

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЗЛОВСЬКА ЮЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 327.8(73):[(497.11)+(497.115)+(497.5/6)]”1991/2015”

ДИСЕРТАЦІЯ
**ПОЛІТИКА США ЩОДО РЕГІОНУ ЗАХІДНІ БАЛКАНИ
В ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД**

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та
глобального розвитку

Галузь знань: 29 – міжнародні відносини.

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело.

_____ Ю. І. Козловська

Науковий керівник: Брусиловська Ольга Іллівна, доктор політичних наук,
професор.

Одеса – 2017

АНОТАЦІЯ

Козловська Ю. І. Політика США щодо регіону Західні Балкани в постбіполярний період. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова МОН України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2017.

У дисертації здійснено ґрунтовне дослідження еволюції політики США щодо західнобалканського регіону в постбіполярний період.

Визначено, що протягом останньої чверті століття американська політика в західнобалканському регіоні послідовно еволюціонувала під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, сформувавшись у чітко позначену систему заходів, що мають яскраво виражену цільову спрямованість – перетворення Західних Балкан у зону стабільності й лояльності з наступною їхньою інтеграцією в євроатлантичне співтовариство. Встановлено, що західнобалканський регіон як такий знаходиться на периферії американських інтересів, але його стабільність є важливою складовою загальноєвропейської безпеки, яка у свою чергу є одним з головних геостратегічних пріоритетів США.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сьогодні США залишаються єдиною наддержавою і світовим лідером. Отже, дослідження геостратегічних інтересів Сполучених Штатів, особливостей формування та пріоритетних напрямів їхньої зовнішньої політики є актуальним для будь-якого актора міжнародних відносин. Для сьогоденної України актуальність пов'язана також з обраним країною курсом на інтеграцію в євроатлантичні структури. Актуальність обраної теми полягає також у недостатньому стані наукової розробки цієї проблематики в Україні, як і

взагалі на пострадянському просторі. Комплексні фундаментальні праці, присвячені дослідженню політики США щодо західнобалканського регіону, поодинокі. Пропонована дисертація може зробити свій внесок, адже існує потреба в системному дослідженні американського впливу на західнобалканський регіон.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань і проблематикою, що до цього часу не має системного цілісного розгляду у вітчизняній політичній науці, а саме комплексним дослідженням еволюції геостратегічних інтересів США в західнобалканському регіоні.

Наукова новизна полягає, у тому числі, у таких положеннях та висновках: *вперше* проведено комплексний аналіз політики США щодо західнобалканського регіону протягом усього постбіполярного періоду до 2017 року; здійснено порівняльний аналіз діяльності республіканських та демократичних адміністрацій, у тому числі показано механізми діяльності адміністрацій щодо врегулювання воєнних конфліктів у Хорватії, Боснії, Македонії, Косові; виявлено спадковість західнобалканської політики республіканців і демократів; визначено місце і роль балканського напрямку в системі американських геостратегічних інтересів та його підпорядкованість загальноєвропейським пріоритетам США; обґрунтовано висновок про периферійність Балкан у низці життєвих інтересів США, оскільки зацікавлення Сполучених Штатів у західнобалканському регіоні обмежується безпековим виміром; визначено особливості зовнішньої політики адміністрацій Барака Обама і обґрунтовано висновок про поступове об'єктивно обумовлене посилення «поміркового ізоляціонізму» в зовнішньополітичній стратегії США; введено в обіг української політичної науки нові матеріали та праці зарубіжних, у тому числі японських, дослідників щодо політики США в західнобалканському регіоні за останню чверть століття.

Уточнено обґрунтування тези, що одним з перших серйозних випробувань і здобутків США як світового лідера було саме врегулювання збройних конфліктів у західнобалканському регіоні; перспективи подальшого розвитку західнобалканського напрямку в політиці США; значення зовнішніх чинників у процесах трансформації внутрішньої та зовнішньої політики країн Західних Балкан.

Набуло подальшого розвитку дослідження еволюції зовнішньої політики США в постбіполярний період, у тому числі її доктринального обґрунтування; дослідження чинників, що впливають на процес вироблення та реалізації зовнішньої політики США.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації розширюють простір для подальшого дослідження проблематики, пов'язаної з особливостями реалізації регіональної політики США. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності МЗС України, інших органів державної влади України; при розробці та впровадженні зовнішньополітичної стратегії держави, розвитку відносин України з основними акторами сучасних міжнародних відносин. Деякі висновки, зроблені автором дослідження, можуть бути враховані у процесі врегулювання конфліктів, до яких сьогодні втягнуто Україну. На шляху вирішення збройних конфліктів у західнобалканському регіоні було розроблено і впроваджено декілька моделей. Вивчення «косовської моделі» (надання незалежності) приводить до однозначного висновку про неприйнятність її використання щодо Криму та Донбасу. Не може бути застосована і «боснійська модель» (зовнішнє регулювання і контроль), адже в умовах, що склалися, зовнішнім регулятором може стати Росія, тобто держава-агресор. Наразі тільки «македонська модель» (збереження унітарної держави та територіальної цілісності при створенні всіх умов для всебічного розвитку національних меншин), що реалізується за підтримки міжнародного співтовариства, структур ЄС та НАТО, може розглядатись

як певний приклад для України. Окремі положення дисертаційної роботи було впроваджено кафедрою міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова у навчальний процес при викладанні курсів «Зовнішня політика країн Східної Європи», «Зовнішня політика США», «Історія міжнародних відносин», «Теорія міжнародного конфлікту», «Теорія зовнішньої політики держав».

Обґрунтовано, що регіональний курс можна визначити як успішний – в політичній, економічній і воєнній площині США міцно закріпилися на Балканах, продемонстрували своє лідерство у вирішенні воєнних конфліктів, актуалізували роль і значення НАТО в нових геополітичних умовах. Поступово Вашингтон виробив чіткий підхід щодо західнобалканського регіону. Геостратегічною метою є збереження цілісної, сильної Європи, котра залишається найважливішим стратегічним союзником і партнером Сполучених Штатів.

Встановлено, що головним регіональним завданням політики США щодо Західних Балкан вбачається інтеграція всіх країн західнобалканського регіону в європейські і євроатлантичні структури, оскільки будь-яка держава регіону, не контрольована ЄС і НАТО, може стати джерелом нестабільності та небезпеки в Європі. Прогнозовано еволюцію американської політики на Західних Балканах у бік подальшого зниження активності Вашингтона в регіоні.

Ключові слова: США, зовнішня політика, «Регіон Західні Балкани», західнобалканський регіон, етноконфесійні конфлікти, Дейтонські угоди, «Балканська криза».

SUMMARY

Kozlovska Yu. I. US policy towards the Western Balkans in the post-bipolar period. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scholarly degree of the Candidate of Political Science (PhD) in speciality 23.00.04. – Political Problems of International

Systems and Global Development. – Odessa I. I. Mechnikov National University, Ministry of Education and Science of Ukraine; Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis provides a thorough study of the evolution of the US policy towards the Western Balkans in the post-bipolar period.

It has been determined that over the last quarter of the century the American policy towards the Western Balkans has consistently evolved under the influence of both internal and external factors, having been formed into a well-defined system of measures with a pronounced target orientation which is the transformation of the Western Balkans into a zone of stability and loyalty with their further integration into the Euro-Atlantic community. It has been established that the Western Balkans is on the periphery of US interests as such, but its stability is an important component of pan-European security, which in turn is one of the main geostrategic priorities of the United States.

The relevance of the research topic arises from the fact that today the US remains the only superpower and world leader. Thus, the research of the geostrategic interests of the United States, the features of the formation and the priorities of its foreign policy is relevant to any actor of international relations. For today's Ukraine, the relevance is also related to the country's policy for integration into the Euro-Atlantic structures. The relevance of the topic is also explained by the insufficiency of scientific development of the problem in Ukraine, as well as in the post-Soviet area. There is a lack of complex fundamental works devoted to the research of the US policy towards the Western Balkans. The proposed thesis can make a contribution, as there is a need for a systematic study of American influence on the Western Balkans.

The scientific novelty of the results obtained is determined by the set of tasks and problems that, by this time, has had no systematic and integral consideration in Ukrainian political science, namely, a comprehensive study of the evolution of the US geostrategic interests in the Western Balkans.

The scientific novelty is, among other things, in the following findings and conclusions: *for the first time*, a comprehensive analysis of the US policy towards the Western Balkans has been conducted throughout the post-bipolar period until 2017; a comparative analysis of the activities of republican and democratic administrations has been carried out, including the mechanisms of the activity of the administrations in relation to the settlement of military conflicts in Croatia, Bosnia, Macedonia, Kosovo; the continuity of the Western Balkan policy of the Republicans and Democrats has been discovered; the place and role of the Balkan direction in the system of American geostrategic interests and its relation to the Pan-European priorities of the USA have been determined; the conclusion about the peripherality of the Balkans in a number of vital interests of the United States has been drawn, as the interest of the United States in the Western Balkans is limited to a security dimension; the features of Barack Obama's foreign policy have been defined, and the conclusion is based on the gradual, objectively determined strengthening of "moderate isolationism" in the US foreign policy; new materials and works of foreign researchers, including those of Japanese researchers, on the US policy towards the Western Balkans over the last quarter of the century have been introduced into Ukrainian political science.

There have been clarified the fact that one the first serious tests and achievements of the USA as a world leader was the settlement of armed conflicts in the Western Balkans; the prospects for the further development of the Western Balkan direction in US politics; the significance of external factors in the transformation processes of the domestic and foreign policies of the Western Balkans.

There have been further developed: the study of the evolution of the US foreign policy in the post-bipolar period, including its doctrinal justification; the research of factors influencing the process of development and implementation of US foreign policy.

The practical significance of the results obtained is that the findings and conclusions of the thesis provide more possibilities for further study of the problems related to the features of the implementation of the regional policy of the United States. The results of the study can be used in the practical activities of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, other public authorities of Ukraine; when developing and implementing a foreign policy strategy of the state, development of relations between Ukraine and the main actors of modern international relations. Some conclusions drawn by the author of the thesis may be taken into account in the resolution of the conflict that Ukraine has been engaged in. Several models have been developed and implemented to address armed conflicts in the Western Balkans. The study of the "Kosovo model" (granting of independence) leads to a clear conclusion about the inadmissibility of its use in relation to the Crimea and Donbass. The "Bosnian model" (external regulation and control) cannot be applied, since, in the present circumstances, Russia as an aggressor state may become an external regulator. Currently, only the "Macedonian model" (preserving the unitary state and territorial integrity in appropriate conditions for the comprehensive development of national minorities), implemented with the support of the international community, that is the EU and NATO structures, can be considered as a specific example for Ukraine. Some of the findings of the thesis have been introduced by the Department of International Relations of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of Odessa I. I. Mechnikov National University in the educational process in teaching such courses as "Foreign Policy of the Countries of Eastern Europe", "Foreign Policy of the USA", "History of International Relations", "Theory of International Conflict", "Theory of Foreign Policy of States".

It has been proved that the regional policy can be defined as successful, that is in the political, economic and military areas the USA has firmly established itself in the Balkans, demonstrated its leadership in resolving military conflicts, and actualized the role and significance of NATO within the

new geopolitical environment. Gradually, Washington has developed a clear approach to the Western Balkans. The geostrategic goal is to maintain a unified, strong Europe, which remains the most important strategic ally and partner of the United States.

It has been established that the main regional task of the US policy towards the Western Balkans is the integration of all Western Balkan countries into European and Euro-Atlantic structures, since any state in the region that is not controlled by the EU and NATO can be a source of instability and danger in Europe. The evolution of the American policy in the Western Balkans towards further reduction of Washington's involvement in the region is anticipated.

Key words: USA, foreign policy, “Western Balkans”, Western Balkan region, ethnic and religious conflicts, Dayton Agreement, “Balkan crisis”.

Список опублікованих праць за темою дисертації

у наукових фахових виданнях України:

1. Козловська Ю. І. Відносини США з країнами Західних Балкан в умовах глобальної кризи (2008-2013 роки) / Ю. І. Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18. – № 2 (18). – Ч. 3. – С. 155-161.
2. Козловська Ю. І. Західні Балкани в зовнішньополітичній стратегії США в постбіполярний період: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / Ю. І. Козловська // Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. – 2015. – № 8. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2569
3. Козловська Ю. І. Політика адміністрації Б. Клінтона щодо регіону Західні Балкани / Ю. І. Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2014. – Т. 19. – № 1. – С. 104-109.
4. Козловська Ю. І. Політика адміністрації Дж. Буша відносно Західнобалканського регіону (1988-1992 рр.) / Ю. І. Козловська // Вісник

Одеського національного університету. – 2012. – Т. 17. – № 2 (16). – С. 179-186.

в іноземних виданнях:

1. Козловская Ю. И. Политика администрации Джорджа Буша-мл. в отношении региона Западные Балканы / Ю. И. Козловская // Қазіргі заманғы маңызды мәселелер = Актуальные проблемы современности. – Караганда, 2014. – № 3(5). – С. 74-79.

інші публікації з теми дисертаційної роботи:

1. Козловська Ю. І. Теорія неореалізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин та зовнішньої політики держав / Ю. І. Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2015. – Т 20. – Вип. 1 (22). – С. 90-95.

опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Козловська Ю. І. Кризи на Західних Балканах та політика США за Б. Клінтона: уроки для України / Ю. І. Козловська // Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи. Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 14-15 травня 2015 р. – Житомир – Вінниця: Publisher Scientific, 2015. – С. 28-30.

2. Козловська Ю. І. Політика США щодо регіону Західні Балкани: безпековий вимір / Ю. І. Козловська // Міжвідомча наукова конференція «США і Європа в сучасних трендах міжнародної безпеки: концептуальні та прикладні аспекти». 2 червня 2016 р. – Київ: Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. – 2016. – № 11.

3. Козловська Ю. І. Регіон Західні Балкани в зовнішній політиці США: Проблеми і перспективи / Ю. І. Козловська // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції. 15 травня 2015 р. – Львів – Ч. 2 – С. 194-198.

4. Козловська Ю. І. Регіон Західні Балкани: сучасність і перспективи розвитку у порівнянні підходів американських адміністрацій / Ю. І. Козловська // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття. Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 15-16 грудня 2017 р. – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 83-86.

ЗМІСТ

Список умовних скорочень.....	13
Вступ.....	14
Розділ 1. Теоретико-методологічна та джерельна база дослідження.....	21
1.1. Еволюція поглядів школи неореалізму щодо зовнішньої політики США у постбіполярний період.....	21
1.2. Джерельна база дослідження.....	42
Висновки до розділу 1.....	68
Розділ 2. Політика США щодо західнобалканського регіону в 1990-ті роки.....	71
2.1. Пошуки нової стратегії зовнішньої політики США після завершення «холодної війни» і початок її реалізації щодо Західних Балкан.....	71
2.2. Активізація політики США в західнобалканському регіоні в період адміністрацій Б. Клінтона.....	98
Висновки до розділу 2.....	117
Розділ 3. Політика США у західнобалканському регіоні на початку XXI ст.	120
3.1. Західнобалканський курс США під час президентства Дж. Буша-мол.	120
3.2. Особливості політики Б. Обами в західнобалканському регіоні.....	135
Висновки до розділу 3.....	168
Висновки.....	170
Список використаних джерел.....	181
Додаток до дисертації.....	217

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БіГ – Боснія і Герцеговина

ВП – Верховний представник

ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ОБСЄ – Організація з безпеки та співпраці в Європі

ОВП – Офіс верховного представника

ПСА – Процес стабілізації та асоціації

РІМ – Рада з імплементації миру

РС – Республіка Сербська

РЗБ – Регіон Західні Балкани

СПЄС – Спеціальний представник Європейського Союзу

СОТ – Світова організація торгівлі

СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія

ТМВ – Теорія міжнародних відносин

ФБіГ – Федерація Боснії і Герцеговини

ВСТУП

Поняття «Регіон Західні Балкани» почало активно використовуватися в постбіполярну добу, переважно в американській і західноєвропейській політичній думці. Поняття РЗБ не застосовувалося в географічному сенсі, а обумовлювалося нагальною потребою концептуального осмислення дезінтеграційних процесів, що розпочалися на теренах колишньої СФРЮ. У 1990-х роках до «Регіону Західні Балкани» було прийнято включати колишні югославські республіки, що знаходилися у процесі формування демократичного суспільства та ринкової економіки, орієнтуючись при цьому, перш за все, на Європейський Союз. За визначенням відомого американського дослідника Я. Бугайські, до регіону Західні Балкани належали Боснія і Герцеговина, Колишня Югославська Республіка Македонія, Сербія, Словенія, Чорногорія, Хорватія та Косово. Проте, Європейський економічний та соціальний комітет виключив з цього переліку Хорватію і Словенію, оскільки ці країни-лідери колишньої СФРЮ досягли, порівняно з іншими постюгославськими країнами, значних успіхів уже наприкінці 1990-х років, стали членами НАТО, а невдовзі і ЄС. Отже, попри те, що Словенія брала участь у конфлікті в БіГ, а Хорватія була гарантом Дейтонських угод, обидві республіки можуть розглядатись як зовнішній фактор (як і НАТО, ЄС, РФ), що впливає на розвиток і перебіг подій у західнобалканському регіоні. Сьогодні в політичній науці утверджується думка про тимчасовість дефініції РЗБ, оскільки це поняття розмивається внаслідок поступової інтеграції країн регіону до європейських і євроатлантичних структур. Слід зазначити, що даний випадок не є виключенням: тимчасовими також є широко використовувані у політичній науці дефініції «Центральна Європа», «Східна Європа», «Нова Східна Європа» (Україна, Білорусь, Молдова). У поданій дисертації

використовується поняття «західнобалканський регіон» як більш нейтральне.

Актуальність теми дослідження. Переоцінка США зовнішньополітичної, у тому числі безпекової, стратегії пов'язана з поступовою зміною балансу сил, новими викликами. Регіон Західні Балкани протягом тривалого часу залишається головним джерелом нестабільності в Європі. Саме в такому контексті Західні Балкани привертають увагу Сполучених Штатів Америки. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сьогодні дослідження геостратегічних інтересів Сполучених Штатів, особливостей формування та пріоритетних напрямів їхньої зовнішньої політики є актуальним для будь-якого актора міжнародних відносин. Для України актуальність пов'язана також з обраним країною курсом на інтеграцію в євроатлантичні структури. Актуальність обраної теми полягає також у недостатньому стані наукової розробки цієї проблематики на пострадянському просторі. Пропонована дисертація може зробити свій внесок, адже існує потреба в системному дослідженні американського впливу на західнобалканський регіон.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження було виконано в межах наукової теми, яку розробляла кафедра міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – «Міжнародні відносини й політика держав в умовах глобальних трансформацій: концептуальні виміри та зовнішньополітична практика» (№ держреєстрації 0107U012509), яка зорієнтована на науково-аналітичне забезпечення діяльності урядових і неурядових органів нашої країни.

Метою дисертаційного дослідження є аналіз еволюції політики США щодо регіону Західні Балкани в постбіполярний період.

Ця мета досягається шляхом виконання низки дослідницьких завдань:

- розробити теоретико-методологічний підхід, що дозволяє якісно дослідити еволюцію західнобалканського напрямку політики США в умовах постбіполярної системи міжнародних відносин;
- дослідити концепції, що виникли в американській зовнішньополітичній думці як реакція на зміну світового порядку, і проаналізувати доктринальні засади зовнішньополітичного курсу американських адміністрацій постбіполярного періоду;
- з'ясувати місце, яке посідав і посідає західнобалканський регіон у геостратегічних інтересах США, і розробити відповідну періодизацію;
- здійснити порівняльний аналіз спільних рис та відмінностей політики різних адміністрацій у західнобалканському регіоні, звернувши увагу на специфіку підходів демократів та республіканців;
- проаналізувати роль Сполучених Штатів у врегулюванні воєнних конфліктів на Балканах, наслідки діяльності американських адміністрацій у процесах трансформації західнобалканських країн, що були ареною воєнних конфліктів;
- спрогнозувати перспективи розвитку західнобалканського напрямку як частини загальноєвропейських геостратегічних пріоритетів США.

Об'єктом дослідження є регіон Західні Балкани.

Предметом дослідження є політика США в регіоні Західні Балкани в постбіполярний період.

Методи дослідження. Тема дослідження зумовлює комплексне застосування різних методів. Основним методом, що використовується в дисертації, є системний аналіз. Метод системного аналізу дає можливість дослідити еволюцію політики США в західнобалканському регіоні як у цілому, так і окремі її елементи. Політика США в постбіполярний період розглядається як система, а її західнобалканський напрям як елемент цієї системи. Описовий та аналітичний методи використовувалися під час

дослідження конкретних зовнішньополітичних дій США, структур ЄС, керівництв західнобалканських країн. Порівняльно-історичний метод надає можливість порівняти проблеми і перспективи розвитку країн західнобалканського регіону. Використання цього методу дозволяє розглядати явища і події у процесі їх виникнення і формування, виявляти закономірності їхнього розвитку. Для цієї дисертації це має особливе значення, адже метою роботи є дослідження еволюції зовнішньої політики США. Критичний підхід сприяє визначенню ступеню відповідності політичної практики країн офіційно задекларованим принципам. З метою вивчення та з'ясування суті промов, заяв, виступів політичних і державних діячів, а також мемуарної літератури використовувався метод дискурс-аналізу. При застосуванні методу інтерпретації зазначених текстів, що полягає у врахуванні конкретних суспільно-політичних обставин та культурно-історичних умов, видається можливим більш детальне їх розуміння. Для оцінки перспективи того чи іншого явища застосовувався аналітико-прогностичний метод.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань і проблематикою, що до цього часу не має системного цілісного розгляду у вітчизняній політичній науці, а саме комплексним дослідженням еволюції геостратегічних інтересів США в західнобалканському регіоні.

Наукова новизна полягає, у тому числі, у таких положеннях та висновках:

вперше:

- проведено комплексний аналіз політики США щодо західнобалканського регіону протягом усього постбіполярного періоду до 2017 року;
- здійснено порівняльний аналіз діяльності республіканських та демократичних адміністрацій, у тому числі показано механізми діяльності адміністрацій щодо врегулювання воєнних конфліктів у Хорватії, Боснії,

Македонії, Косові; виявлено спадковість західнобалканської політики республіканців і демократів;

- визначено місце і роль балканського напрямку в системі американських геостратегічних інтересів та його підпорядкованість загальноєвропейським пріоритетам США; обґрунтовано висновок про периферійність Балкан у низці життєвих інтересів США, оскільки зацікавлення Сполучених Штатів у західнобалканському регіоні обмежується безпековим виміром;

- визначено особливості зовнішньої політики адміністрацій Барака Обама і обґрунтовано висновок про поступове об'єктивно обумовлене посилення «поміркового ізоляціонізму» в зовнішньополітичній стратегії США;

- введено в обіг української політичної науки нові матеріали та праці зарубіжних, у тому числі японських, дослідників щодо політики США в західнобалканському регіоні за останню чверть століття;

уточнено:

- обґрунтування тези, що одним з перших серйозних випробувань і здобутків США як світового лідера було саме врегулювання збройних конфліктів у західнобалканському регіоні;

- перспективи подальшого розвитку західнобалканського напрямку в політиці США;

- значення зовнішніх чинників у процесах трансформації внутрішньої та зовнішньої політики країн Західних Балкан;

набули подальшого розвитку:

- дослідження еволюції зовнішньої політики США в постбіполярний період, у тому числі її доктринального обґрунтування;

- дослідження чинників, що впливають на процес вироблення та реалізації зовнішньої політики США.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації розширюють простір для подальшого

дослідження проблематики, пов'язаної з особливостями реалізації регіональної політики США. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності МЗС України, інших органів державної влади України. Окремі положення дисертаційної роботи було впроваджено кафедрою міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова у навчальний процес при викладанні курсів «Зовнішня політика країн Східної Європи», «Зовнішня політика США», «Історія міжнародних відносин», «Теорія міжнародного конфлікту», «Теорія зовнішньої політики держав».

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати та висновки, викладені в даній роботі, є продуктом праці автора роботи та належать йому в повній мірі як його науковий доробок.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладено у доповідях на Міжвідомчій науковій конференції «США у сучасних міжнародних трансформаціях: концептуальний і прикладний виміри» (Київ, 20 березня 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи» (Житомир, 14-15 травня 2015 р.), Другій міжнародній науково-практичній конференції «Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство» (Львів, 15 травня 2015 р.), Третій міжнародній науковій конференції «Міжнародна інформаційна і кібербезпека: сучасні виклики і загрози» (Київ, 7 грудня 2016 р.), 72-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, 29 листопада – 1 грудня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття» (Київ, 15-16 грудня 2017 р.).

Дисертаційне дослідження обговорювалося також на засіданні кафедри міжнародних відносин 19 травня 2017 р.

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 10 публікаціях дисертантки: 5 статтях у фахових виданнях, у тому числі в 1 статті у закордонному науковому виданні; 1 статті у додатковому науковому виданні; 4 публікаціях у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок; з них основного тексту 180 сторінок; список використаних джерел (українською, російською, англійською, японською мовами) налічує 318 найменувань (36 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Еволюція поглядів школи неореалізму щодо зовнішньої політики США в постбіполярний період

Події, що відбуваються на міжнародній арені, не можуть не підлягати теоретичному осмисленню, адже самі по собі факти є лише свідомством того, що сталося, але вони не пояснюють, чому та чи інша подія мала місце. Розуміння й усвідомлення подій і процесів міжнародної політики є необхідною й обов'язковою умовою для з'ясування тенденцій подальшого розвитку світової системи. Створення вірогідного прогнозу наразі дає можливість для формування найбільш доцільної стратегії зовнішньої політики, запобігання негативних процесів та тенденцій, є складовою формування концепцій безпеки.

Міжнародні відносини є дуже складною і багатоаспектною сферою людської діяльності, тому будь-якої єдиної загальної теорії, що пояснювала би всю різноманітність міжнародної реальності, не існує. За влучним зауваженням російського політолога П. Циганкова «...міжнародні відносини залишаються сферою непередбачуваності та необумовленості, а її закономірності мають частіше за все стохастичний характер, і кожна тенденція стикається на своєму шляху з безліччю контртенденцій» [153, с. 17].

Теорія міжнародних відносин (ТМВ) переживає період розвитку в концептуальному і методологічному плані, а тому не являє собою однорідної галузі знань. Вона включає кілька співіснуючих напрямів, що активно взаємодіють і конкурують. У самому загальному сенсі під ТМВ мається на увазі «систематичне вивчення спостережуваних явищ, що прагне виявити істотні зміни для того, щоб пояснити поведінку і виявити типи відносин національних утворень (держав)» [82]. Така теорія,

звичайно, не претендує на цілком об'єктивне знання, завжди залишаючись політизованою, тобто пов'язаною з інтересами певних людей. У цьому сенсі вона являє собою не систему гіпотез, які можна було би вважати доведеними, а лише доволі правдоподібні міркування.

Багато дослідників визнають умовність класифікації ТМВ. Але якою б справедливою не була критика з приводу відсутності чітких критеріїв, відмова від упорядкування й зовсім не дозволяє орієнтуватися в різноманітті напрямів сучасної політичної думки.

Політичні теорії поділяють на загальні і часткові залежно від того, на якому рівні абстрактності вони вивчають свій предмет. До теорій часткового характеру, що іноді називають теоріями середнього рівня, можна віднести аналіз прийняття рішень, аналіз зовнішньої політики, стратегічні дослідження, дослідження проблем миру. Загальними теоріями вважаються, так звані, основні парадигми ТМВ (або теоретичні підходи): реалізм (неореалізм), лібералізм (неолібералізм), неомарксизм та постмодернізм. Низка дослідників як загальні теорії визнають також геополітику, глобалізм, постпозитивізм, конструктивізм [82].

В основу розподілу загальних теоретичних підходів зазвичай покладається уявлення про найважливіші суб'єкти політики та сукупність базових принципів. Оскільки теорії середнього рівня, як правило, спираються на загальні уявлення про істотні риси міжнародної політики, то деякі з них можуть розглядатися як похідні або такі, що підпадають під ту чи іншу загальну теорію (парадигму). Наприклад, стратегічні дослідження частіше є ближчими до реалістичної парадигми, а дослідження проблем миру тяжіють до глобалізму. Аналіз прийняття рішень може виявитися близьким до будь-якої парадигми, залежно від наукового світогляду авторів.

Теорія міжнародних відносин як наука з'явилася порівняно недавно, але вже переживає кризу самовизначення, особливо помітну в одному з основних центрів розвитку цієї науки – США [18]. Отже, однозначно

визначити, застосування якої саме з провідних теорій є найбільш дієвим, досить важко – кожна має свої переваги і недоліки.

Теоретичною базою дослідження політики США щодо західнобалканського регіону авторка обрала школу неореалізму. Рациональність і продуктивність застосування неореалістичної теорії обумовлено не лише тим, що вона є основою однієї з провідних шкіл теорії міжнародних відносин. На нашу думку, саме школа неореалізму завдяки тим фундаментальним засадам, на яких ґрунтуються її висновки і прогнози (насамперед, ідея «багатополярного світу») сьогодні є найбільш спроможною теоретично усвідомити міжнародну реальність. Відомий американський дослідник Том Фарер вважає, що лише неореалісти і конструктивісти реально впливають на вироблення американської зовнішньої політики. Саме їхня багаторічна боротьба сприяла визначенню основних стратегій для США [18]. Судячи з передвиборної риторики з великою долею вірогідності можна прогнозувати, що саме на засадах неореалістичної теорії буде вибудовуватися зовнішня політика США адміністрацією Д. Трампа.

Школа політичного неореалізму є сучасною трансформацією школи політичного реалізму, модернізацією останнього відносно нинішніх міжнародних реалій. Теоретичними джерелами зазвичай називають твори Нікколо Макіавеллі, англійських філософів Томаса Гоббса та Джона Локка, роботи «Про війну» Карла фон Клаузевіца, «Морська сила в історії (1660-1783 рр.)» Альфреда Мехена, «Американська стратегія у світовій політиці» Ніколаса Спайкмена. Як теоретичний підхід політичний реалізм сформувався в першій половині XX ст. на тлі розгортання передумов і, власне, двох світових воєн. Серед його представників найбільш відомі імена Едварда Карра, Ганса Моргентау, Раймона Арона, Уолтера Ліппмана, Джорджа Кеннана, Генрі Кіссінджера, Кеннета Томпсона, Рейнхольда Нібура, Арнольда Уолферса, Стенлі Хоффмана. Наріжним

каменем школи реалізму була вимога досліджувати ті міжнародні реалії, що є в дійсності, а не опис бажаного чи того, що має бути.

Реалісти вважають, що існування держав і самої системи міжнародних відносин залежить від чіткого дотримання національних інтересів. Національні інтереси мають об'єктивний характер і обумовлюються традиціями, незмінною природою людини, географічними умовами тощо. Пріоритетним інтересом є забезпечення військової безпеки. Економічні інтереси мають підлегле значення і важливі для нарощування могутності та міжнародного авторитету держави. Вона може розраховувати тільки на свої сили для самозахисту, а лояльність союзників не повинна прийматися на віру. Звідси прагнення до самодостатності: різнобічний розвиток власної економіки і воєнної промисловості, забезпечення контролю над стратегічними ресурсами тощо.

Наразі такі загальні фактори можуть дуже по-різному трактуватися різними політиками за різних конкретних обставин. Тому найефективнішим засобом збереження миру у світі реалісти вважають баланс (рівновагу) сил, що виникає не тільки із зіткнення національних інтересів, а й із взаємоповаги, врахування прав одне одного і домовленостей щодо головних принципів. «Але оскільки конфліктність міжнародної системи корениться в її природі, вона лише частково стримується міжнародним правом, інститутами і моральними нормами. Тож умовою мирного співіснування держав є підтримка рівноваги сил. І навпаки, її порушення веде до війни. Такий зв'язок миру і статус-кво не означає, що реалізм не бачить іншого механізму значних змін у міжнародній системі, ніж війна. Еволюційний розвиток можливий у тих випадках, коли держави пристосовуються до нового розподілу сили, наприклад, через приєднання до стратегічних альянсів» [153, с. 135].

Протягом 1950-1960 років відбуваються події і процеси, які майже не вкладаються в ідеї класичного реалізму. Цей методологічний підхід не міг забезпечити вичерпного пояснення біполярного світу, інтеграції, що

починалася, міжнародного співробітництва (економічного, політичного, культурного), що поступово поглиблювалося. Тому наприкінці 1970-х років виникає неореалізм (структурний реалізм), як більш пристосована до політичної реальності методологія.

Завершення «холодної війни» актуалізувало значення реалістичної парадигми. Російський дослідник А. Торкунов пропонує власне пояснення причини затребуваності неореалістичної теорії: насамперед, створюється враження, що після закінчення «холодної війни» становище у світі стало набагато більш небезпечним, до того ж, будь-яке явище, яке не можна пояснити, являє собою загрозу. Широко розповсюдженими стали тривоги та сумніви, пов'язані з розбалансуванням колишніх механізмів функціонування міжнародних відносин, руйнуванням звичного балансу сил, виникненням на світовій арені нових держав і недержавних учасників міжнародної взаємодії, сплеском різноманітних і численних конфліктів нового типу. Усі ці явища висвітили неефективність ООН та інших міжнародних організацій при побудові нового міжнародного порядку, заснованого на верховенстві універсальних цінностей і спільних інтересів держав, на правовому врегулюванні конфліктів і створенні системи колективної безпеки [153, с. 507].

Як друга причина висловлюється припущення, що теорія політичного реалізму є інструментом мобілізації суспільної думки держави на користь «свого» уряду, який захищає «національні» інтереси країни. Тим самим реалізм допомагає керівництву країни не тільки забезпечувати підтримку своєї влади з боку суспільства, але й зберігати державну єдність перед загрозою внутрішнього сепаратизму (стосується деяких європейських країн).

Третя причина сформульована у власне основних положеннях теорії політичного реалізму – про міжнародну політику як знаряддя боротьби за владу та силу, про державу як головного актора міжнародної політики, про розбіжність національних інтересів держав і пов'язаної із цим неминучої

конфліктогенності міжнародного середовища тощо, які виявилися затребуваними політичною елітою Сполучених Штатів. Теорія політичного реалізму дозволяє трактувати міжнародні відносини відповідно до американських уявлень про міжнародний порядок як про сукупність співпадаючих з національними інтересами Америки ліберальних ідеалів, які вона покликана просувати, спираючись, якщо необхідно, на використання економічної або військової сили [153, с. 519].

У спадок від школи реалізму неореалістам дісталися дві непорушні засади: природа міжнародних відносин не змінюється протягом тисячоліть, отже немає підстав думати, що вони придбають якийсь інший характер у майбутньому; всі спроби зміни міжнародної системи, засновані на ліберально-ідеалістичних підставах, заздалегідь приречені на провал [68, с. 93].

Першим і найбільш рішучим реформатором політичного реалізму став американський дослідник Кеннет Уолц – саме його робота «Теорія міжнародної політики», надрукована в 1979 р., започаткувала новий етап у розвитку реалістичної парадигми. Подальший розвиток теорія неореалізму отримала в роботах «Війна та зміни у світовій політиці» Роберта Гілпіна (1981), «Структурний конфлікт: третій світ проти глобального лібералізму» Стівена Краснера (1985), «Виникнення союзів» Стівена Уолта (1987), «Трагедія політики великої сили» Джона Міршаймера (2001), «Рациональна теорія міжнародної політики» Річарда Лебова, «Традиції реалізму й границі міжнародних відносин» Майкла Уільямса та інших.

Як і його попередники, К. Уолц виходить з фундаментального для політичного реалізму положення про анархічний характер міжнародних відносин, що принципово відрізняє їх від внутрішньо-суспільних, побудованих на принципах ієрархії та субординації, формалізованих у правових нормах, головною з яких є монополія держави на легітимне насилля в межах свого внутрішнього суверенітету. Анархічність міжнародних відносин, відсутність верховної влади, а також правових і моральних норм, здатних на основі загальної згоди ефективно регулювати

взаємодію головних акторів, попереджаючи руйнівні для них і для всього світу конфлікти, збереглися без істотних змін із найдавніших часів. Отже, не варто мати надію на реформування цієї сфери, на розбудову світового порядку, що заснований на правових нормах, колективній безпеці та вирішальній ролі наднаціональних організацій [180, с. 89]. На думку К. Уолца, ніхто, крім самої держави (уособленої політичним керівництвом), не зацікавлений у її безпеці, укріплення якої, а загалом і влади як здатності впливати на інші держави, залишається головним елементом її національних інтересів [180, с. 90].

Таким чином, неореалізм не відмовився і від положення класичного реалізму щодо держави як визначального елементу розбудови міжнародних відносин. Однак принципово новим порівняно з класичним реалізмом стало те, що держави почали розглядатися неореалістами не лише самі по собі, а з урахуванням тих структур, котрі вони утворюють, у тому числі союзів і міжурядових організацій. Власне саме через це неореалізм часто називають структурним реалізмом. І саме це положення робить структурний реалізм дієвою методологічною базою для аналізу сучасної американської зовнішньої політики відносно співробітництва США з європейськими структурами з метою припинення воєнних конфліктів у західнобалканському регіоні.

Категорія «сили» («могутності», «моці») теж зберігається в неореалістичному підході як одна з ключових. Проте вона стала включати в себе не лише військову перевагу, хоч це й залишилося головним. Згідно з неореалістами, держави діють на міжнародній арені, виходячи зі своєї загальної могутності. Одночасно зберігається і поняття «балансу сил», що, на їхню думку, дозволяє стримувати учасників від застосування сили в міжнародних відносинах. Розрізняють простий баланс сил, відомий як біполярна система, і більш складний, заснований на декількох центрах сили (багатополярна, або багатополіусна, система) [101, с. 30]. Багато експертів вважають, що політика Б. Обама веде Сполучені Штати шляхом

від явного домінування до позиції лідерства у світі. Отже, неореалізм як методологія є продуктивним для оцінки взаємодії американських адміністрацій з європейськими структурами стосовно збереження стабільності на Балканах і вироблення стратегії інтеграції західнобалканських країн в євроатлантичний політичний і безпековий простір.

Значним кроком у розвитку теорії неореалізму стало висування ідеї про визначальне значення в сучасних міжнародних відносинах глобального рівня системи міжнародних відносин, тобто міжнародної структури як такої. Саме від неї залежить розподіл можливостей (насамперед військових) серед держав. Під самою системою розуміють «постійність принципів упорядкування і незмінності вимог щодо функціонування держав як її формально диференційованих елементів» [153, с. 33]. Неореалісти виходять з того, що будь-які зміни в анархічній міжнародній системі пов'язані з розподілом влади, що впливає на існуючий баланс сил. Таким чином, вирішального значення щодо поведінки держав набуває структура міжнародної системи, що визначається як сукупність зовнішніх примушувань та обмежувань, котрі й обумовлюють міжнародну поведінку країн. Тобто, зовнішня політика диктується логікою міжнародної системи і розподілу влади (сили) серед держав. Наприклад, біполярна і багатополарна системи потребують принципово різної поведінки держав на міжнародній арені.

К. Уолц сформулював три принципи структури міжнародних відносин (структурна тріада). По-перше, держави в міжнародних стосунках керуються мотивом виживання. Дослідник вважає, що держави можуть мати безліч різних цілей, однак основою для їх досягнення є виживання. Другий принцип визначає учасників міжнародних відносин, якими можуть бути лише держави. Недержавні учасники (міжнародні організації, транснаціональні корпорації тощо) лише тоді здобудуть вирішальну роль, коли зможуть наздогнати і перегнати наддержави у сфері повноважень і

владних можливостей. Третій принцип К. Уолца полягає в тому, що держави не однорідні, а мають різні можливості або потенціал. Вони намагаються збільшити його, а це призводить до зміни структури міжнародних відносин [315, с. 48].

Д. Міршаймер створив власний варіант неореалізму – «наступальний» (на відміну від «оборонного», якого додержувався К. Уолц), заснований на твердженні, що держави ніколи не вдовольняються тією могутністю, яка в них є, і завжди прагнуть до абсолютної гегемонії, здатної забезпечити їм стабільну безпеку. У роботі «Трагедія політики великої сили» він стверджував: «Великі держави, які вирішують задачу скільки саме влади буде достатньо сьогодні і завтра, розуміють, що найкращим способом гарантування власної безпеки буде досягнення гегемонії вже зараз, аби не змагатися за владу завтра з іншою великою державою. Жодна держава не втратить можливості стати абсолютним гегемоном у системі міжнародних відносин тільки тому, що вона вже має достатньо могутності для виживання» [275, с. 335]. На погляд Д. Міршаймера, статус-кво не існує, адже велика держава, в якій є певна перевага стосовно своїх супротивників, буде поводитися більш агресивно, оскільки має не тільки бажання, а й реальну можливість збільшення свого впливу.

Д. Міршаймер критикував К. Уолца за «теорію демократичного світу», заперечуючи твердження, що ліберальні демократії менш схильні до війни одне з одним, ніж інші держави. Навіть співробітництво, на його погляд, є недовговічним і таким, що складно досягається. У статті «Неправдиві обіцянки міжнародних інститутів» Д. Міршаймер піддає нищівній критиці всі теорії міжнародних відносин, що засновуються на тезі, що саме інституціалізоване співробітництво держав стримує виникнення конфліктів, а міжнародні організації і договори за участю широкого кола акторів світової політики можуть бути дієвим гарантом безпеки [276].

Отже, зрозуміло скептичне ставлення Д. Міршаймера до спроб американських адміністрацій (насамперед, Б. Клінтона) щодо врегулювання воєнних конфліктів на постюгославському просторі, тим більше, що, на його думку, багатонаціональні держави взагалі не можуть зберігати цілісність, принаймні бути стабільними. Дослідник критикував Дейтонські домовленості та прогнозував нежиттєздатність Федерації Боснії і Герцеговини. Проблема Косова, на погляд Д. Міршаймера, могла бути вирішена лише шляхом відокремлення Косова від Сербії і надання незалежності албанцям [273].

Головним дієвим способом стабілізації міжнародної системи неореалісти, як і їхні попередники, вбачають у підтриманні балансу сил. Однак, не заперечуючи основних положень традиційного реалізму, новий структуралістський підхід показує – баланс сил як стан системи формується об'єктивно, незалежно від дій держав і намірів їхніх лідерів, адже сама структура створює умови для його спонтанного відтворення [316, с. 34]. Важливим є прогноз, який полягає в тому, що «не сам по собі колись досягнутий баланс буде зберігатися, а що одного разу порушений баланс буде відтворюватись» [271, с. 79]. Таким чином, неореалісти вважають, що теорія балансу сил цілком придатна і до сучасної міжнародної системи з її тенденціями до глобалізації і ерозією державного суверенітету. Вона, як і раніше, відображає загальну умову існування держав у системі, що залишається анархічною, незважаючи на зміну полярності чи кількості центрів сили.

Між тим, зсуви у структурі центрів сили міжнародної системи можуть істотно позначитися на її стабільності. Аналізуючи численні приклади конфігурацій балансу сил, що мали місце в історії, неореалісти доходять висновку про найбільшу стійкість біполярної системи. Багатополярний світ непрозорий, у ньому складно досягти взаємної довіри і виконання міжнародних зобов'язань: «усі загрози складніше розгледіти,

відповідальність непевна, незрозуміло, що є сферою життєвих інтересів» [271, с. 81].

Завершення біполярності внаслідок розпаду СРСР і поглиблення процесів співробітництва й інтеграції неореалісти сприйняли як нові виклики безпеці національних держав. Посилення взаємозв'язків, на їхню думку, неминуче створює набагато більше ситуацій, за яких інтереси держав стикаються – отже збільшується вірогідність виникнення конфліктів. К. Уолц стверджував: «взаємозалежність, яка є однією з характеристик багатопольярної системи, змушує держави спостерігати одне за одним з підозрою» [316, с. 27]. Існування міжнародних інституцій зовсім не є гарантією того, що держави будуть узгоджувати свої дії, навпаки, вони часто стають «ареною, де можна помірятися силою» і лише відображають розклад влади у світовій системі.

Отже підходи неореалізму до вивчення проблем безпеки дещо відрізняються від школи класичного політичного реалізму. Одночасно це є прикладом адаптивності теорії до геополітичних реальностей, що змінюються. Власне неореалісти тлумачать безпеку як сталий феномен, що характеризується певними фіксованими категоріями – балансом сил, розподілом військової сили, загрозою територіальній цілісності тощо. Однак представники Копенгагенської школи безпеки, насамперед Баррі Бузан та Оле Вейвер значно розширюють визначення поняття безпеки. Вони підкреслюють пріоритетність політичного розвитку та відокремлюють його від безпекового. Внаслідок цього, безпека стає продовженням політики з використанням надмірних заходів, свого роду екстремальна версія політизації, що знаходиться за межами політичних правил гри [171, с. 52]. Дослідники Копенгагенської школи застосовують термін «сек'юритизація», маючи на увазі процес трансформації певного питання в питання безпеки. При цьому розрізняють декілька елементів безпеки: політичний, економічний, військовий, екологічний та суспільний,

наголошуючи, що кожна сфера життя може бути «сек'юритизована» [231, с. 80].

Б. Бузан виходить з того, що зростання рівня міжнародної взаємодії за умови внесення в неї елементів організованості (тобто діяльності міжнародних інституцій) та встановлення певних «правил гри», створює можливості для формування і подальшого розвитку міжнародного співтовариства, а також зменшення загрози конфліктів між його членами. Умовою зниження анархічності стає розуміння політичними елітами незручності постійного хаосу в міжнародних відносинах і прагнення встановити в них деякий порядок. Такий порядок, чи «зріла анархія», – це проміжний етап на історичному шляху від природного стану з його непомірною анархією до світової спільноти [82]. Отже, Б. Бузан, приймаючи в цілому значення геополітичних факторів і системи розподілу влади в міжнародних відносинах, що притаманні неореалізму, водночас концентрує увагу на тих політичних процесах, завдяки яким питання безпеки вирішуються шляхом соціальної взаємодії. Саме такий методологічний підхід якнайкраще дає можливість розглядати вплив зовнішніх (у тому числі американського) чинників на розбудову держав у Боснії і Герцеговині та Косові.

Говорячи про реалізм 2000-х рр., треба відзначити твори «Трагедія політики великої сили» (2001) Джона Міршаймера і «Раціональна теорія міжнародної політики» (2010), «Трагічне бачення політики» (2003) і «Культурна теорія міжнародних відносин» (2008) Річарда Нед Лебова, які, поряд з роботою Майкла Уільямса «Традиції реалізму й границі міжнародних відносин» (2005), значною мірою сприяли відродженню «класичного реалізму». На думку британського дослідника Кріса Брауна, відродження реалізму в останнє десятиліття ґрунтується не просто на значущих роботах, але й на відчутті, що адміністрація Дж. Буша-мол. демонструвала саме ті риси, які класичні реалісти найбільше відкидали. Серед них переконання, що США морально перевершують інші держави,

що вони можуть діяти без урахування широкого контексту сил і інтересів, що поняття абсолютної безпеки має сенс [18].

Очевидно небезпідставне зауваження російського філософа О. Салміна про те, що «чим далі відходять у минуле події рубежу 80-90-х років, тим ясніше, що зовсім не «оксамитові революції» в Європі і навіть не розпад Радянського Союзу, а криза в Перській затоці в 1990-1991 роках була вирішальним моментом зміни парадигм у світовій політиці» [144, с. 147]. Саме тоді США переконливо продемонстрували світу свою воєнну могутність, а президент Дж. Буш заявив про зникнення одного з полюсів сили.

Наразі «вихід на арену протоімперії США – наддержави, що здатна на самостійні і неконтрольовані міжнародною спільнотою дії» відносно інших акторів світової геополітики, був зумовлений подіями 11 вересня 2001 р. [237, с. 59]. Як зазначає відомий японський дослідник М. Іто, саме після терористичного нападу на США адміністрація Дж. Буша-мол. почала відкрито використовувати свою могутність задля захисту виключно власних інтересів, не зважаючи на «етнічні та політичні інтереси Європи та її безпеку» [53, с. 25]. Такий підхід добре пояснює прагнення адміністрації Дж. Буша-мол. перекласти відповідальність щодо підтримання миру та стабільності в західнобалканському регіоні на Євросоюз і НАТО, аби сконцентрувати свої ресурси на «війні з тероризмом» і власних пріоритетах.

Свідомою кризи неолібералізму, що домінував, стало поступове формування нової ідеологічної парадигми. Якщо раніше всі зовнішньополітичні рішення США, які стосувалися втручання у внутрішні справи інших суверенних держав, опиралися на стандартні вимоги захисту прав людини (що цілком відповідає ліберальній теорії міжнародних відносин), то відтепер головний акцент зміщувався на протиставлення «цивілізованого» й «нецивілізованого» світів. Таке відверте протистояння двох полюсів, що розходяться дедалі більше і швидше – «терористичного

світу-ворога» і «демократичного культурного Заходу», на думку багатьох дослідників, «є проявом того, що «епоха неолібералізму ще не завершена, але вже вступила в період кризи й занепаду» [82].

Однак і школа політичного реалізму теж не в змозі ґрунтовно забезпечити концептуальну основу для подібної політики. Згідно з класичною теорією політичного реалізму, а також теорією структурного реалізму, однополюсний світ (що сьогодні існує фактично) неможливий, чи принаймні є нестабільним і недовговічним, оскільки існування єдиної наддержави незмінно підштовхує інші держави об'єднуватися в опозиційні блоки задля відновлення міжнародного балансу.

Своєрідною програмою дій з позицій неореалізму виглядає робота професора Гарвардського університету Стівена Уолта «Як приборкати владу Америки. Глобальна відповідь на перевагу США», що була надрукована у 2005 р. Полемізуючи з Дж. Наєм, відомим дослідником неоліберальної школи й автором концепції «м'якої сили» у зовнішній політиці США, С. Уолт ставить акцент саме на «силовій перевазі» Сполучених Штатів, вважаючи, що Америка повинна зробити вибір на користь жорстких силових методів і залякування решти світу. Страх – рушійна сила діалогу зі Сполученими Штатами. Проте автор визнає, що такий підхід ефективний лише у короткостроковій перспективі. Для досягнення стратегічних завдань необхідно враховувати всі види загроз та використовувати всі рівні впливу, у тому числі й так звану «м'яку силу» [314].

С. Уолт застерігає, що короткозорість влади, яка сконцентрувала увагу на «неприборканій» силі, може надати можливість іншим країнам «м'яко» впливати на американську внутрішню і зовнішню політику. Непопулярність Америки в очах решти світу здатна призвести до її «м'якої» ізоляції світовим співтовариством. На фактичних прикладах дослідник показує діапазон моделей поведінки тих, хто схильний протидіяти перевазі США. Мова не йде про конфронтацію з Америкою,

просто деякі країни колись можуть «не попередити і не підтримати вчасно» Вашингтон. На думку автора, Сполучені Штати можуть бути найсильнішою державою, але це не означає автоматично абсолютну американську гегемонію в міжнародній системі. Здатність перемагати інші армії та вплив на світову економіку не гарантують самі по собі можливості керувати світом, тому С. Уолт визначає США як «найвеличнішу з незрілих держав сучасності» [314, с. 61]. Загалом С. Уолт вважає, що сьогодення політика США представляє собою балансування між курсом на підтримку статус-кво, «м'якого примушування» і жорсткого насилля відносно деяких інших держав. Ключ до вирішення американських зовнішньополітичних проблем, за С. Уолтом, – у використанні стратегії переконання в тій формі, яка найбільш ефективно сприяє здійсненню життєвих інтересів наддержави.

«З моменту терористичного нападу 11 вересня 2001 р. йдуть інтенсивні дискусії як в академічному, так і в політичному колах щодо проблем традиційних концепцій і теорій міжнародних відносин, а також змін у зовнішній політиці держав. Класичні реалісти рішуче вказують на шаленості неоконсерватизму, але їм нема чого запропонувати, коли справа доходить до рекомендацій з питань політики усунення репресивних режимів, які все ще існують» [18].

У цьому сенсі одне з небагатьох виключень – припущення неореаліста Джека Снайдера про те, що міжнародне оточення може впливати на розвиток недемократичних держав не лише непрямим шляхом, тобто формуванням інституційних та коаліційних стимулів, а й також безпосередньо – формуванням міжнародного ідейного клімату [152]. Транснаціональні потоки ідей можуть формувати мислення, особливо в новодемократизованих державах, де ідеології перебувають у стані формування [18]. Такі держави виявляють тенденції до наслідування успішних прикладів, які є однією з причин того, що, як зазначив С. Хантінгтон, демократизація відбувається хвилями наслідування.

«Демократизовані держави виявляють тенденцію до войовничості лише тоді, коли вони живуть у поганому оточенні сусідніх автократій. Демократичні переходи проявляються в більш легкій формі тоді, коли сусіди вже є демократичними» [170, с. 303].

Загалом жодна з основних парадигм ТМВ, у тому числі й неореалізм, не в змозі повною мірою пояснити, тим більш спрогнозувати деякі особливості розвитку сучасного світу. Наприклад, реалістам часто закидають неспроможність їхньої теорії пояснити несподіваний і мирний розпад СРСР, поглиблення міжнародної інтеграції – тобто все те, що ставить під сумнів наріжне твердження класичного реалізму про більшу сталість біполярної системи, ніж систем багатополярних.

Не може теорія неореалізму достатньо виразно пояснити проблему міжетнічних конфліктів і дезінтеграцію Югославії. Зосереджуючись на питаннях зовнішньої безпеки, структурний реалізм розглядає війни на ґрунті націоналізму, як відповідь на зовнішню загрозу державі (або етнічній групі).

Японський дослідник К. Кото вважає, що на сучасному етапі найбільшою загрозою безпеці є регіони, де існує етнічне чи релігійне протистояння. Розпад Югославії, як і міжетнічні війни взагалі, він бачить результатом не зовнішніх, а виключно внутрішніх чинників, а саме прагненням національних еліт створити такі умови, за яких етнос став би єдиним політично значимим суб'єктом. Пояснює таку стратегію К. Кото намаганням національних еліт зайняти домінуючу позицію в економічній і політичній сферах. Етнічний і релігійний фактори, таким чином, лише використовуються для дезінтеграційних процесів і подальшої реалізації економічних і політичних інтересів еліт, які їм буде простіше реалізувати в національній державі. Отже зовнішній чинник розглядається як вторинний [92].

Наразі, приклад країн західнобалканського регіону доводить, що етнічне розмежування може привести до стабілізації і більш менш сталого

миру. Навпаки, відмова від етнічного розмежування є джерелом нестабільності. Словенію зараз навіть не включають до політичного поняття «західнобалканський регіон» саме тому, що відділившись мирним шляхом і створивши незалежну державу, вона досить швидко пройшла період формування ринкової економіки та демократизації суспільства й інтегрувалася в євроатлантичний простір. Д. Міршаймер пояснює успіх Словенії гомогенністю – 91 % населення країни словенці, біля 3 % серби. Хорватія здобула незалежність шляхом тяжкої кривавої війни, і закінчилася вона лише шляхом витіснення хорватських сербів і в умовах зовнішнього (американського і європейського) втручання.

Теорія неореалізму менше прийнятна для дослідження діяльності адміністрації Б. Обами; на розробку його зовнішньої політики більшою мірою впливали прибічники іншої теоретичної парадигми – неолібералізму. Втім неореалізм і неолібералізм мають багато спільного – існує навіть думка, що неолібералізм є особливим випадком «гнучкого реалізму» [179, с. 139].

І неореалізм, і неолібералізм нерідко називають раціоналістичними підходами, оскільки обидва ставлять у центр розгляду раціонального політика, який керується не емоціями, а розрахунком у прийнятті політичних рішень. Для неореалістів це розрахунок, обумовлений міркуваннями влади (у першу чергу, баланс сил або загроз). Для неолібералів – міркуваннями матеріального добробуту та безпеки. Ніяких інших факторів для неолібералів і неореалістів, загалом, не існує – є тільки економічні та владні інтереси. Боротьба за реалізацію цих інтересів і, отже, за максимізацію влади або багатства і визначає характер міжнародно-політичних процесів [179, с. 126].

Як зазначалось вище, жодна з парадигм ТМВ не в змозі повною мірою пояснити сутність сучасних міжнародних процесів. Глобалізація економічних процесів і поширення демократії супроводжуються не тільки поширенням взаємозв'язку як принципу міжнародних відносин, але й

виникненням нових проблем, зіткнень і конфліктів. Наразі неолібералізм висуває в центр своїх концептуальних побудов проблеми безпеки, акцентує увагу на економічних проблемах, фактично переносить центр ваги на моральні норми як спонукальну силу, основу та критерій регулятивних дій у міжнародній політиці.

На думку провідних дослідників неоліберальної школи Р. Кеохейна, Дж. Ная та ін., розширення числа міжнародних акторів генерує збільшення джерел і зростання кількості різних загроз у житті суспільства (міжнародний тероризм, локальні й етнічні конфлікти, розповсюдження зброї тощо) і, таким чином, висуває на перший план проблему створення нової системи безпеки. Найбільш продуктивною в сучасних умовах безпекову систему неоліберали вважають таку, що заснована на концепції кооперативної безпеки, а міжнародне співробітництво в цій сфері особливо необхідним [179, с. 124].

З точки зору неолібералізму, прогрес у розвитку міжнародних відносин відбувається шляхом розширення міжнародного співробітництва. Розширення та поглиблення міжнародної співпраці, особливо в економічній сфері, дозволяє кожному учасникові одержувати відповідну вигоду. Лібералізму, і сучасній його версії також, завжди було властиво віддавати пріоритет в оцінці характеру міжнародних відносин і в рекомендаціях з їхнього регулювання нормам моралі та права, а також створенню з цією метою інститутів, покликаних виконувати роль гарантів дотримання зазначених норм. При цьому моральні та правові принципи не протиставляються одне одному: право розглядається як зведення низки кодифікованих, формалізованих моральних принципів, критерій оцінки міжнародних подій і як основа регулювання взаємодії міжнародних акторів [179, с. 125].

Результатом наукових дискусій стала нова концептуальна система для пояснення міжнародної політики, названа «комплексністю». За визначенням О. Брусиловської, «комплексність... пов'язана з

міждисциплінарним підходом, який допомагає змінити моделі мислення. Прихильники комплексності повинні дуже чітко уявляти, що цей підхід не є послідовною теорією, призначеною замінити інші. Скоріше, це він є основою для використання різноманітних теоретичних парадигм» [18].

Вплив «комплексності» простежується в теорії циклів влади – однієї з найбільш цікавих американських розробок 2000-х рр., яка спирається на принципи структурних реалістів. Вона може слугувати для більш об'єктивного перегляду характеристик міжнародної системи сьогодні, коли структурні зміни є настільки значимими [18].

Американський дослідник Вільям Лахнеман показує, що застосовуючи теорію циклів влади, і відповідно комплексний підхід, можна більш виразно пояснити і спрогнозувати основні процеси в сучасній світовій політиці [261]. Насамперед, визначити суть системи міжнародних відносин по закінченні «холодної війни», тобто який цикл влади є актуальним. Так Д. Снайдер вважає, що система ще виглядає однополярною, але вже зароджується багатополарна. З точки зору В. Вохлфорта, сучасна система однозначно є однополярною (зі США в якості лідера) і що ця конфігурація є схильною до миру і довговічною. За Р. Хаасом, «Америка повинна усвідомити її нинішню перевагу влади, використовувати лідируючу позицію, щоб заохочувати багатополарність, співробітництво й угоди, а не конкуренцію й конфлікт». Р. Арт є прибічником того, що США повинні знайти золоту середину між ізоляціонізмом і прагненням до глобального панування, практикуючи «вибіркове співробітництво» у зовнішній політиці. К. Лейн припускає, що американські інтереси – це «захист територіальної цілісності Сполучених Штатів і запобігання підйому євразійського гегемона» [18].

Важливою часткою теорії циклів влади є концепція «суб'єкта» в міжнародних відносинах. Суб'єкт є чимось більшим, ніж місце у міжнародній системі. Суб'єкт представляє неофіційно узаконену відповідальність і прерогативи, пов'язані з посадою і місцем. Суб'єкт

містить у собі ступінь керівництва, потенціалу для забезпечення безпеки іншим або залежності від зовнішньої безпеки [18].

Суб'єкт визначається не тільки за силою, але й за можливостями, що лежать в основі влади. Він визначається також за традиціями міжнародної політичної участі. Це визначається під час того, як інші уряди реагують на державу, залежно від їхньої моці й/або престижу. Теорія циклів влади розвіює міфи гегемоністського лідерства і світового порядку. «Гегемони» не можуть нав'язати свою волю; лідерство завжди поділене; правила й режими завжди погоджені, а не нав'язані. У теорії циклів влади владно-суб'єктна рівновага є частиною ширшої концепції «динамічної рівноваги» й існує «для забезпечення безпеки на тлі структурних змін»: потенційні агресори завжди повинні бути зупинені [18].

Третім моментом у розумінні теорії циклів влади є визначення «суб'єктного зсуву». Коли суб'єктні компоненти держави вирівняні, її зовнішня політика є послідовною, заслуговує на довіру своїх колег-держав, і міжнародна ситуація стабілізується. Але не існує внутрішньої сили, яка б вирівнювала суб'єктні компоненти. Навпаки, спостерігається тенденція до суб'єктного зсуву: держави намагаються, перш за все, підтримувати декларативну роль. Неореалісти також відзначали тенденцію могутніх держав перенапружувати економічну складову задля військової могутності, що призводить до неузгодженості діючої та структурної влади [18].

Щодо США, то В. Лахнеман робить висновок, що декларативна роль США була послідовною, але переходила від одного важливого партнерства до іншого, що сприяло утвердженню лідерства США. Діюча влада США збільшилася на глобальній арені з кінцем «холодної війни», водночас вона відносно впала щодо діючої влади своїх союзників. Структурна влада США незначно впала з кінця «холодної війни» [261, с. 104].

Сполучені Штати відіграють добре збалансовану політичну роль, що чітко діє завдяки її сильним союзникам, які їй і приписали роль лідера.

Аналіз суб'єктного компонента показує, що це вирівнювання ролей США є результатом зсувів суб'єктної влади інших держав, зокрема Німеччини і Японії. Нинішнє домінуюче положення США також залежить від «м'якої сили». Переваги в економічній могутності та військовій могутності є необхідними характеристиками для американського керівництва. Вони даватимуть США можливість тримати планку лідерства незалежно від оцінок інших акторів; але такі переваги однієї держави над іншими, як історично доведено, можуть дати зворотний ефект [261, с. 106].

Згідно з теорією циклів влади Європейський Союз, з його єдиною економічною, зовнішньою й оборонною політикою, у найближчому майбутньому буде дорівнювати Сполученим Штатам у плані структурної влади, тоді як його діюча влада буде значно нижчою, якщо бюджети європейських країн в оборонних галузях будуть підтримуватися на нинішньому рівні. «По-справжньому єдиним ЄС міг би стати, розробивши надійну декларативну роль нарівні зі Сполученими Штатами, а також побільшивши свою діючу владу» [261, с. 109].

Сполучені Штати перебувають у рівновазі з погляду заявленої ролі та приписаної ролі. «Але рівновага є результатом тісної координації з Німеччиною і Японією, і навіть позиції самозречення з їхніх сторін. Вони потребують Сполучених Штатів, а Сполучені Штати потребують їх, а також Англії і Франції для підтримки міжнародної рівноваги» [261, с. 109]. У теорії ця умова диктує США політику багатосторонності, усвідомлення, що переваги США залежать від згоди їх союзників; але на практиці останні адміністрації вочевидь недооцінювали важливість партнерства.

Узагальнюючи тези сучасного структурного реалізму, треба відмітити наступне: світовий порядок завжди анархічний; усталена ієрархія держав відсутня: є більше і менше потужні держави, але навіть найпотужніша та найвпливовіша з них не може гарантувати, чи залишиться ситуація тією самою завтра; через цю непередбачуваність, основною метою держав у анархічному світі є забезпечення виживання

самих себе; могутність держави залежить від її здатності максимізувати військову спроможність для того, щоб залишитися на верхівці ієрархії якомога довше; держави поводяться раціонально, прораховуючи стратегії, в яких пріоритетом завжди виступає національний інтерес [171, с. 52].

Отже, неореалізм залишається сьогодні, поряд з неолібералізмом, домінуючою парадигмою дослідження сучасних міжнародних відносин. Значною мірою це пояснюється тим, що зберігаючи головні засади класичного реалізму (конфліктність міжнародних відносин, національний інтерес як основа світової політики, роль влади і дієвість сили як засобу її досягнення й утримування) сучасна теорія добре адаптується і пристосовується до міжнародних реалій.

1.2. Джерельна база дослідження

У ході виконання даної дисертаційної роботи автором було вивчено досить широке коло джерел. Найбільшу і найбільш важливу з огляду на тему роботи групу джерел складають документи, що висвітлюють зовнішню політику США, її європейський вектор, у тому числі західнобалканський напрям. Серед них: Концепції національного розвитку і Концепції національної безпеки США – це саме ті документи, які визначають основні геостратегічні пріоритети держави, причому дозволяють проаналізувати їхню еволюцію [279; 280; 305; 306; 307; 308; 310].

Крім того, велике значення мають тексти президентських послань і звернень, виступів держсекретарів, радників з національної безпеки, документи Конгресу, документи Державного департаменту тощо. Усі ці документи найкращим чином свідчать про зовнішньополітичну стратегію США, підхід до проблем Європи, серед них, західнобалканського регіону, висвітлюють американські ініціативи, особливості довго- та короткострокового зовнішньополітичного курсу, дають можливість простежити зміну сприйняття та розуміння американськими лідерами суті

подій на Західних Балканах, їхню реакцію на те, що відбувається, наступність і відмінності в пропонованих шляхах рішення проблем [196; 203; 204; 205; 206; 208; 209; 210; 211; 212; 213; 215; 216; 269; 285; 286; 287; 288; 289; 291; 292; 293; 294; 295].

Другу групу складають документи, що їх приймали на двосторонніх чи багатосторонніх дипломатичних зустрічах, матеріали міжнародних конференцій, насамперед, тих, на яких склалися плани врегулювання воєнних конфліктів на постюгославському просторі, відшукувалися шляхи повоєнного розвитку Західних Балкан: зокрема, Загальна рамкова угода про мир у Боснії і Герцеговині, Угода в Рамбуйє та ін. [109; 119; 154]. Ці документи – продукти компромісу, дипломатичних переговорів для розробки стратегії, придатної для всіх сторін, але й такі, що дають можливість зрозуміти цілі адміністрацій Сполучених Штатів, представники яких були задіяні в переговорному процесі. Для нашого дослідження важливо зрозуміти ступінь впливу США на розробку цих документів, що фактично визначають подальший розвиток регіону Західні Балкани.

Інша група джерел представляє собою документи НАТО щодо розширення складу Альянсу, у тому числі відносно його співробітництва з країнами Західних Балкан, серед іншого План дій по підготовці до членства [122; 166]. Ще однією групою джерел є тексти Конституцій Республіки Косово, Республіки Сербія, Республіки Македонія, тобто країн, основи державного будівництва яких формувалися за безпосереднього зовнішнього впливу, зокрема, американського [78; 79; 80; 81]. Це ілюструє фундаментальні принципи (демократія, права людини, права національних меншин тощо), на яких наголошують США як на обов'язкових у сучасному світі.

Тема «Політика США щодо регіону Західні Балкани в постбіполярний період» є недостатньо вивченою, адже практично немає

досліджень, які б охоплювали весь комплекс проблем та чинників, що її складають.

У процесі написання дисертаційного дослідження автором було вивчено праці українських, американських, британських, російських, японських, хорватських, сербських вчених.

Наукову літературу, що була задіяна для виконання дисертаційної роботи, можна умовно поділити на три групи за відповідною проблематикою. До першої групи належать праці, за допомогою яких стало можливим створити теоретичну базу дослідження. До другої – література, що стосується вивчення зовнішньої політики США: пошук концептуальних засад і самоідентифікація в умовах постбіполярного світу; доктринальні основи; чинники, що впливають на розробку зовнішньополітичного курсу; визначення геостратегічних пріоритетів тощо. Третю групу складає література, що аналізує власне західнобалканський напрям зовнішньої політики Сполучених Штатів і містить оцінку американського впливу на вирішення проблем регіону.

Основною методологічною базою дисертаційної роботи є праці представників школи неореалізму К. Уолца, С. Уолта, найбільшою мірою праці Дж. Міршаймера, адже саме він докладно вивчає проблеми міжетнічних конфліктів, у тому числі тих, що сталися на пост-югославському просторі. Більш розлого про це йдеться в параграфі 1. Однак, у ході виконання роботи автору було важливо і цінно ознайомлення з працями класиків американської політичної науки, які не поділяють фундаментальні принципи структурного реалізму зовсім, чи поділяють частково. Роботи Збігнєва Бжезінського та Генрі Кіссінджера дозволяють скласти цілісну картину еволюції американської зовнішньої політики протягом останніх декількох десятиліть [6; 7; 63]. Через наближеність до влади (обидва метри політології були діючими політиками) аналіз і прогнози, що містяться в їхніх трудах, набувають особливої глибини і влучності.

З. Бжезінський, Г. Кіссінджер, як і Дж. Най та Семюел Хантінгтон, є прибічниками мультилатералістської стратегії. Вони виходять з того, що Сполучені Штати залежать від іншого світу не менше, ніж світ від них, і тому мають розвиватися в парадигмі глобалізму [281; 282; 283; 170; 171; 172].

Мультилатералізм і унілатералізм – дві основні стратегії для зовнішньої політики, що більшість американських дослідників вважають сьогодні найбільш придатними для Сполучених Штатів. Том Фарер з Денверського університету в статті «Формування національної зовнішньої політики: боротьба за панування серед американських учених з міжнародних зв'язків» визначає сутність цих стратегій [231, с. 82]. Спільним для обох є визнання необхідності тісного співробітництва США в системі міжнародних відносин по всьому спектру сучасних проблем – економічних, безпекових, антитерористичних, культурних, екологічних тощо.

Вибір полягає лише в однобічному чи багатобічному глобальному співробітництві. Різниця між двома підходами полягає у розстановці пріоритетів відносно погроз. О. Брусиловська зазначає: «Унілатералісти наголошують на класичних військово-політичних погрозах, саме тих, які піддаються зменшенню за допомогою військової сили, ресурсу, який США можуть виробляти у великій кількості. Мультилатералісти не виключають погроз, таких як пандемія, глобальне потепління, знищення морської фауни та вирубка тропічних лісів, нестабільність світової економіки; погроз, які не можна вирішити військовим шляхом. Так само вони виступають проти будь-якої форми однобічних дій США» [18]. Розуміння того, основ якої саме політичної стратегії – унілатералістської чи мультилатералістської додержується той чи інший американський експерт, дозволяє більш чітко оцінити висновки і прогнози, що він висуває.

Важливими для розуміння процесів, що відбувалися і відбуваються на Балканах, автор вважає праці С. Хантінгтона [170; 171; 172]. Хоча

цивілізаційні теорії не є основною методологічною базою цього дослідження, але вони дозволили автору глибше зрозуміти сутність процесів і явищ на постюгославському просторі. Застосування цивілізаційних теорій виявляється досить результативним у спробі визначення чинників загострення конфліктів в умовах формування постбіполярної системи міжнародних відносин.

Прибічники цивілізаційного підходу вважають, що у світі після «холодної війни» ідеологічні, політичні та економічні відмінності між людьми вже не є найбільш суттєвими. На перший план виходять культурні відмінності. Народи і нації, намагаючись віднайти власну ідентичність, звертаються до понять, що мають для них найбільшу значимість. Люди визначають себе, використовуючи такі категорії, як «походження», «релігія», «мова», «історія», «культурні цінності», «звичаї та традиції», «соціальні інститути». Вони ідентифікують себе з культурними спільнотами: етнічними групами, релігійними общинами, націями. А також на найширшому рівні – з цивілізаціями. Не визначившись зі своєю ідентичністю, люди не можуть використовувати політику для втілення власних інтересів.

Отже в постбіполярний період найбільш поширеними стають не міждержавні, а внутрішні конфлікти – так звані, конфлікти ідентичності, оскільки пов'язані з проблемою самоідентифікації. На думку С. Хантінгтона, наприкінці XX – на початку XXI ст. ідентифікація базується не на державній основі (людина бачила себе громадянином тієї чи іншої країни), не на ідеологічній, як було, а на іншій, цивілізаційній. За С. Хантінгтоном, саме цей параметр, що включає в себе релігійний фактор, історичні аспекти, культурні традиції тощо, є найбільш визначальним. Звісно, основними суб'єктами на міжнародній арені залишаються, як завжди, держави. Їхня поведінка, як і в минулому, визначається прагненням до розквіту і реалізації власних інтересів, але вона також детермінується і культурними перевагами, спільнотами та відмінностями.

С. Хантінгтон вважає, що сучасні цивілізації – гомогенні утворення, що розділяють єдині споконвічні культурні цінності. Саме тому ті суспільства, які об'єдналися з історичних чи ідеологічних причин, але розділені цивілізаційно, або розпадаються (як це сталося з СРСР та Югославією), або відчують велику напругу. Певною мірою, цивілізаційний підхід щодо оцінки процесів на Західних Балканах виправданий тією обставиною, що найбільш успішними на тепер є саме ті країни, які мають гомогенний етнічний склад, як, наприклад, Словенія. І навпаки, Сербія та Боснія і Герцеговина залишаються осередками напруги.

У ході вивчення теми дисертаційної роботи найважливіше значення для автора мали труди вітчизняних та американських учених. Це пояснюється наступними міркуваннями. Вітчизняні науковці досліджують американську зовнішню політику, її вплив на інші країни у фокусі національних інтересів України, а це має визначальне значення. Роботи американських експертів мають першорядне значення, оскільки це думки й оцінки, так би мовити, «з перших рук».

Насамперед, треба зазначити, що до сьогодні в українській політичній науці не створено жодної монографії, яка б комплексно дослідила всі аспекти американської політики щодо Західних Балкан. Наразі, дана дисертаційна робота має деякою мірою заповнити цю прогалину.

Фундаментальні проблеми теорії міжнародних відносин, у тому числі застосування різних методологій для вивчення постбіполярної міжнародної системи, досліджуються в роботах І. М. Ковалю, О. І. Брусиловської, С. П. Галаки, С. О. Шергіна [66; 67; 18; 24; 25; 183]. Серед іншого, науковці аналізують неореалізм – найбільш впливову в США парадигму теорії міжнародних відносин, розглядаючи ідейні джерела цієї парадигми, до яких відносяться політичний реалізм і деякі методи системного аналізу. Досліджують основні напрями еволюції неореалізму: структурний реалізм, теорія циклів, теорія гегемоністської

стабільності, історико-системний напрям, нелінійний аналіз політики. Розглядають концепції сили, а також джерела воєн у міжнародній політиці на рівні міжнародної системи в цілому, держави й особистості.

Зовнішня політика Сполучених Штатів і взагалі роль глобальної держави в системі міжнародних відносин постбіполярної доби в українській політичній науці, як правило, оцінюється позитивно. Вітчизняні дослідники роблять акцент на загалом дієвих і конструктивних зусиллях Вашингтона щодо вдосконалення сучасної системи міжнародних відносин. Насамперед, це стосується безпекового виміру, стратегії американських адміністрацій відносно убезпечення світу від загрози тероризму, розповсюдження ядерної зброї, недопущення і врегулювання воєнних конфліктів. Особливо значущим аспектом зовнішньополітичної діяльності США вважається підтримка (економічна, політична, науково-технічна, гуманітарна) країн, що обрали шлях розбудови ринкової економіки та демократії.

Проте у вітчизняній політології існує і досить критичне ставлення до Америки та її дій у світі. Частіше за інше критиці піддається політика Вашингтона в Іраку і щодо «балканської кризи». У цьому випадку засуджуються американські бомбардування, що призвели до численних людських жертв, а крім того – очевидне розчарування діями адміністрацій Б. Клінтона і Дж. Буша-мол., що базувались на помилковій тезі про те, що американський гегемонізм спроможний забезпечити стабільність і мир у світі. З іншого боку, в роботах, що присвячені зовнішній політиці адміністрацій Б. Обама, нерідко зустрічається розчарування та відчуття втоми США від ролі світового лідера.

Наразі однозначної оцінки американської міжнародної політики в українській політичній науці не існує. Загалом, усі дослідники, аналізуючи зовнішньополітичні стратегії США і чинники, котрі їх обумовлюють, згодні з тим, що треба виходити з того, що, першою чергою, Сполучені Штати піклуються про власні національні інтереси, і вони не завжди

можуть означати подальший ефективний розвиток світової міжнародної системи.

Серед вітчизняних науковців власне питання політики США щодо Західних Балкан вивчають завідувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету професор Н. Ф. Ржевська й експерт Українського незалежного центру політичних досліджень М. М. Гелетій. Роботи Ржевської містять не лише аналіз американської політики на Балканах, але й методику прогнозування зовнішньої політики Вашингтона в регіоні на основі використання системного підходу [137; 138]. Гелетій концентрується на дослідженні ролі США у врегулюванні «Балканської кризи» в контексті геополітичних трансформацій [27; 28]. Особливу увагу дослідниця приділяє перспективам розвитку західнобалканського регіону щодо співробітництва з європейськими і євроатлантичними структурами.

У 2016 р. були захищені дисертаційні роботи представників Одеської школи міжнародників Є. В. Багацького та Ю. І. Майстренко, в яких визначається і використовується поняття «Регіон Західні Балкани» та вивчаються внутрішні і зовнішні проблеми розвитку регіону. Є. Багацький дослідив взаємодію внутрішніх та зовнішніх чинників, що вплинули на повоєнну трансформацію Боснії і Герцеговини, призвели до сповільнення процесу трансформації та згортання реформ в середині 2000-х років і визначили сучасний нестабільний стан цієї країни [1]. Ю. Майстренко дослідила зовнішні фактори політичних трансформацій країн Західних Балкан, здійснила комплексний аналіз політичних трансформацій країн регіону із урахуванням взаємного впливу її чинників [104].

Українські дослідники частіше за все розглядають політику Сполучених Штатів на Західних Балканах не як самостійне питання, а як частину, фрагмент якоїсь більш загальної проблематики. Глобальне домінування США в постбіполярний період диктує підвищений інтерес дослідників до аналізу основ американського впливу. Більшість експертів

згодні при цьому, що поки ніякі нові загрози і виклики, з якими зіштовхується Америка, не можуть підірвати це домінування.

До узагальнюючих робіт, що вивчають США в міжнародних відносинах, слід віднести праці Є. Є. Камінського, І. Д. Дудко, Є. А. Макаренко, М. М. Рижкова [59; 41; 42; 105; 139]. Сутність і еволюція концепту американського лідерства, специфіка реалізації його у вигляді зовнішньополітичних стратегій різних адміністрацій досліджуються в працях Б. М. Гончара, Д. Полуляха, Р. Ходжаєва, О. В. Потехіна, Д. В. Скляренка [31; 127; 136; 149]. Особливості партнерських відносин Вашингтона з Європейським Союзом вивчають А. Гальчинський, А. Кощенко, І. І. Погорська [26; 93; 123; 124]. Аналітики відмічають тенденцію посилення розбіжностей і суперечностей між Америкою та «Старою Європою», що пояснюють геополітичним суперництвом, яке виникло в постбіполярний період. Західнобалканський регіон згадується в цих роботах саме в такому контексті. Низку досліджень присвячено безпековому аспекту зовнішньої політики США, перспективам євроатлантичного співробітництва, специфіці сучасних міжнародних загроз і ролі Америки в їх подоланні, а саме: статті С. В. Глебова, Л. М. Лакішика, Г. Перепелиці, І. А. Храбан, [29; 30; 102; 121; 174]. Безпекова проблематика в контексті ядерної стратегії Сполучених Штатів розглядається в статтях П. А. Сіновець [148].

Сьогодні країни західнобалканського регіону обрали шлях європейської інтеграції. Дослідити перспективи такого шляху можливо тільки розуміючи особливості упорядкування європейських структур, правила і вимоги до країн-учасниць. Хорватія вже є членом ЄС; Македонія, Сербія та Чорногорія є офіційними кандидатами, а Боснія і Герцеговина – потенційними кандидатами за програмою розширення. У цьому сенсі роботи В. В. Копійки надають можливість зрозуміти особливості функціонування структур Європейського Союзу, співробітництва їх з американськими адміністраціями, у тому числі

стосовно врегулювання балканських конфліктів та подальшої розбудови новостворених держав [85; 86].

Сучасній розбудові держав Західних Балкан передував тяжкий і навіть трагічний (враховуючи численні людські жертви) період дезінтеграції Югославії та воєнних конфліктів, що її супроводжували. Етнорелігійні конфлікти на теренах колишньої Югославії, тобто, «конфлікти ідентичності», мають у науковій літературі багато тлумачень, однак, на думку автора, цивілізаційний підхід найкращим чином пояснює їхні витоки. У роботах О. А. Коппель розпад СФРЮ, а також діяльність ООН у сучасних умовах і прогноз щодо розвитку функцій цієї організації як миротворчої сили у світі, що змінюється, аналізується саме в контексті цивілізаційного підходу [87; 88; 89; 90].

Вітчизняні дослідники, які вивчають роль Сполучених Штатів у врегулюванні «Балканської кризи», загалом сходяться на тому, що американське втручання було позитивним фактором і таким, що прискорив її вирішення. Проте суперечки з приводу ефективності міжнародного, і американського в тому числі, втручання не вщухають і сьогодні (і не тільки в українській політичній науці). Комплексне дослідження причин «Балканської кризи» представлено роботами Ф. Рудича, А. В. Шилової [143; 184].

Дейтонська угода, що завершила кровопролитну Боснійську війну, була результатом компромісу багатьох сторін, що позначилося на неоднозначних результатах її реалізації. Проте, не можна заперечувати факт призупинення воєнних дій – і це її головний наслідок. Більшість політичних експертів згодні з тим, що вирішальне значення в підписанні Дейтонської угоди зіграла активна позиція адміністрації Б. Клінтона. Аналіз сутності і наслідків Дейтонських домовленостей, а також оцінка суперечностей, що виникали між Вашингтоном і Брюсселем у ході їх досягнення, містяться в статтях Ю. Бадах, В. Забари, А. Шилової [2; 44; 185].

Врегулювання воєнних конфліктів, призупинення дезінтеграційних процесів і стабілізація ситуації у регіоні стали необхідною умовою і точкою відліку розбудови новостворених держав. Обравши європейський вектор розвитку, країни західнобалканського регіону мали здійснити процес економічної, політичної й ідеологічної трансформації. Провідним спеціалістом з трансформаційних процесів у Східній Європі в українській політичній науці є О. І. Брусиловська. Американська політика щодо західнобалканського регіону розглядається в її працях у контексті посткомуністичних перетворень у Східній Європі. Компаративний аналіз стартових умов та програм економічних і політичних реформ дозволяє визначити спільні та особливі риси в розвитку країн західнобалканського регіону, враховуючи міжнародний, у тому числі американський, чинник впливу [14; 15; 16; 17].

Декілька робіт присвячено проблемам окремих країн регіону: досвіду врегулювання конфлікту в Боснії і Герцеговині – стаття В. Рудої [142], досвіду розбудови найбільш успішної країни регіону – Хорватії – стаття М. З. Нагірного [116], одному з найбільш суперечливих питань Західних Балкан, а саме, проблемі Косова – стаття Н. Латигіної [103]. В останній праці досліджується саме американський чинник виникнення незалежної Косовської держави, у тому числі аналізуються геополітичні наслідки прецеденту.

Враховуючи тему дисертаційної роботи, важливе значення для автора мало вивчення досліджень зовнішньої політики США американськими науковцями. У цьому сенсі своєрідним дороговказом стала монографія викладача Лондонського університету Б. Мабі «Усвідомлюючи американську владу: світ, що змінюється, в політиці Сполучених Штатів», в якій було проаналізовано дискусії в американській політичній науці за останню чверть століття [267].

Навколо питання про наслідки розвалу Радянського Союзу для міжнародних відносин і майбутнього міжнародного порядку в

американській політичній науці велися численні суперечки. Дискусії у наукових журналах і зовнішньополітичних колах точилися навколо того, як побудувати міжнародний порядок (наприклад, скільки великих держав будуть присутні на світовій арені, що саме буде провідним фактором міжнародної системи – конфлікт або співробітництво), але, головне, як ці події позначатися на самоідентифікації США в міжнародній системі, що формується.

Протягом 90-х років відбувалася полеміка щодо майбутнього американського домінування. Схильні до оптимізму Ф. Фукуяма й інші ліберальні експерти розглядали закінчення «холодної війни» як перемогу демократії та ліберального капіталізму під егідою США, що, згодом, мало привести до нового типу стабільності в міжнародних відносинах. У цілому, об'єднання американської моці, колективних дій і ООН неодмінно сприяли б миру.

Скептики описували картину в менш райдужних тонах, говорячи про безпекову складову нової системи. Багато фахівців у галузі міжнародних відносин розглядали «холодну війну» як непорушно стабільну систему, де хитка рівновага між двома супердержавами з ядерною зброєю стримувала їхні амбіції.

Концепція американського лідерства майже беззаперечно панувала в політичній науці Сполучених Штатів. Дискусія точилася відносно шляхів її реалізації. Наприклад, Ч. Краутхаммер, Р. Каган стверджували, що світ став однополярним, виступали за забезпечення максимально можливої обороноздатності США і мінімальне залучення інших держав та організацій до вирішення глобальних проблем [255; 249; 250].

Частина фахівців-міжнародників, такі як: Ч. Купчан, Р. Беттс пропонували обмежені варіанти американського лідерства [257; 258; 259; 191]. Вони радили не заперечувати важливості збереження балансу між провідними світовими державами, заявляли, що стабільність системи міжнародних відносин недосяжна без взаємодії провідних і не тільки

провідних світових акторів. Такої точки зору дотримувалися також С. Делбі, Р. Хаасс, Т. Хенріксен, А. Лейк, Р. Майерс, М. Менделбаум та ін. [221; 222; 239; 241; 260; 278].

На думку Дж. Айкенберрі, події 11 вересня 2001 року, незважаючи на трагічність, мали витверезний вплив на американських політиків і фахівців з міжнародних відносин, на їхнє бачення світового порядку та ролі в ньому США. Американське керівництво, насамперед республіканці, зрозуміли, що не тільки світ потребує Америки-лідера, але й Америка потребує підтримки інших країн для реалізації власної глобальної стратегії [245].

Дж. Айкенберрі вважає, що відносини США з іншим світом повинні будуватися на основі взаємних домовленостей: Сполучені Штати роблять свою могутність безпечною для іншого світу, а інший світ дає згоду жити у світоустрої, в основі якого – «американська система». За твердженням політолога, ця система формувалася в роки «холодної війни». Навколо США згрупувалися провідні західні держави, американське лідерство збереглося і після її закінчення. А в тому випадку, якщо Росія і Китай стануть постійними та надійними членами міжнародного співтовариства, продовжать інтеграцію у світову систему, буде створено «критичну масу» світового порядку, що функціонує на основі партнерства, на принципах коопераційної безпеки та домінуванні США [247].

Міцність «американської системи» виводиться автором не тільки з факту перемоги Заходу в «холодній війні», але й з того, що, незважаючи на пророкування можливості розбалансування світу після розпаду біполярної системи, у подальшому антиамериканської коаліції не склалося. Можливі учасники такої коаліції – Росія, Китай, Індія, а в Європі – Франція, Німеччина – не змогли (і не захотіли) виступити проти Сполучених Штатів. Таким чином, президент США «одержав місію», а світ ще раз оцінив важливість співробітництва і перевагу західних цінностей. Хоча США зазнали болючого удару, в остаточному підсумку вони не програли,

а виграли – вони стали центром, навколо якого згуртувалися всі провідні країни світу. Продовжилося закріплення не стільки американоцентричної, скільки західноцентричної моделі світового порядку [246]. Дж. Айкенберрі не користується терміном «полярність» світу, а говорить про «центричність» і зв'язує центр не з окремою країною – США, а із Заходом (де Сполучені Штати однаково – лідер). Такий підхід дозволяє поєднати лідерство наддержави і взаємодію з іншими державами, а також нейтралізувати критику на адресу США за гегемонізм.

С. Уолт вважає, що в 1990-ті роки американські стратеги виходили з того, що США можуть проводити амбіційну політику без великих жертв і витрат. Існувала, як аксіома, теза про те, що світ готовий іти за Америкою та «із захватом» ухвалюватиме американську модель розвитку і її глобальну домінуючу роль. Проте згодом стало зрозуміло, що навіть допомога в урегулюванні воєнних конфліктів і лідерство в міжнародній антитерористичній кампанії, не дає підстав бути впевненим, що інший світ буде беззастережно ухвалювати все, що роблять США, і наддержавність не виключає критику та протиріччя. Це, насамперед, стосується країн Європейського Союзу і Китаю, які навряд чи будуть миритися з гегемоністськими устремліннями США. Не тільки ці держави, але й інші, не такі впливові (Туреччина, Індія), будуть прагнути використовувати ситуацію для досягнення своїх цілей, що, ймовірно, не завжди буде влаштовувати лідера [314, с. 60]. «США були все ще пануючою силою з величезною свободою дій, але вони зіштовхнулися з проблемою пошуку фокусу як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні, а також складнощами, що з'явилися у стосунках з європейськими партнерами» [267, с. 45].

М. Лінд стверджує, що Сполучені Штати не зуміли виробити стратегію лідерства після розпаду СРСР і діяли, ігноруючи інтереси інших країн, вирішували завдання, що не мали життєво важливого значення для США – розширення НАТО, врегулювання конфлікту в колишній

Югославії. Автор переконаний, що питання міжнародної безпеки могли бути вирішені з більшою вигодою для США, якби вдалося досягти компромісу з опонентами та критиками, запропонувавши їм обмежене співробітництво. Однак, досягнення негайних цілей взяло гору над перспективним баченням і довгостроковим плануванням [264].

У дослідженнях останніх років чим далі, тим більше переважає думка про доцільність максимального розділення відповідальності Америки щодо вирішення глобальних проблем із союзниками і партнерами. Серед іншого, фахівці пов'язують це з тяготами подолання світової економічної кризи. Ч. Хейгел стверджує: «Основні загрози для безпеки та лідерської ролі США будуть надалі виходити не від інших світових держав, а від слабких країн. Тероризм знаходить притулок у нестабільних державах та тих, що не відбулися, там, де животіють незгасимі регіональні конфлікти, де панує бідність. Історія вчить нас, що зовнішній політиці не слід підпадати під вплив месіанських ідей. Навпаки, наш зовнішньополітичний курс повинен надихати наших союзників брати на себе частину тягара поліпшення світу.

ЄС у XXI ст. буде однією з найбільш значимих сил. Зовнішня політика США повинна визнавати його окремим гравцем, не плутаючи його з НАТО, з яким він, втім, тісно зв'язаний. Більше того, визнавши дипломатичну й економічну важливість відносин з Євросоюзом, ми фактично зміцнимо наші відносини з НАТО» [240].

Західнобалканський регіон не належить до числа пріоритетних у зовнішній політиці Вашингтона. Проте існує досить великий масив американської наукової літератури, що вивчає «Балканську кризу» та її наслідки. Пояснюється це декількома чинниками: по-перше, історично склалося так, що це був чи не перший регіон, де Сполучені Штати випробували себе як світового лідера; по-друге, Білий дім не може взагалі «забути» про один з вибухонебезпечних районів Європи.

Серед фахівців, які займаються проблемами політики США на Західних Балканах, найбільш відомі Я. Бугайські, Ф. Бібер, І. Даалдер, В. Джихіч, Д. Хемилтон, Ф. Гордон, Д. Данн та ін. [201; 202; 195; 219; 220; 224; 225; 226; 236]. Критика діяльності Білого дому на Балканах, як правило, знаходиться в площині методів реалізації американських інтересів, ступеню їхньої активності, а не самого факту необхідності здійснення впливу на процеси в регіоні.

Спектр думок представлено у збірці статей «Незавершена справа: Західні Балкани і світове співтовариство», що була створена під керівництвом В. Джихіча і Д. Хемілтона в Центрі трансатлантичного співробітництва у 2012 р. [224]. Оцінки політики Вашингтона різняться від критики адміністрації Б. Клінтона за надмірне втручання в урегулювання воєнних конфліктів і засудження застосування військової сили в гуманітарних цілях (М. Манделбаум) до критики за надмірне вагання щодо застосування зброї (І. Даалдер). Я. Бугайські та І. Даалдер піддають критиці політику Б. Обама, вважаючи, що вона є недостатньо активною і загрожує втратою впливу в регіоні. Точка зору, яка превалює щодо Дейтонських домовленостей – адміністрація Б. Клінтона марно дослухалася до всіх сторін конфлікту і намагалася уникнути суперечностей з ЄС. У підсумку угода призвела до створення нежиттєздатної держави.

Більш позитивні оцінки стосуються політики на Балканах адміністрацій Дж. Буша-мол.: «Умиротворення» Сербії та здобуття незалежності Косовом, що розцінюється як серйозне політичне досягнення. Цим питанням присвячено роботи Д. Хупера і Д. Хастінгса, Ч. Гегнона [242; 244; 234].

Задля більш об'ємного розкриття теми дисертаційної роботи автор задіяв декілька японських джерел. Японська політична наука певною мірою цікавиться проблемами західнобалканського регіону. Дещо незвичайний на перший погляд інтерес японських фахівців пояснюється досить просто. Країни ЄС вже є давнім економічним партнером Японії, а

от країни Південно-Східної Європи, Балкани – поки що тільки партнерами здебільшого потенційними. Отже, сутність процесів, що мають місце в регіоні, ступінь безпеки, які прямо пов'язані з ризиками інвестування капіталів – саме ці чинники визначають зацікавленість японських фахівців балканською проблематикою.

У монографії К. Кото детально досліджуються конфлікти постбіполярної доби, у тому числі два розділи присвячено воєнним конфліктам на теренах колишньої Югославії. Окремо розглядається проблема Косова, причому увага акцентується на визначальній ролі США в здобутті краєм незалежності [92]. У роботі М. Іто аналізується роль міжнародного чинника, насамперед, Сполучених Штатів, у врегулюванні етнічних конфліктів на Балканах, оцінюється ефективність застосування миротворчих сил [53]. Цим же проблемам присвячено роботи Н. Сіба, С. Цуморі, Т. Цукімура [147; 178; 177].

У фундаментальній праці М. Катано і Н. Сугаї на базі великого етнографічного матеріалу досліджуються культурні особливості тридцяти двох європейських народів, серед них – балканських. Застосовуючи цивілізаційний підхід автори намагаються знайти причини етнорелігійних конфліктів у західнобалканському регіоні [61]. Д. Тіда також бачить головним чинником дезінтеграції Югославії об'єднання в межах однієї держави різних народів, чиї культури, релігії й історичний досвід дуже відрізняються [160]. К. Хаба, Г. Кіккава і Х. Като вивчають природу сучасних конфліктів ідентичності і вважають, що в умовах глобалізації вони будуть лише поширюватися [169; 64].

О. Ея аналізує Боснійську війну і прогнозує можливий розпад Боснії і Герцеговини, оскільки вважає державу штучно створеною на основі Дейтонської угоди. Етнорелігійну основу конфлікту бачить не вирішеною [43]. Монографії Р. Кіносита і Я. Наката присвячено формуванню постбіполярної системи міжнародних відносин, еволюції американського зовнішньополітичного курсу, аналізу виникнення нових центрів сили.

Регіон Західних Балкан розглядається як об'єкт перетину політики великих держав, причому результат її не завжди відповідає інтересам балканських народів [65; 117]. Т. Кадзіта розглядає перспективи європейської інтеграції країн регіону, наголошуючи, що цей шлях є найбільш прийнятним як для власне балканських народів, так і для європейського співтовариства [55].

Загалом оцінюючи внесок японських науковців у дослідження проблем країн Західних Балкан, треба зазначити, що практично всі роботи, які були вивчені автором, вкладаються в русло поглядів на регіон, прийнятих в американській політичній науці. Вірогідно, це пояснюється двома обставинами: по-перше, західнобалканський регіон знаходиться на периферії зовнішньополітичних пріоритетів Японії, по-друге, в Японії сьогодні докладаються неабиякі зусилля довести, що країна є найнадійнішим союзником Вашингтона.

Особливе значення в ході написання дисертаційної роботи автор приділила російській науковій літературі. Автор розуміє заангажованість і тенденційність більшості сучасних російських досліджень. Ідеологізація сьогоденної російської політології стає все відвертішою протягом останнього десятиліття. Агресивна наступальна політика Росії робить актуальним і необхідним ознайомлення з основними концепціями російської політичної науки, адже вона фактично ідейно обслуговує існуючий у державі режим.

У першу чергу це стосується загальних робіт, в яких представлено бачення російською політологією сучасного світоустрою, основних тенденцій розвитку міжнародних відносин і місця Сполучених Штатів у них. У цьому сенсі цікавою є полеміка між найбільш знаними російськими дослідниками. Загальним місцем для всіх її учасників є критичне ставлення до лідируючого стану США у світі.

Дискутується питання про структуру та рушійні сили сучасного світоустрою. Дві різні точки зору тут представляють провідні російські експерти-міжнародники В. О. Кременюк і О. Д. Богатуров. Відповідно до

першого підходу, центральна характеристика сучасного світоустрою – протиріччя між відносно благополучною Північчю і приниженим у своїй бідності Півднем. Саме цей розкол, на думку Кременюка, породжує глобальні виклики стійкому світовому розвитку і безпеці. Посилення міжнародного тероризму та радикалізація етнорелігійних рухів відбуваються багато в чому внаслідок незадоволеності Півдня своїм станом, жах якого найбідніші країни починають повною мірою усвідомлювати в результаті поширення, що прискорилося, засобів масової комунікації. Негативну роль найчастіше відіграє і короткозора політика розвинених держав, що вносить розкол в еліти країн, що розвиваються. Найбільш принижені (не обов'язково в матеріальному плані) представники цих еліт можуть підживлювати радикальні антизахідні рухи, чією асиметричною відповіддю на виклик Заходу стає терор. Тому, резюмує Кременюк, найважливіша функція, що її Сполучені Штати повинні виконувати сьогодні на світовій арені, полягає у створенні та підтримці перерозподільного механізму, що могло б дозволити направляти відчутну частину ресурсів багатих держав на користь найбідніших [94; 95; 96; 97].

Інша точка зору на визначальну тенденцію світового розвитку представлена О. Д. Богатуровим, який бачить її у трансформації механізмів міжнародного регулювання. Ця трансформація відбувається на тлі утвердження концепції «вибіркової легітимності» політичних режимів у суверенних державах. Це викликає протест і роздратування з боку правлячих у незахідних країнах еліт, більшість з яких ясно усвідомлює, що застосовувані ними практики управління є далекими від відповідності нормам прозорості і поваги до прав людини, прийнятими у країнах розвинутої демократії [8; 9; 10; 11].

Тому (у цьому випадку точка зору Богатурова зближається з позицією В. О. Кременюка) єдиній наддержаві сьогодні протистоїть не «світовий інтернаціонал бідних», а, скоріше, еліти низки держав, не згодних з падінням свого міжнародного впливу, і тих, які побоюються за

свою недоторканність в умовах розмивання суверенітету. По-різному розставляючи акценти, обидва дослідники сходяться в головному: Сполучені Штати своєю політикою самі багато в чому формують рушійні сили міжнародних відносин. Ці сили потім прямо впливають на США, роблячи міжнародну активність Вашингтона все більш витратною, а перспективи збереження американцями їхньої глобальної лідерської ролі – все більш невизначеними.

Як вважає Т. А. Шаклеїна, за чверть століття після розпаду біполярності Сполучені Штати призвичаїлися до ролі єдиної наддержави і навчилися мати користь зі свого стану «гегемона-інтернаціоналіста». Вирішальне значення в цьому процесі, на думку Шаклеїної, відіграє тип лідерського поведіння Америки на міжнародній арені. Відхід у самоізоляцію як варіант постбіполярної стратегії був американцями відкинутий. Однак, на думку Шаклеїної, Сполучені Штати так і не стали «конструктивним лідером» на міжнародній арені. Вашингтон не пішов на об'єднання навколо своєї відповідальної політики інших важливих міжнародних гравців. США, скоріше, намагаються стати гегемоном – найпотужнішою державою, за допомогою сили стверджуючи своє право на винятковість, яка прагне скоріше примусити своїх союзників і партнерів до співробітництва, ніж власним прикладом спонукати їх до внеску у справу зміцнення міжнародної безпеки. В останні півтора десятиліття американським адміністраціям не занадто добре вдавалося переконувати міжнародне співтовариство в тому, що зовнішня політика США продиктована не тільки їхніми національними інтересами, але й турботою про благо міжнародного співтовариства в цілому, або хоча б групи близьких союзників і партнерів Вашингтона. У цьому сенсі єдина наддержава за останні 25 років так і не змогла перебороти «спокусу егоїзмом». А саме це подолання, на думку Шаклеїної, відрізняє «гегемона» від «лідера» в міжнародних відносинах [181].

У російській політичній науці все більше дослідників висловлюються про те, що схильність до однобічних і силових дій підірвала престиж Америки на міжнародній арені та викристалізувалася в тенденцію, що посилюється. У числі її проявів називають «недвозначні» дії постбіполярних вашингтонських адміністрацій: реалізація проекту протиракетної оборони території США, відмова від ратифікації ряду міжнародних документів, проведена в однобічному порядку, всупереч думці навіть найближчих союзників військова кампанія в Іраку й Афганістані. Важливим вододілом у процесі еволюції інструментарію американської зовнішньої політики визначається відмова адміністрації Дж. Буша-мол. від твердого розмежування між дипломатичними та силовими методами діяльності США на міжнародній арені.

До цього прихильників «твердої лінії» в американському зовнішньополітичному істеблішменті, на думку М. Л. Вишневського, підштовхнуло збільшення розриву між масштабом і якістю військового потенціалу США та їхніх союзників. Останні стають потрібні Вашингтону, в основному, як «постачальники» особового складу збройних сил і джерело політичної підтримки американських операцій в Іраку й Афганістані [20].

У сучасній російській політичній науці панує думка, що американці сьогодні проявляють особливу завзятість у спробах змінити світ «під себе». Автори невпинно наголошують, що політичні кола та громадськість США, незалежно від партійної приналежності, поділяють точку зору про те, що з питань національної безпеки Америки ніякий компроміс між Сполученими Штатами й іншими представниками міжнародного співтовариства просто неможливий. При цьому за еталон приймається абсолютне розуміння безпеки Америки: якщо адміністрація може зробити щось для зміцнення національної безпеки, то вона зобов'язана вжити відповідних заходів, незважаючи на їхні наслідки для відносин із союзниками, регіональної стабільності в різних точках земної кулі тощо.

Однак, американське лідерство (не гегемонія) як таке не заперечується, наразі відзначається, що сьогодні воно є необхідним для подолання проблем глобального порядку, яких нагромаджується дедалі більше. Протистояння між культурами християнства й ісламу, що чим далі тим більше поглиблюється; розповсюдження тероризму неможливо вирішити без «консенсусних» дій з боку міжнародного лідера, в руках якого перебуває достатньо ресурсів для того, щоб стимулювати помірність і взаємну терпимість у відносинах між представниками різних етнічних і релігійних груп.

М. Троїцький (як і багато інших російських міжнародників) вважає, що відмова Америки від розумного самообмеження у спробах вмонтувати світ у власну концепцію безпеки та національного розвитку, підштовхує різні сили до об'єднання проти США. При цьому наголошується, що, якби Вашингтон знаходив можливим демонструвати більшу помірність, багато хто з нині вороже налаштованих стосовно США суб'єктів не вступали б у коаліції заради протидії Америці. На думку Троїцького, універсальний закон міжнародних відносин говорить, що найпотужніший актор рано чи пізно (залежно від ступеня «національного егоїзму» й активності в його утвердженні) зіштовхується з відвертим опором міжнародного середовища, яке неминуче виходить переможцем із протистояння з гегемоном. Дослідник вважає, що в сучасному світі наявність компактних бойових засобів, що мають величезну руйнівну силу, помножена на вразливість життєвої інфраструктури розвинених держав, дає ворогам найширші можливості для асиметричних ударів по США та їхніх союзниках, що зводить практично нанівець перевагу Сполучених Штатів у сфері високих технологій, економічної ефективності і традиційної військовій могутності [162, с. 113].

Чи не найбільш критичну позицію щодо американського лідерства займав А. І. Уткін [163; 164; 165]. У його роботах превалює скептичний погляд на перспективи довгострокового втримання Сполученими Штатами

лідуючих позицій на світовій арені. «Доля лідера практично завжди однакова: держави, що поступаються у могутності, об'єднують свої сили, протидіючи лідерів. І нинішній випадок не буде виключенням – природа людини і суспільства у цьому демонструє історичну незмінність» [164, с. 538]. І далі: «Указати на «ненависть» супротивника до американської волі, як це зробив президент Джордж Буш-мол., недостатньо. В остаточному підсумку, якщо Америка не знайде схему примирення п'яти мільярдів світового населення з фактом своєї відсталості, бідності та безперспективності, якщо тридцятикратну перевагу «золотого мільярда» у доходах на душу населення над іншими п'ятьма мільярдами не буде переборено, якщо мир знедолених не побачить перспективи прогресу, то мирної еволюції у ХХІ столітті очікувати не доводиться. Верховенство гегемона буде хибким, а століття чергової імперії виявиться коротким» [164, с. 543].

Міжнародну ситуацію кінця 1990-х – початку 2000-х років Уткін розглядає, виходячи з труднощів, з якими зіштовхуються США у взаємодії із зовнішнім світом. Витрати США на реалізацію власних амбітних задумів збільшуються, а опір міжнародного середовища діям американців зростає. Так, Вашингтону стає все сутужніше забезпечувати солідарність своїх союзників, серед яких, як вважає політолог, ознаки опору гегемонії проявилися досить чітко: наприклад, Європейський Союз волів не прислухатися до наполегливої поради адміністрації Дж. Буша-мол. не створювати 60-тисячні збройні сили поза рамками НАТО. «За динамікою, масштабністю й охопленням учасників військового будівництва в рамках Євросоюзу перевершує все, що відбувалося в європейській інтеграції з Римського договору 1957 р. про створення «Загального ринку». Формування в межах ЄС єдиного простору безпеки веде до зниження ролі США як балансиру в європейській геополітиці» [126, с. 63].

З огляду на долю попередніх лідерів-домінантів міжнародної системи, Сполучені Штати змушені шукати стратегії збереження своїх

лідерських позицій, що виключають неминуче програшне прямолінійне зіткнення з потенційними конкурентами. Уткін виділяє декілька стратегій, що виходять за межі традиційної політики «балансу сил» та розглядаються американськими аналітиками [126, с. 80]. Серед них – стратегія «координованих дій» Сполучених Штатів з низкою великих регіональних держав. Кожну з цих країн Вашингтону не обов'язково схилити до союзнництва, але необхідно переконати у вигодах співробітництва зі США в рамках відповідної регіональної підсистеми. Інший варіант – «сприяння глобалізації». Ця стратегія припускає подальшу лібералізацію міжнародної торговельної і фінансової системи з активним залученням до США найбільш кваліфікованих кадрів для наукової праці та розвитку передової американської технологічної бази.

Передумови «імперської перенапруги» схильна бачити в сучасній міжнародній стратегії США й Т. В. Оберемко. У доволі показовій колективній монографії «Політика США у світі, що змінюється», виданій науковцями Інституту США і Канади РАН, вона висловила думку, що першим практичним кроком Вашингтона в прийнятті на себе зобов'язань, неспіввимірних національній могутності Сполучених Штатів, стали «балканські кампанії» США 1990-х років, концептуальну основу яких склала доктрина «гуманітарної інтервенції», висунута адміністрацією Б. Клінтона. У плануванні афганської й іракської операцій початку 2000-х років республіканська адміністрація Дж. Буша-мол. орієнтувалася саме на досвід Боснії і Косова [126, с. 235].

Ще одну вельми своєрідну стратегію бачить у зовнішній політиці США О. Д. Богатуров. На його думку, у цій стратегії стабільно присутнє прагнення Вашингтона послабити держави і міжнародні союзи, у співробітництві з якими США зацікавлені з геополітичних, економічних та інших міркувань. Після такої «обробки, що розм'якшує» регіональне середовище Сполученим Штатам стає простіше вбудовувати країни регіону, в якому вони зацікавлені, у свої міжнародні проекти та інститути

й орієнтувати їх на сприяння США в досягненні цілей американської стратегії. Автор називає подібні дії Вашингтона «стратегією розрівнювання», але при цьому обмовляється, що дана стратегія «не базується на прямих підливних діях, але в її основі, безсумнівно, лежить принцип індукування відцентрових тенденцій у потенційно «незгодних» з реконфігурацією Євразії держав. Це не обов'язково є прямою підтримкою сепаратизму, але незмінно є грою на межі такої» [126, с. 39]. Саме «стратегією розрівнювання» Богатуров пояснює політику Вашингтона відносно Сербії і Косова.

Американістика в Росії надзвичайно велика, що не дивно з погляду на ідеологічну складову сучасної російської політичної науки. Загалом в ідейному сенсі більшість робіт вкладається в концептуальний простір, означений вище. Найбільш відомими дослідниками загальнотеоретичних, методологічних проблем міжнародних систем є В. Н. Конишев і П. А. Циганков [82; 83; 84; 179; 180].

Аналіз зовнішньополітичних доктрин і стратегій США, чинників, що їх визначають, еволюцію й оцінку результатів реалізації містять роботи А. Богданова, Ю. П. Давидова, Н. Загладіна, А. Ігнатенко, Н. А. Косолапова, С. М. Рогова, Е. С. Кузнецової, С. В. Порядіна, П. Є. Смірнова та інших [12; 39; 45; 46; 48; 91; 140; 100; 128; 150]. Більшою чи меншою мірою всі науковці обов'язково акцентують увагу на проблемі американського лідерства в постбіполярну добу і проектують його на розвиток взаємовідносин Вашингтона та Москви. Лише нечисленні російські політологи, наприклад, В. Л. Іноземцев, оцінюють зовнішньополітичний курс США (особливо в 90-ті роки) позитивно, акцентуючи увагу на скороченні озброєння і ролі у припиненні воєнних конфліктів на Балканах [50; 51; 52].

Безпековий аспект політики США російськими аналітиками здебільшого пов'язується з питанням модернізації функцій НАТО, що

найчастіше трактуються лише як процес розширення Альянсу на Схід – праці В. І. Батюка, Ю. А. Гусарова, В. В. Карякіна та ін. [4; 33; 60].

На відміну від українських політологів російські науковці досить широко вивчають західнобалканський регіон і відповідний вектор політики Білого дому. Не заперечуючи певного позитивного значення американського втручання в «Балканську кризу» (припинення воєнних дій), загалом російські експерти оцінюють політику Сполучених Штатів як руйнівну для регіону і як таку, що відповідає національним інтересам США й іде всупереч інтересам балканських народів. Особливо критично оцінюється антисербська політика Вашингтона, а також позиція США щодо отримання незалежності Косовом.

Одними з найбільш знаних російських дослідників-балканістів є О. Ю. Гуськова [34; 35; 36; 38] й О. Г. Пономарьова [129; 130; 131; 132; 133; 134; 135]. Те, яким чином вони оцінюють роль Сполучених Штатів у врегулюванні воєнних конфліктів, чітко ілюструє думку, яка панує в російській політичній науці щодо політики Вашингтона на Балканах. «Виключена можливість створення клімату політичної рівноваги, врівноваження негативних тенденцій на глобальному та регіональному рівнях, що виходять з провідної ролі тільки однієї держави у світовому міжнародному процесі» [36, 478]. «Зміна структури системи рівноваги сил, що існувала в повоєнні роки». «Узаконення самотійної ролі НАТО... Поява концепції «примушення до миру». «Закріплення НАТО на Балканах з метою створення там плацдарму Альянсу». «Використання міжнаціонального конфлікту в незалежній державі як приводу для здійснення власних планів». «Створення і підтримка в Європі і світі міфу про «сербського агресора» та спотвореної уяви щодо причин та розвитку конфліктів на Балканах». «Позбавлення Росії історичного пріоритету на балканському напрямку» [36, с. 479]. У такому ж концептуальному руслі виконані дослідження П. Волобуєва, А. Кісова, М. Мартинової, С. Романенка, П. Соколової, І. Новікової [23; 62; 107; 141; 155; 118].

Подібну оцінку американської стратегії відносно політики на Балканах висловлює і В. О. Кременюк: «Виникає найнебезпечніша ситуація безконтрольного застосування сили в міжнародних відносинах, що неминуче веде до розпаду елементів порядку, заснованого на праві й законі, і встановленню порядку, заснованого на силі й сваволі. Отже, косовська криза ознаменувала перехід міжнародної системи до свого роду квазіімперіалізму й, зокрема, до глибоких змін у взаєминах між США як єдиної наддержави, що залишилася після епохи холодної війни, лідером НАТО й іншим світом, причому – як дружнім Вашингтону, так і недружнім або нейтральним. Напавши на Югославію та провівши проти неї повітряну війну, США зробили заявку, по-перше, на унікальний стан у міжнародних відносинах, коли застосування ними сили проти інших країн регламентується тільки їхніми власними інтересами і розрахунками і нічим більше – ні правом, ні впливом іншої наддержави, що стримує, ні, нарешті, просто моральними міркуваннями. По-друге, за допомогою цієї агресії було знищено й інший принцип міжнародних відносин, крім відмови від застосування сили, – зобов'язання використовувати тільки політичні і дипломатичні засоби врегулювання конфліктів, що виросло з розуміння небезпеки застосування сучасних руйнівних озброєнь» [96, с. 14].

На нашу думку, така негативна оцінка політики США щодо Західних Балкан пояснюється тією обставиною, що в постбіполярну добу Росія не змогла включити регіон до своєї зони впливу, хоча починаючи з другої половини XIX століття розглядала його як сферу власних геостратегічних інтересів.

Висновки до розділу 1

Для вивчення зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів щодо західнобалканського регіону в постбіполярну добу автор найбільшою мірою застосувала методологію школи неореалізму. Такий вибір обумовлений тим, що неореалістична парадигма залишається домінуючою

в теорії міжнародних відносин – здатність до адаптації, при збереженні головних засад класичного реалізму, робить її актуальною і в сучасних умовах. Окрім того, політичні експерти саме неореалістичного напрямку безпосередньо впливали на розробку зовнішньополітичних стратегій США в зазначений період. Лише для міжнародної діяльності адміністрацій Б. Обама характерним є превалювання неоліберальних принципів.

У процесі виконання дисертаційної роботи автором було вивчено значний масив документальних джерел, без яких неможливо дослідити проблему, заявлену в темі. Найбільшу групу джерел складають документи, що висвітлюють зовнішню політику США, її європейський вектор, у тому числі західнобалканський напрям. Іншу групу джерел складають документи, що їх приймали на двосторонніх чи багатосторонніх дипломатичних зустрічах, матеріали міжнародних конференцій, насамперед, тих, на яких склалися плани врегулювання воєнних конфліктів на постюгославському просторі, відшукувалися шляхи повоєнного розвитку Західних Балкан.

Політика США щодо Західних Балкан досить детально досліджена в американській політичній науці. Точка зору, що превалює серед фахівців сьогодні, полягає в тому, що США не слід залишати регіон без уваги і певного контролю (через структури НАТО), але головну відповідальність за подальший розвиток треба покласти на європейських партнерів. Саме європейська і євроатлантична інтеграція країн регіону є найкращим шляхом для ефективного розвитку західнобалканських народів.

У вітчизняній політології вказана проблематика є недостатньо вивченою. Процеси, що характерні для країн регіону, розглядаються як частина більш загальної проблеми – частіше за все в контексті посткомуністичних трансформацій.

Російська політична наука має великий доробок щодо аналізу американської політики на Балканах. Проте, позиції, з яких вона розглядається, стають все більше тенденційними, особливо щодо ролі

США як лідера у сучасній системі міжнародних відносин. Однак, ознайомлення з роботами саме російських дослідників автор вважає важливим, оскільки, по-перше, пильна увага до регіону в російській політології свідчить про можливу подальшу активізацію Російської Федерації на Балканах, по-друге, агресивна політика В. Путіна при зростанні проросійських настроїв у Сербії може бути в майбутньому серйозним фактором дестабілізації західнобалканського регіону, що не може не враховуватися зовнішньополітичними відомствами України.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИКА США ЩОДО ЗАХІДНОБАЛКАНСЬКОГО РЕГІОНУ В 1990-ті РОКИ

2.1. Пошуки нової стратегії зовнішньої політики США після завершення «холодної війни» і початок її реалізації щодо Західних Балкан

У 90-ті роки XX століття світова геополітична структура зазнала кардинальних змін. Внаслідок розпаду Радянського Союзу припинила своє існування Ялтинська система міжнародних відносин, що носила біполярний характер, оскільки в ній існували два центри сили – СРСР і США.

В останнє десятиліття минулого століття чітко виявилися і закріпилися основні тенденції, що визначають формування нової геополітичної структури. Глобалізація, інтеграція та концептуальна трансформація функцій національних держав є загальним тлом, умовами, в яких сучасні країни виробляють систему геополітичних пріоритетів, національної безпеки і визначають своє місце в геополітичному просторі, що формується.

Глобальну політику США в 90-ті роки XX – на початку XXI століття при всьому різноманітті її аспектів важко зрозуміти у відриві від трьох нових «ввідних», що проявилися в цей час: зниження для США силової конкурентоспроможності з боку міжнародного середовища, пов'язаної з цим зміни орієнтирів відносно західноєвропейського, пострадянського та далекосхідного материкових просторів і випереджувального росту значення Близького Сходу в американській системі зовнішньополітичних, економічних і воєнно-стратегічних пріоритетів.

У 90-ті роки, вперше після Другої світової війни, інтереси, цілі, близькі і далекі орієнтири зовнішньої політики Вашингтона визначалися не

завданнями боротьби проти могутніх супротивників, чи то держав «осі» у роки Другої світової, чи радянського комунізму в період «холодної війни».

У чомусь ситуація не спростилася, а навпаки ускладнилася, але натомість як своєрідна компенсація з'явилася реальна можливість для США звільнитися від конфронтаційної ідеології, нав'язаної недавнім історичним періодом, і розробити політику «необмеженого американізму», побудовану на перевазі традиційних американських цінностей і не обмежену нічиєю ворожою протидією.

Претензії Вашингтона на роль світового лідера ґрунтуються, по-перше, на економічному потенціалі США, які виробляють приблизно 25% світового ВВП і утримують економічне домінування протягом останніх ста років; по-друге, на збереженні та модернізації найбільшого у світі військового апарату (на частку США припадає понад третина світових військових витрат, їхній військовий бюджет – понад 250 млрд. дол. у рік) [127]; по-третє, на вдалому контролі за головними політичними, військовими, господарськими, фінансовими організаціями світу (ООН, НАТО, МВФ, СБ), а також на транснаціональному домінуванні у сфері культури й інформації (кіно, телебачення, Інтернет) тощо.

Безумовно, не можна ігнорувати і ту обставину, що фундаментальною засадою ідеології Сполучених Штатів від самого початку їхнього існування як держави, було (і залишається) месіанство. У новітній час місіонерські, а також експансіоністські, гегемоністські компоненти доктрини американської місії чітко прослідковуються як у переконаності американців щодо переваги суспільно-політичних інститутів і морально-етичних цінностей США, досконалості американської системи та непогрішності американської зовнішньої політики, у численних суспільно-історичних концепціях, що зображують США як зразок для всіх інших народів, так і в програмних документах і конкретних політичних діях правлячих кіл країни. Спроби наукового обґрунтування цих установок було розпочато професором Колумбійського

університету, президентом США В. Вільсоном на початку XX ст. Він, зокрема, вважав обов'язком Америки сіяти насіння свободи, демократії та справедливості (зрозуміло, в американському розумінні) по всьому світові. Згадаємо в даному зв'язку, що, ще вступаючи в Першу світову війну на завершальній її стадії, В. Вільсон проголосив своєю метою ні багато ні мало «порятунок світу для демократії» [25, с. 33].

Серед тих обставин, що ввійшли як складові в розробку нової зовнішньої політики США після закінчення «холодної війни», варто згадати комплекс роздумів і відчуттів американців, пов'язаний з тим, що вони називали своєю «перемогою у «холодній війні», або «синдромом переможця». Ця, що згодом стала визначальною для розробки політики Сполучених Штатів, теза була сформульована видатним американським філософом і політологом Ф. Фукуямою в 1989 р. у його знаменитій статті «Кінець історії?». Ідеї Фукуями (хоча невдовзі виявилася їхня наївність і спрощеність реальності) мали величезний вплив як на настрої у США, так і на дискусії з приводу закінчення «холодної війни» в усьому світі [168]. Правда, у своїй статті знаний філософ писав про перемогу «ліберально-демократичної традиції» («моделі»); з цим не можна не погодитися, якщо згадати, як розгорталися події і дискусії у колишніх соціалістичних країнах наприкінці 80-х років. З торжеством цінностей ліберальної демократії тоді погоджувалися майже всі, у тому числі й комуністи. Але у вустах багатьох американських політиків і суспільних діячів теза про перемогу «ліберально-демократичної моделі» була майже відразу ж підмінена тезою про перемогу власне США.

Закінчення «холодної війни», зникнення могутнього супротивника спочатку було сприйнято багатьма в Сполучених Штатах як сигнал до демілітаризації їх економіки й політики. Багато уваги було приділено мирному дивіденду, що очікувався, можливості переорієнтувати фінансові й матеріальні ресурси з військових на мирні цілі як всередині США, так і

на міжнародній арені. Відбулося певне скорочення військових витрат і звичайних збройних сил.

Але це була лише одна складова процесу переходу до миру після закінчення «холодної війни». Друга закладалася тут же, у той же час – у період війни в Перській затоці. І ця інша складова полягала в протилежному: в розробці нових доктрин і концепцій застосування збройної сили в умовах, що змінилися, у впровадженні цілого арсеналу принципово нових засобів збройної боротьби – від керованого електронікою поля бою до застосування «розумних» руйнівних засобів; від концепції «примусу до миру» до «гуманітарних інтервенцій» і концепції «м'якого суверенітету».

Зовнішньополітичні доктрини відіграють величезну роль у діяльності будь-якої держави на міжнародній арені. Зовнішня політика США вже багато десятиліть прямо визначається якоюсь певною доктриною. Іноді доктрина може бути «інтернаціоналізована», тобто схвалена й іншими країнами. Вона може послужити основою або стати частиною тих або інших норм міжнародного права або угод. Такого роду явище має місце тоді, коли устремління держави, що проголосила доктрину, або в якійсь мірі збігаються з відповідними інтересами інших країн, або ця держава має достатню силу (як США), щоб нав'язати їм свою політику або лінію поведінки на міжнародній арені на тривалий період часу.

Усі доктрини, що здійснювалися в різні часи і відрізнялися суттю та змістом проте завжди мали загальну мету, – оформлення певних принципів і правил політики Сполучених Штатів стосовно зовнішнього світу. Доктрини є плодом завзятої боротьби думок і ретельного відбору тих положень, які найбільш повно відбивають зовнішньополітичні інтереси, оцінки та наміри певних кіл, формулюють і обґрунтовують їхню стратегію й тактику в міжнародних відносинах, захищають і пропагують їхні основні

цілі на світовій арені. Наразі всі вони мають важливе практичне значення для розуміння сучасної зовнішньополітичної діяльності США.

Особливо чітко тенденція оформлення нових підходів у зовнішній політиці у формі доктрин прослідковується з середини XX ст., коли США вперше стали не тільки по-справжньому глобальною державою, але й виступили на чолі одного з двох протиборчих блоків. Саме після Другої світової війни оформлення зовнішньої політики президентів США у вигляді доктрин стало нормою.

Однак, першим історичним прикладом такого роду стала доктрина президента Дж. Монро. Це була перша заявка на міжнародне визнання США як регіональної держави. Зміст доктрини Монро полягав у проголошенні права США втручатися в справи обох Америк (у тому числі й із застосуванням військової сили), щоб запобігти впливу європейських держав на справи Західної півкулі. Теодор Рузвельт (1901-1909) через кілька десятиліть доповнив доктрину Монро, зазначивши, що США будуть діяти в односторонньому порядку й, коли буде потрібно, превентивно для підтримки порядку у Західній півкулі. Ця нова політика «великої дубинки» США відносно сусідніх країн одержала назву доктрини Рузвельта.

У роки біполярного протистояння доктрини американських президентів відображали принципові нововведення в зовнішній і оборонній політиці Сполучених Штатів. Так, доктрина Трумена з'явилася після подій, пов'язаних з наданням допомоги антирадянським силам Греції (а одночасно й Туреччині) у громадянській війні, що почалася після Другої світової війни і поклала початок боротьбі проти розширення радянської зони впливу.

Зміст доктрини Ейзенхауера (1957) полягав у наданні економічної і військової допомоги демократичним силам на Близькому Сході. Вона залишила помітний слід у відносинах між США й країнами Близького Сходу, позначивши готовність США брати більшу відповідальність за розвиток регіону та його стабільність.

Основні постулати доктрини Ніксона були сформульовані ним на конференції на Гуамі в липні 1969 р. і стосувалися головним чином відносин Сполучених Штатів зі своїми союзниками. На цій конференції президент Річард Ніксон дав зрозуміти, що відтепер США очікують від своїх союзників більш самостійного й активного забезпечення власних інтересів у сфері безпеки. У листопаді 1969 р. Р. Ніксон у Зверненні до нації дав більш детальний опис суті нового змісту союзницьких відносин: США будуть дотримуватися всіх узятих на себе договірних зобов'язань, а також продовжать забезпечувати своїх союзників ядерним щитом. Однак у випадку прямих конфліктів за участю дружніх Сполученим Штатам країн обмежаться необхідною економічною та військово-технічною допомогою, тоді як тягар людських ресурсів лягає на плечі самих американських друзів і партнерів.

Доктрина Картера стала відображенням нової зовнішньої політики США в районі Перської затоки. Її основний зміст полягав у необхідності забезпечення безпеки й незалежності країн Близького Сходу. Ця доктрина мала як економічний (проблема поставок енергоресурсів після «нафтового шоку»), так і політичний (посилення присутності СРСР у регіоні) контекст.

В основі доктрини Рейгана, одного з найважливіших етапів розвитку післявоєнної зовнішньополітичної стратегії США, лежав перегляд концепції стримування. Вона також відбивала нові реалії занепаду радянської системи. Доктрина Рейгана – це, по суті, стратегія протистояння СРСР на завершальному етапі «холодної війни». Відповідно до цієї доктрини США виявляли таємну й відкриту допомогу антикомуністичним рухам у країнах з комуністичними режимами в Африці, Азії і Латинській Америці (стратегія «відкидання») [162, с. 68].

Після завершення біполярної конфронтації зовнішня політика Вашингтона перестала відігравати колишню (майже вирішальну) роль у його порядку денному. Через руйнування біполярної системи міжнародних відносин настав період бурхливих дебатів у політичному істеблішменті й

експертному співтоваристві з приводу майбутнього зовнішньополітичного курсу США і загалом ролі країни у світі.

Характерно і показово, що ні в адміністрації Дж. Буша (1988-1992), ні в адміністрації Б. Клінтона (1992-2000) не існувало чіткої зовнішньополітичної доктрини (вони існували, але мали досить «розмитий» характер, були скоріше реакцією на події, що відбувалися), що відрізняє їх від усіх попередніх післявоєнних адміністрацій. Це було зумовлено насамперед тим, що закінчення «холодної війни» і розпад біполярної системи відносин диктували необхідність перегляду самої основи воєнно-політичної стратегії США. Перед американською політичною елітою постало завдання визначення нової ролі США у світі, кардинального перегляду зовнішньополітичних пріоритетів. Не дивлячись на максимально сприятливі для Сполучених Штатів зміни у світі, перехідний характер періоду кінця 80-х – 90-х років обумовлював досить стриманий підхід до будь-яких змін зовнішньополітичного курсу [72, с. 179].

Закінчення «боротьби двох систем на світовій арені» привело американських зовнішньополітичних стратегів у стан деякої розгубленості. Зі зникненням глобального й, по суті, єдиного серйозного супротивника зникла й колишня модель зовнішньої політики з усіма добре розробленими і звичними правилами гри. Спочатку Дж. Буш спробував запропонувати як основу нової зовнішньополітичної стратегії концепцію «нового світового порядку». Вона виявилася наївною і нереальною [111, с. 72]. Але історичний момент висування цієї формули мав велике значення: її поява після іракської агресії у Кувейті стала свого роду спробою відповіді на тенденцію, що вже позначилася – тенденцію «світового свавілля». Насправді, зовсім неясно, чи насмілювався б Саддам Хусейн настільки зухвало напасти на Кувейт в обстановці біполярної конфронтації; цілком можливо, що він був першим, хто інтуїтивно відчув кардинальну зміну правил поведінки на світовій арені. Інше питання, що він прорахувався й програв, не зумівши вгадати ні позиції ООН, ні рішучості Вашингтона.

Але тенденція вже виявилася: з крахом біполярного світу не тільки не виникли умови для встановлення нового світового порядку, але, навпаки, з'явилося відчуття того, що може прийти «закон джунглів». Зникнення обмежень біполярної епохи створювало погрозу вступу світу в смугу анархії, безвладдя, коли починає панувати «гра без правил». Це було тривожним сигналом світовому співтовариству [111, с. 74].

Іншим важливим результатом іракської агресії і «війни в Затоці» стало власне встановлення нової ролі Сполучених Штатів. США відверто починають позиціонувати себе як єдина сила, що здатна й готова виступити від імені й за дорученням світового співтовариства (першою чергою в особі ООН) для припинення агресивних дій окремих держав. З часом ця теза – «від імені й за дорученням» – очима архітекторів американської зовнішньої політики відійшла в тінь, поступившись місцем переконанню, що США й самі спроможні (і мають право) визначати, де й коли їм можна застосовувати силу єдиної наддержави для «покарання порушників». Звідси був усього один крок до закріплення американського унілатералізму, тобто концепції однобічних рішень і дій. Формально ця концепція погоджувалася з «інтересами міжнародної безпеки», але фактично могла бути мотивована державними інтересами Сполучених Штатів (як їх розуміла вашингтонська адміністрація) [111, с. 76].

Не випадково в ті роки уявлення про особливу роль Америки сприймалися як очевидна даність. Найбільш видатні політологи починали свої дослідження з її констатації. Так, З. Бжезинський писав: «Америка домінує в чотирьох вирішальних сферах глобальної сили: військовій, економічній, технологічній і культурній. Уся ця комбінація робить її єдиною справді світовою наддержавою» [6, с. 59]. І ще: «На зорі XXI століття американська міць досягла безпрецедентного рівня, про що свідчать глобальний рівень військових можливостей Америки й ключове значення її економічної життєздатності для благополуччя світового господарства, інноваційний ефект технологічного динамізму США, що

відчувається в усьому світі, привабливість багатолікої і часто невибагливої американської масової культури. Усе це надає Америці політичної ваги, що не має аналогів глобального масштабу. Погано це або добре, але саме Америка визначає зараз напрям руху людства, і суперника їй не передбачається» [6, с. 97]. Г. Кіссинджер: «На зорі нового тисячоліття Америка втішається з плодів своєї могутності, що перевершує міць найбільших імперій минулого» [252, с. 17]. «Як в економічній, так і у військовій сфері, – підкреслював Д. Айкенберрі, – Сполучені Штати випереджають свого найближчого суперника в більшій мірі, ніж це вдавалося зробити будь-якій іншій державі-лідеріві протягом останніх трьох сторіч» [246, с. 141]. Д. Най: «Із часів Рима жодна держава не перевершувала інші настільки явно» [281, с. 62]. «Після завершення «холодної війни» військову могутність Америки й особливо можливості використання її у будь-якій частині світу можна вважати за таку, що не має прецедентів в історії», – стверджував Р. Кейган [250, с. 26].

Таким чином, традиційно сильний в Америці ізоляціонізм, що зміцнився внаслідок невдалої в'єтнамської війни, знову різко послабшав після того, як його давні супротивники («активісти», «гегемоністи») отримали в свої руки два потужні козири: по-перше, переможне закінчення «холодної війни» і крах радянського блоку, що викликали відчуття однополярного світу, який виник з однією наддержавою на чолі. По-друге, вирішальна роль США в розгромі іракського агресора, яка, здавалося б, мала змусити світ визнати Америку як найбільш вірогідного світового поліцейського.

Отже, закономірністю виглядає поступовий розвиток і зміцнення протягом 90-х років концепції, що склала основу зовнішньополітичних доктрин і як тло існувала якщо не в політичній практиці, то в політичній свідомості Сполучених Штатів другої половини ХХ століття – концепції безумовного домінування США у світі. Наразі вона логічно вкладається в традиційну ідеологію американського месіанства. До того ж, як би не

визначали певну доктрину – чи то «розповсюдження демократії», чи то «світового лідерства» – насамперед, мова завжди йде про дотримання національних інтересів Америки.

Загалом в американській політичній думці прийнято вважати, що незважаючи на зміни, які відбувалися в розумінні політичних реалій і виборі стратегій здійснення лідерства (гегемонізму), всі американські адміністрації постбіполярної епохи керувалися декількома базовими аксіомами в зовнішній політиці, зафіксованими в концепціях: 1) самоідентифікація США як захисника й провідника ліберальних і релігійних цінностей; 2) необхідність боротьби з авторитарними режимами; 3) розгляд американської моделі суспільства як універсальної та найкращої [127].

Найбільш концентроване вираження подібні установки знайшли в гаслі «американське століття», сформульованому в 1943 р. газетним магнатом Г. Льюсом. У статті під тою ж назвою в лютневому номері журналу «Лайф» він стверджував, що «XX ст. повинно стати в значній мірі американським століттям». Переслідуючи свої власні інтереси й інтереси всього людства, пропонував Г. Льюс, легіони американських капіталістів, вчителів, лікарів, агрономів і інженерів, підтримуваних американською міццю, повинні взяти на себе тягар білої людини, несучи із собою всюди «стабільність» і «прогрес» американського зразка. Звучали заклики про те, що принципи Нового курсу Франкліна Рузвельта повинні бути перенесені на весь інший світ, перетворити Новий курс, призначений для реформування Америки, у новий курс для всього світу. Після Другої світової війни, з якої США вийшли в статусі наймогутнішої держави капіталістичного світу, правлячі кола цієї країни, по суті, претендували на те, щоб запровадити в життя гасло «американське століття» – перебудувати світ за американським зразком [25, с. 33]. Дискусії у правлячій еліті США на цю тему посилювалися після 1945 р. Виступ же президента Рональда Рейгана в британському парламенті в 1982 р., де він говорив про

американське лідерство в боротьбі з «імперією зла» – СРСР, був, по суті, продовженням роздумів політичної еліти на цю тему. Зокрема, пояснюючи їх суть, державний секретар у першій адміністрації Р. Рейгана – А. Хейг підкреслював «рішучість відновити лідерство США у світі» [20, с. 77]. Багато наступних заяв Р. Рейгана, а потім Дж. Буша з цього приводу ще більше конкретизували відповідні наміри американської правлячої еліти у сфері зовнішньої політики.

Насамперед, у концепції американського «світового лідерства» формулюється надзавдання, яке її автор вважав за ідеал – установлення американської «гегемонії» у світі. Вона потрібна для підтвердження світової ідентичності США як наддержави, здатної керувати всіма іншими учасниками міжнародних відносин в інтересах «тріумфу демократії». [20, с. 69]. Держсекретар в адміністрації Буша Дж. Бейкер зазначав у 1990 р., що на зміну біполярної моделі світу повинен прийти «новий світовий порядок», що враховує об'єктивну реальність – перетворення США на єдину наймогутнішу державу на планеті [241, с. 179].

У сучасній російській політології зі зрозумілих причин чим далі, тим більше запановує однозначно тенденційний підхід до визначення особливостей американської політики. Однак, на нашу думку, загалом можна погодитися з версією відомого російського науковця Т. А. Шаклеїної щодо трьох можливих інтерпретацій політики американської переваги у світі: 1) відверта гегемонія США (тверда гегемонія); 2) ліберально-реалістична концепція гегемонії, в основі якої лежить більш збалансована оцінка ситуації у світі й можливостей США, прагнення не перешкоджати зміцненню інших центрів сили (під цим терміном в американській політології зазвичай розуміють велику державу або групу країн, здатних впливати на події у будь-якому регіоні світу) і проводити політику «приєднання» Америки до «концерту» провідних держав світу; 3) консервативно-ліберальна концепція гегемонії, що була характерна для зовнішньополітичної стратегії адміністрацій Б. Клінтона.

Ця концепція (так звана «пухка» («м'яка») гегемонія) запозичувала ідеї з перших двох положень [181, с. 5].

Згодом, адміністрація Дж. Буша-мол. поступово прийняла сторону відвертої, або «твердої», гегемонії США у світі й відмовилася від її «пухкого» варіанта. Концепція американського «світового лідерства» передбачає реалізацію цілого комплексу завдань. Як представляється, досить повно їх сформулював Т. Хенріксен [241, с. 48]. Серед них: 1) підтримка безпеки у світі шляхом: а) запобігання поширенню ядерної зброї; б) встановлення контролю над виробництвом озброєнь в усьому світі; 2) вирішення світових економічних проблем шляхом: а) заохочення міжнародного співробітництва для розвитку сільського господарства, боротьби з інфляцією й розвитку енергоресурсів; б) екологічного захисту навколишнього середовища в усьому світі; в) боротьби з загрозою голоду; 3) забезпечення американських економічних інтересів шляхом: а) безперешкодного доступу до енергоресурсів; б) захисту американського підприємництва в інших країнах світу; 4) захист «американських цінностей і інститутів» шляхом: а) запобігання припливу наркотичних засобів у США; б) контролю й зниження нелегальної імміграції у Сполучені Штати; в) захисту прав людини в інших країнах; г) поширення демократичних форм правління по усьому світу; 5) забезпечення безпеки США шляхом: а) підтримки американської військової переваги над будь-якою державою або коаліцією держав; б) гарантування безпеки союзників; в) зниження воєнних можливостей Росії.

У червні 1999 року, виступаючи в Чиказькій раді з міжнародних відносин, директор управління планування Державного департаменту Р. Хаас конкретизував причини появи й зміст концепції американського «світового лідерства». На його думку, після розпаду СРСР і закінчення «холодної війни» у міжнародних відносинах утворився «вакуум сили», який США слід заповнити своєю могутністю, а також згуртувати навколо себе інші країни на основі «спільності інтересів». При цьому «інтеграція і

співробітництво» з іншими поширюються набагато далі, чим проста взаємодія у війні, і містять у собі «поділ праці» у світовому масштабі між усіма учасниками цього процесу [239, с. 46].

Сила або погроза її застосування є одним з основних інструментів реалізації концепції американського «світового лідерства». При цьому, як уточнює професор Університету штату Луїзіана Р. Майерс, застосування військової сили повинне сполучатися з використанням широкого комплексу заходів політичного й економічного тиску, дипломатії і переговорів. Далі він продовжує: «В американських інтересах спробувати створити новий міжнародний порядок, який міг би більш формально передати США роль лідера» [278, с. 145]. Вочевидь, що зазначена концепція припускає згоду інших країн і народів з американським «відповідальним міжнародним керівництвом» у формі сили або погрози її застосування й переговорів (система «сила-переговори»), а також організацію міжнародного співробітництва.

Таким чином, концепція американського «світового лідерства» являє собою систему цінностей і уявлень, що вже сформувалася, заснованих на пріоритеті національних інтересів США. Вона спирається на підтримку американської правлячої еліти й вірогідно буде діяти протягом тривалого історичного періоду незалежно від того, хто знаходиться при владі. До речі, різниця між двома політичними партіями правлячої еліти США – демократами й республіканцями – відносно концепції американського «світового лідерства» полягає в основному в тому, якими саме засобами й методами слід домагатися здійснення поставлених цілей [20, с. 81].

Постає логічне питання – яка кінцева мета утвердження американського супердержавного гегемонізму? На це питання американські політики й аналітики не могли дати виразної відповіді – у всякому разі, до 11 вересня 2001 р. Між іншим, на думку відомого російського політолога Г. І. Мирського: «...у Сполучених Штатах немає, і не може бути серйозної об'єктивної мотивації для гегемоністських

устремлінь, для прагнення до «світового панування», у чому їх часто обвинувачують. Немає іншої великої країни у світі, яка була б самодостатньою тією самою мірою, як США. У цієї держави немає ні з ким територіальних конфліктів, у неї досить території та природних ресурсів. Психологічно американський народ найменше схильний до експансії й агресії: він щиро переконаний у перевагах своєї державної системи й свого способу життя, він мало знає про інші країни і не цікавиться ними, аж ніяк не прагне нав'язати іншим свої порядки і зовсім не бажає «американізувати» інший світ – навпаки, американцям навіть імпонує те, що вони залишаються «вищими й кращими» за інших, дивлячись з усвідомленням своєї переваги на безладдя й неподобства, що діються у світі» [111, с. 72].

«Усе це, однак, перебуває в площині настроїв американського народу. Що ж стосується політиків, то в Америці, як і в інших країнах, завжди знайдуться прихильники утвердження «величі нації» шляхом експансіоністських зовнішньополітичних акцій. Усвідомлення невимірної і безпрецедентної військової переваги Америки, цієї єдиної наддержави, запаморочення від перемоги в «холодній війні», презирство до інших країн (як до «одряхлілої Європи», так і до «недорозвиненого», «нецивілізованого третього світу»), поки ще неясне відчуття погрози, що виходить від Китаю, – усе це створювало сприятливий ґрунт для відродження давньої формули – *Rex Americana*, для ідеології месіанства [111, с. 74].

Існує думка, що зовнішню політику США не можна правильно зрозуміти без з'ясування, щонайменше, двох обставин. По-перше, в американського керівництва, як правило, відсутня довгострокова стратегія зовнішньої політики за винятком, звичайно, декількох, давно затверджених і незмінних двопартійних імперативів, таких як забезпечення безпеки Західної Європи шляхом участі в НАТО, забезпечення безпеки Ізраїлю, Японії, гарантія безперешкодних поставок нафти з близькосхідного регіону тощо. Труднощі з виробленням далеко розрахованого й ретельно

продуманого зовнішньополітичного курсу, ймовірно, пов'язані з такою відмітною рисою демократичних держав, як відсутність якоїсь грандіозної месіанської «національної ідеї», покликаної мобілізувати й згуртувати населення під дзвінким і помітним гаслом, «зобов'язуючим усіх». Такого роду ідеї і проекти глобального масштабу характерні для диктатур (ленінсько-сталінські, гітлерівські, маоїстські задуми й претензії) [111, с. 73].

Звичайно, у США існують десятки дослідницьких інститутів, які спеціально займаються розробкою саме такого роду довгострокових стратегічних програм, але бюрократія зовнішньополітичних відомств дуже мало до них прислухається. Коли президент Інституту миру США С. Льюїс став керівником відділу планування політики держдепартаменту, він з гіркотою й розчаруванням скаржився на те, що, як він з'ясував, працівники цієї установи практично ігнорували розробки, що представлялися його колишнім інститутом та іншими аналогічними закладами. Обрій співробітників держдепартаменту й апарату радника президента з національної безпеки обмежений поточними проблемами, що не виходять за тимчасові рамки діяльності адміністрації, яка перебуває у владі; до того ж між цими двома офісами існує постійне суперництво, що паралізує стратегічне мислення.

По-друге, як не парадоксально це може здатися, у демократичній системі США величезну роль відіграє авторитарний початок, пов'язаний з особистістю, що володіє величезною владою президента, та з підбраною ним – зрозуміло, за своїм смаком – командою. Як тільки президент і його команда накреслюють курс дій по конкретній проблемі, протидія цьому курсу практично стає немислимою, що б не думала громадськість, і яку б позицію не займали ЗМІ [111, с. 74].

Характерний приклад – удар по Югославії у 1999 р. Ця ідея належала не стільки Сполученим Штатам, скільки стратегам НАТО, але М. Олбрайт стала гарячим прихильником силового тиску на С. Мілошевича й переконала Б. Клінтона в необхідності бомбувань Югославії. Більшість

працівників дипломатичного відомства США були проти, але звернутися до президента через голову шефа не міг ніхто, і невдала, що мала стільки негативних наслідків операція проти Югославії відбулася [111, с. 74].

Не дивно, що при Б. Клінтоні, який не належав до числа «яструбів», великодержавні тенденції не мали розвитку, хоча час від часу президент погоджувався на проведення тих або інших силових акцій (наприклад, бомбування Іраку). Системи, однак, не було. Не було її і на початку президентства Дж. Буша-мол., що підібрав собі таку команду, в якій тон стали швидко задавати «силовики»-унілатералісти Д. Рамсфелд, Д.Чейні й П. Вулфовіц. Вони відтіснили на другий план «помірного» К. Пауелла й залучили на свою сторону К. Райс. Але навіть і в цих умовах «яструби» навряд чи змогли б розвернутися. Допомогли події 11 вересня. Теракти в Нью-Йорку та Вашингтоні виявилися саме тим, що було потрібно для того, щоб на повних обертах запрацювала машина унілатералістської силової стратегії, передумови для якої дозрівали давно.

«Нові унілатералісти», як їх називає відомий американський політолог Д. Най, вірять у «монополярний світоустрій». Вони вважають, що американці «можуть робити що захочуть», зневажають ООН, вважаючи, що Вашингтон «повинен звільнитися від тиску з боку тієї самої багатобічної структури, яку він допоміг створити після Другої світової війни» [283, с. 77]. І ніщо не могло б дати їм у руки стільки переконливих і вагомих аргументів, як розв'язаний ісламістами терор. Головне – це те, що їм вдалося переконати вражене й занурене у стан параної американське суспільство в необхідності діяти в однобічному порядку, не зважаючи не тільки на ООН зі світовою суспільною думкою, але навіть на погляди власних союзників. Це проявилось в іракській операції, але основи такого підходу було закладено незабаром після 11 вересня, коли Дж. Буш-мол. проголосив створення світової антитерористичної коаліції на основі принципу: «Хто не з нами, той проти нас».

Ісламістський терор щонайкраще підтвердив і закріпив думку, що склалася під впливом іракської агресії в Кувейті про те, що крах біполярності може призвести до панування «закону джунглів». Власне саме це й привело Буша до висування формули «нового світового порядку», тобто такого порядку, який теоретично повинен був ґрунтуватися на солідарності всіх світових сил, зацікавлених у безпеці й протистоянні агресивним диктаторам [111, с. 75].

Саме поступове розуміння нових складнощів у світі й обумовило висновок, що біполярна система міжнародних відносин була не більш загрозливою, ніж її попередні аналоги. Зокрема, знаний теоретик міжнародних відносин К. Уолц відзначав, що «світ з трьома чи більшою кількістю центрів породжує можливість створення і розпаду альянсів». Тут більш ніж можливо «прогавити момент послаблення чи поразки головної держави», наслідком чого стає розпад і війна. А оскільки багатополюсна система теж не є панацеєю, доцільним стає випробування світу гегемонізмом великої демократичної держави [146, с. 142].

Американоцентричний новий світовий порядок, за словами самого Буша, який вперше вдався до цього визначення у зв'язку з операцією «Буря в пустелі», мав означати американське лідерство задля реалізації «універсальних устремлінь людства: миру і безпеки, свободи і верховенства закону» [146, с. 142]. Ключовими в президентських поясненнях були наступні положення і висновки: посягання на існуючі між державами кордони зберігаються, що обумовлює американське втручання задля захисту миру, стабільності і демократії; для забезпечення стабільного і мирного розвитку потрібна консолідація світових демократій з метою розповсюдження ринкової економіки та ліберальної демократії західного зразка; американська модель розвитку суспільної демократії є взірцем і поступово має бути запозичена всіма державами світу [146, 143].

Таким чином, можемо стверджувати, що адміністрація Дж. Буша стала першою у новітній політичній історії США, яка включила до своєї

доктрини безпеки і зовнішньої політики ідею і мету сприяння системному зближенню держав на засадах західного варіанту ринку і демократії. У цій ідеї господар Білого дому насамперед керувався тим, що на зміну протиборству між Заходом і Сходом, побудованому на ідеологічних мотивах, приходить епоха поступового залучення світового співтовариства до євро-американських цінностей суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку [146, с. 144].

Однак, нічого серйозного зі спроб реалізації цих ідей не вийшло, і такий результат югославської кризи, що призвела до силової акції НАТО й бомбардування Белграда, найменше міг бути розцінений як тріумф ідеології «нового світового порядку». Настав період замішання й розгубленості, що закінчився 11 вересня. «Джунглі» виявилися ще більш важкопрохідними, ніж здавалося під час кувейтського конфлікту, оскільки тепер вже мова йшла не про протистояння яким-небудь «державам-ізгоям», а про розпорошену по всьому світу невловиму терористичну організацію. І хоча розбудова антитерористичної коаліції спочатку, у період підготовки до удару по Афганістану, проходила формально під прапором мультилатералізму, насправді проголошений Дж. Бушем-мол. розподіл світу на тих, хто йде за Америкою, і тих, хто проти, ясно показував, хто саме має намір сортувати держави за критерієм ворогів і союзників [111, с. 77]. Тенденція унілатералізму безумовно зберігається до сьогодні і, на нашу думку, тим більше має перспективу стати переважною в зовнішньополітичній практиці Сполучених Штатів, чим, по-перше, серйознішими стають загрози з боку міжнародних терористичних організацій, яких тільки більшає; по-друге, чим більш агресивною і непередбачуваною стає політика Росії, яка вже відкрито заявляє про свої імперські амбіції; по-третє, чим більш нерішучою стає політика Європейського Союзу.

Автор вважає необхідним такий розлогий (як для означеної теми дослідження) огляд пошуків Сполученими Штатами самоідентифікації в

постбіполярний період з тієї причини, що саме на цьому тлі визначалася політика американських адміністрацій щодо Західних Балкан. Зміни в загальних уявленнях і пріоритетах обов'язково позначалися на балканському напрямку американської зовнішньої політики.

До останніх десятиліть XIX століття балканські проблеми були навіть не цікавими для Сполучених Штатів, що обумовлювалося самими ідеологічними засадами (ізоляціонізм) американської зовнішньої політики, що тоді панували. Лише на межі XIX – XX століть і особливо після приходу до влади в 1913 р. президента В. Вільсона політика США на Балканах дещо активізувалася. Фундаментальними елементами балканської політики, що формувалася, були тези про недоцільність створення об'єднаної південнослов'янської держави і, головне, про необхідність просування на Балканах демократичних цінностей на противагу замкнутій системі міжетнічної та міжрелігійної ненависті, що там панувала. Однак необхідність стримування Німеччини, нарощування імперських амбіцій Італії, які загрожували незалежності південнослов'янських народів, і небезпека «червоної інтервенції» та «світової революції» змусили США частково переглянути свої позиції. Таким чином, саме Сполучені Штати стали першою країною, що визнала Королівство сербів, хорватів та словенців 7 лютого 1919 р.

Загальновідомо, що 1 грудня 1918 р. на Паризькій мирній конференції було проголошено створення Королівства сербів, хорватів та словенців (союзна держава з 6 частин: Сербія (включаючи Воєводину), Хорватія, Словенія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Чорногорія) – тобто великі держави досить штучно створили його, насамперед, для захисту від Німеччини.

Протягом наступних двох десятиліть політичний вплив США на Югославію був незначним, хоча економічний – досить вагомим. Відкритим є питання про причини збереження Югославії після Другої світової війни. Франклін Рузвельт заперечував ідею єдиної держави, але Йосип Сталін та

Уїнстон Черчіль його не підтримали. Очевидно, що Й. Сталін розглядав Югославію як країну номер один у Східній Європі у своїх намаганнях створити «пояс безпеки» навколо СРСР. У свою чергу, У. Черчіль вважав, що унікальна ситуація в Югославії (сильна армія на чолі з харизматичним лідером) дає можливість створити насправді незалежну державу. Після 1948 р. США та Велика Британія постійно намагалися використовувати Югославію проти СРСР. Якщо в міжвоєнний період західнобалканському курсу Сполучених Штатів були притаманні деякі внутрішні протиріччя, що проявлялися у спробах поєднання принципів ідеалізму з «реальною політикою», то з початком міжблокового протистояння він набув яскравого прагматичного характеру і залишався систематичним та послідовним впродовж більш як чотирьох десятиліть [62]. Головною його метою було визволення Югославії від радянського впливу. Саме США, допомагаючи Й. Броз Тіто (у формі концептуального оформлення і щедрого фінансування) реалізувати «ринковий соціалізм», тим самим віддаляли Югославію від Радянського Союзу і перетворювали її на показовий приклад ринкового шляху для інших соціалістичних країн [103].

Таким чином, Югославія була необхідною ланкою у грі великих держав в умовах біполярної системи. Однак, у період ослаблення, а згодом розвалу СРСР і закінчення «холодної війни» Югославія поступово втратила значення «буфера» і «штучність» об'єднання різних в економічному, культурному, релігійному відношенні народів вийшла на перший план. Крім того, не можна не враховувати особливості тоталітарної системи, що існувала в країні і спричиняла проблеми нерівності різних народів у політичному й економічному сенсі, насамперед, привілейований стан сербів.

На рубежі 80-х – 90-х років на території СФРЮ різко активізувались дезінтеграційні процеси. Балкани – одвічна «порохова діжка» Європи, нагадали про себе тільки-но намітилася загальна нестабільність системи міжнародних відносин [75]. І після Першої, і після Другої світових воєн

саме Югославія як держава відігравала роль стабілізатора етноконфесійної політичної ситуації на Балканах. Цю її роль було зафіксовано рішеннями Ялтинської та Потсдамської конференцій.

Існує безліч різних версій причин розпаду Югославії, але загалом більшість дослідників сходяться на тому, що головну роль відіграв комплекс чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. На наш погляд, можна виділити три етапи дезінтеграції Югославії. Першим стали війни в Словенії (1991 р.), Хорватії (1991-1995 рр.), Боснії і Герцеговині (1992-1995 рр.), що закінчилися здобуттям цими державами повної незалежності, а також мирний вихід зі складу Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії Македонії (1991 р.). Другий етап пов'язаний з розпадом створеної у 1992 р. вже в процесі дезінтеграції СФРЮ Союзної Республіки Югославії (СРЮ) і виникненням питання про територіальну цілісність Сербії. Косовська криза, що поєднала в собі як процес розпаду югославської держави, що базувалася на ідеї регіональної слов'янської спільності, так і довгострокову кризу сербської державності, представляє собою третій етап розпаду Югославії.

Крах біполярної системи, що серед іншого вплився в низку міжетнічних конфліктів, у тому числі в Югославії, змусив США розпочати розробку нового зовнішньополітичного курсу, який мав врахувати і попередній досвід, і реалії нового часу.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років політика США відносно конфліктів на території Югославії характеризувалась певною невизначеністю. У 1990-1991 роках адміністрація Дж. Буша дотримувалася вельми поміркованої позиції щодо можливого розпаду Югославської Федерації і загалом виступала за збереження територіальної цілісності країни. За словами помічника Держсекретаря з прав людини Р. Шифтера: «Ми б воліли досягти стабільності на Балканах, і розпад Югославської Федерації був би серйозною перешкодою» [101, с. 17]. Така обережність пояснювалася побоюванням зміни кордонів в Європі і негативного впливу

цього процесу на загальний стан європейської безпеки, а особливо на ситуацію в СРСР, де активно набирали обертів дезінтеграційні процеси.

У грудні 1991 р. в Брюсселі на конференції міністрів закордонних справ країн ЄС було прийнято Декларацію про визначення критеріїв незалежності нових держав у Східній Європі та на теренах СРСР. На початку 1992 р. сталася низка визнань незалежності колишніх югославських республік. Саме поспішне визнання Німеччиною та Італією незалежності Хорватії і Словенії, що в травні-червні 1991 р. здійснили кроки до виходу з Югославської Федерації і тим самим спровокували запеклі сербсько-хорватські сутички, прискорило інтернаціоналізацію конфлікту.

Позицію Вашингтона в цей період можна умовно охарактеризувати як нейтральну. Адміністрація Дж. Буша ніяк не могла вирішити дилеми: визнавати Словенію та Хорватію за принципом підтримки національного самовизначення народів, ризикуючи колапсом стабільності в регіоні, чи віддати перевагу закріпленому міжнародним правом принципу непорушності післявоєнних кордонів. Але поки адміністрація Дж. Буша вагалася, події в Югославії перетворилися на трагедію [14, с. 51]. Очевидно, у цей час США схилилися до думки, що конфлікти в колишній Югославії не є загрозою для безпеки Європи в цілому. Отже, головне завдання – замкнення цих конфліктів у рамках регіону за будь-яку ціну. А з цим завданням могли упоратися наодинці західноєвропейські союзники США. За зауваженням В. Джихича і Д. Хемілтона: «Ми розраховували, що європейці впораються з розпадом колишньої Югославії» [224]. А за думкою американського політолога Я. Бугайскі: «Президент Дж. Буш уникав будь-яких прямих дій США в Югославії, оскільки Сполучені Штати були заклопотані іншими справами, насамперед війною в Перській затоці. Його адміністрація погоджувалася з тим, що врегулювання Югославської кризи має бути залишено європейській спільноті. Але обмеженість цієї стратегії наразі стала очевидною, коли спроби зберегти

Югославію, що були зроблені режимом Слободана Мілошевича, призвели до масових жорстоких убивств, вигнань та війни проти громадянського населення в Хорватії, Боснії і Герцеговині» [202].

Стриманість США щодо балканської проблеми на даному етапі має свої причини. У червні 1991 р. відбувся візит Дж. Бейкера до Югославії, у ході якого Держсекретар зустрівся з лідерами всіх республік федерації. Судячи з заяв, зроблених Дж. Бейкером, Вашингтон залишався прибічником Югославії як єдиної держави. Наразі під час зустрічі з лідерами Хорватії та Словенії Дж. Бейкер підкреслив, що США не визнають їхні республіки як незалежні держави за жодних умов, і охарактеризував словенський і хорватський рух за незалежність як «протизаконний та нелегітимний» [202].

Відповідною до попередніх заяв держсекретаря була й перша реакція адміністрації Дж. Буша після проголошення Хорватією і Словенією незалежності. Декларації, прийняті республіками, були названі односторонніми кроками, які можуть мати трагічні наслідки, а заступник Держсекретаря Л. Іглбергер визначив їх як «загрозу стабільності й добробуту народів Югославії» [202].

Таким чином, позицію, якої дотримувалися США, можна було тлумачити двояко. З одного боку, як реальний захист федеральної єдності Югославії, з іншого – як «зелене світло» для нападу сербів на Словенію і Хорватію. На версії «зеленого світла», наприклад, наполягав словенський міністр оборони, який звинуватив Дж. Бейкера в протекціонізмі Белграду. Самі ж представники президентської адміністрації категорично заперечували свою роль у розв'язанні конфлікту, однак, побоюючись подальшої компрометації, Вашингтон на деякий час зменшив свою активність у регіоні.

Проте початкова негативна позиція, яку США зайняли відносно розпаду Югославії, пояснюється більш глибокими і значущими чинниками: на той час ще досить невизначеним майбутнім СРСР і,

відповідно, старими уявленнями щодо ролі Югославії як держави, що стримує подальше проникнення Москви на Балкани; зацікавленням у збереженні Югославії як противаги експансії об'єднаної Німеччини на Схід, що посилювалась. Отже, поки серби служили об'єднуючим стрижнем держави, Вашингтон продовжував підтримувати федеральний центр. Але як тільки необхідність цілісної Югославії втратила свою актуальність, а розпад Югославії став фактом, що здійснився, США кардинально переглянули свою позицію.

Загалом, на початку 90-х років США очевидно бракувало чіткої, довгострокової політики щодо Південно-Східної Європи. За словами Я. Бугайські: «Оскільки Америка розглядала регіон крізь призму Другої світової війни і «холодної війни» протягом 50-ти років, американські творці політики не мали чіткого уявлення про нього, особливо, за відсутності спільного ворога» [202].

Політика США відносно регіону узгоджувалась із заходами ООН. Своєю чергою, ООН використовувала два основні методи в боротьбі з новими югославськими конфліктами: ембарго на постачання зброї для всіх територій колишньої СФРЮ та економічні санкції проти порушників рішень ООН [14, с. 52].

ООН визнала створення нових незалежних держав, у тому числі нової федерації Сербії та Чорногорії – Союзної Республіки Югославії (квітень 1992 р.). Однак, США утримались від визнання СРЮ, мотивуючи це негативною роллю С. Мілошевича в розвитку хорватського та боснійського конфліктів. Адміністрація Дж. Буша виступила за виключення СРЮ з НБСЄ й ООН та санкції проти Сербії, на яку покладалась відповідальність за етнічні сутички на просторі колишньої СФРЮ, у тому числі за боснійську війну. Я. Бугайські стверджує: «Дж. Бейкер описав жорстокість у Боснії і Герцеговині як «гуманітарний кошмар у серці Європи». Відповідно, адміністрація Дж. Буша взяла на себе ініціативу і переконала європейців схвалити невідкладні та всебічні санкції

проти Сербії» [202]. Взагалі, у 1992 році західні держави чітко визначили для себе головного винуватця конфлікту на Балканах в особі сербів. Поява «Великої Сербії» несла в собі загрозу стабільності в Європі. Крім того, приниження Сербії як потенційного противника і дії у ході Боснійської війни вже вкладаються в русло стратегії американського «світового лідерства» [69, с. 7].

У травні 1992 року ООН замкнула кордони Хорватії та вдалася до економічних санкцій проти СРЮ. У липні 1992 року було проголошено ембарго на торгівлю з СРЮ, Адріатичне узбережжя було заблоковано кораблями ЄС та НАТО (операція «Шарп Гард»). Нафто- і газопроводи було перекрито, закордонні рахунки всіх сербських установ було заморожено. Ніколи в історії Сербія не піддавалась такій повній ізоляції від навколишнього світу, як у 1992 році. Без сумніву, головна роль у цьому належить США [14, с. 53].

Коли почалася Боснійська війна, США деякий час продовжували залишатись осторонь від кризи, пояснюючи це бажанням залишатись об'єктивними. Певним чином зміна позиції США була викликана втручанням у конфлікт західноєвропейських держав, зокрема Німеччини. Їхнє покровительство хорватам, у цілому невдала діяльність ЄС, спровокована внутрішніми суперечками країн-лідерів, спокушали США до активізації дій [14, с. 53].

Наразі створення Великої Європи, особливо зміцнення ФРН, американці розглядали як потенційно загрозливі явища. Д. Мейсон писав: «Якщо американський вплив зменшиться в Європі, він майже точно зменшиться і в інших частинах світу» [14, с. 52]. Для США найбільш актуальним питанням стала ревізія своїх цілей щодо Східної Європи, у тому числі західнобалканського регіону. Держсекретар США Дж. Бейкер уже наприкінці 1989 р. висунув ідею «нової Європи на основі нового атлантизму», сенс якої полягав у створенні системи євроатлантичної

безпеки на базі НАТО [14, с. 52]. Зміцнення НАТО автоматично розглядали як зміцнення позицій США в Європі.

Боснійська війна стала чи не найпершим прикладом дійсно нового підходу США до своїх можливостей як єдиної супердержави в постбіполярному світі. Стратегія і тактика, що були розроблені американськими політиками та військовими в Боснії, незабаром широко використовувались в інших регіонах світу, зокрема в Іраку.

У квітні 1992 р. США та ЄС визнали Боснію і Герцеговину як нову державу, хоча це й не відповідало міжнародним нормам. Такий поворот у позиції американського керівництва пояснювався цілим комплексом факторів. Неспроможність європейських країн-лідерів контролювати ситуацію на Балканах і суперечливість їх політики, викликана боротьбою за розширення власних економічних і політичних сфер впливу – це головне, що спонукало США до перегляду власної політики в регіоні. Адміністрація Дж. Буша не могла залишити без уваги таку слушну можливість затвердитись на постюгославському просторі.

Слід враховувати ще декілька чинників: у випадку розділу Боснії, що назрівав, США мали б погодитись на сербський варіант цього розділу і на подальший союз боснійських сербів зі СРЮ. Подібний варіант не влаштовував адміністрацію Дж. Буша, яка не могла піти на те, щоб майже непідконтрольне Заходу утворення, на чолі якого знаходились «необільшовицькі» (за американською термінологією) сили, стало новим центром югославської інтеграції. Важливу роль у визначенні позиції США зіграв і остаточний розпад СРСР, а також низка інших геополітичних факторів, іноді не зв'язаних прямо з процесом мирного врегулювання на постюгославському просторі: прагнення США посилити позиції НАТО на Балканах, розігрування «мусульманської карти» у вигляді компенсації за війну в Перській затоці, намагання потіснити Німеччину в питаннях врегулювання західнобалканських конфліктів.

Навесні 1992 року в Сараєві, а потім і в інших регіонах республіки почалася громадянська війна. Спочатку переваги були на боці сербів, які отримали озброєння ЮНА. У результаті бойових дій весни-осені 1992 р. серби домоглися значних успіхів повсюди в Боснії і Герцеговині та повністю блокували Сараєво.

Мусульмани на чолі з А. Ізетбеговичем швидко перестали вдовольнятися міжнародними економічними санкціями проти СРЮ і почали вимагати прямої інтервенції проти сербів. Вони спиралися на підтримку деяких фундаменталістських країн, яким вельми імпонувала ідея створення в центрі Європи ісламської держави. Найбільшу цікавість до югославських подій виявляли Саудівська Аравія, Туреччина, Іран. Саме в цей час почалася переорієнтація ісламських терористичних організацій з Європи на Балкани [14, с. 54].

Протягом 1992 р. було створено два плани врегулювання конфлікту – план Каррінгтона-Кутілейро та план Венса-Оуена. Вони передбачали створення децентралізованої держави: 1) розділ Боснії і Герцеговини на 10 автономних кантонів; 2) кантональну систему з єдиною владою в Сараєві. Провінції мали бути заселені змішаним населенням. Однак, серби не погодилися на запропоновані плани врегулювання і намагалися політичним шляхом закріпити військові успіхи.

Протягом 1989-1992 років увагу адміністрації Дж. Буша і міжнародної спільноти в цілому почала привертати проблема Косова. Це було пов'язано, насамперед, з різким загостренням ситуації, яке призвело в березні 1989 р. до скасування Белградом широкої автономії для Косова і Воєводіни, що була гарантована їм Конституцією 1974 р. Відповіддю косовських албанців на призначення сербським урядом референдуму щодо нової Конституції стало проголошення в липні 1990 р. Республіки Косово. Сербський уряд розцінив цей крок як спробу відділення Косова і фактично запровадив у краї надзвичайний стан на невизначений строк. Реакцією США на обмеження Белградом автономії Косова стало прийняття

Конгресом резолюцій, які засуджували дії сербської влади. Показово, що згідно з прогнозом, який був викладений у доповіді ЦРУ (частково оприлюдненій у листопаді 1990 р.), саме Косово вважалося головним осередком можливої громадянської війни на Балканах, котра, як припускалося, мала початися протягом 18 найближчих місяців. Не випадково американські військові (чисельністю 540 людей) вперше з'явилися на території колишньої Югославії у складі миротворчого контингенту ООН у грудні 1992 р. саме в Македонії, що має кордон з Косовом. Одним з головних завдань контингенту було стеження за албанським кордоном. Однак через кровопролитні події, що розвернулися в 1992-1995 роках у Хорватії і, особливо, у Боснії, проблема Косова на деякий час природно відійшла на другий план.

Таким чином, на рубежі 1980 – 90-х років США починають перегляд підвалин зовнішньої політики країни у зв'язку з кардинальною зміною геополітичної ситуації. Чіткої, довгострокової стратегії щодо Південно-Східної Європи у США не було, тому політика адміністрації Дж. Буша характеризується невизначеністю, певною непослідовністю. Однак, поступово прагнення США затвердитися як світовий лідер призводить до активізації діяльності американської адміністрації на Балканах, адже саме західнобалканський регіон на той час був осередком найбільшої нестабільності в Європі й, природно, ставав полігоном для випробування адміністрацією Буша принципово нового зовнішньополітичного курсу.

2.2. Активізація політики США в західнобалканському регіоні в період адміністрацій Б. Клінтона

Подальше поглиблення кризи на постюгославському просторі, поява нових військових конфліктів, неспроможність Європейської спільноти контролювати дезінтеграційні процеси в регіоні, протиріччя всередині самого ЄС, викликані боротьбою за сфери впливу, підштовхували США до розширення присутності на Балканах. Саме ці фактори обумовили

активізацію політики Б. Клінтона порівняно з курсом Дж. Буша, що був його попередником у Білому домі.

Власне, посилення зовнішньополітичної діяльності Б. Клінтона, у тому числі на Балканах, спиралося на загальну впевненість в особливому статусі США. Перші декілька років по закінченні «холодної війни» безумовно були роками перемог, і деяка розгубленість і невизначеність, що були притаманні адміністрації Дж. Буша, за часів Б. Клінтона трансформувалися в політичну активність, що надалі тільки зростала.

Слід зазначити, що США в ті роки вкрай адекватно відреагували на завершення глобального протистояння з комуністичним блоком. З 1989 по 1997 рр. в Америці, всупереч домислам російських демагогів про її «агресивну сутність», було знижено військові витрати – з 303.6 до 265.4 млрд. дол., а стосовно ВВП – з 5.6 до 3.1%, досягши по цьому показникові найнижчого рівня з передвоєнного 1940 р. [51, с. 4]. Основний акцент було перенесено на економічне зростання, що базувалося на стрімкому розвитку високотехнологічних секторів – і це дало вражаючі результати: з 1990 по 2000 рр. ВВП виріс із 7.1 до 9.8 трлн. дол., або на 38% ; безробіття впало з 7 до 5.8 млн. чоловік, або з 5.6 до 4% працездатного населення; бюджетний дефіцит у 221 млрд. дол. змінився небаченим в історії профіцитом 236 млрд. дол. Зовнішня політика президента Б. Клінтона забезпечувала нормальне взаєморозуміння між США та їхніми європейськими союзниками, а також сприяла формуванню в Америки іміджу «першої серед рівних» у політичному співтоваристві [51, с. 4].

Більше того, навіть експерти контрманіпулятивного (критичного) напряму американських досліджень зовнішньої політики оцінювали роль Сполучених Штатів у світі в це десятиліття загалом позитивно. США надали допомогу перетворенням у Східній Європі й на пострадянському просторі – провал українських (як і російських) реформ варто списувати скоріше не на шкідливих іноземних радників, а на користолюбних вітчизняних політиків і підприємців. США активно сприяли підтримці міжнародної

фінансової стабільності, погасивши негативні ефекти мексиканської боргової кризи 1995 р. і азійської кризи 1997-1998 рр., причому з неочевидною для себе вигодою. Вони навіть спробували повторити європейський інтеграційний досвід у ході створення Північноамериканської асоціації вільної торгівлі (NAFTA), що виявилася, втім, невдалим проектом. І, нарешті, Сполучені Штати втрутилися в кровопролитний конфлікт на Балканах – причому зробили це легально, цілком відповідно до норм міжнародного права й ООН.

Подібна впевненість загалом визначала зовнішньополітичний курс США при адміністрації Б. Клінтона. Америка протягом 90-х років була впевнена в тому, що по праву має свободу діяти так, як того побажає – і таке право в перше десятиліття по завершенні «холодної війни» мовчазно визнавали майже всі країни світу. З 1991 по 2000 рр. США, у середньому двічі на рік (проти 1,1 разу в 1980-1989 рр.), вдавалися до збройного втручання у справи суверенних держав; вони застосовували не погоджені з міжнародним співтовариством санкції до 75 країн або груп країн, в яких проживало 52% всіх людей, що живуть на планеті. За Б. Клінтона Америка демонстративно відмовлялася приєднатися до низки міжнародних договорів і конвенцій, які могли б обмежити її «свободу»: так, за прийняття конвенції про заборону протипіхотних мін висловилися 148 країн, а проти – 2; за створення Міжнародного кримінального суду – 120, проти – 7 (в обох випадках США були проти); підписання Кіотського протоколу теж було скоріше видимістю дії, ніж самою дією, тому що було зрозуміло – він не буде ратифікований Конгресом. У 1986-2002 рр. США 30 раз використовували право вето в Раді Безпеки ООН, у той час як інші постійні члени РБ ООН разом узяті – усього 15 разів; загальна частота накладання американцями вето більш ніж подвоїлася в порівнянні з 1946-1982 рр. [51, с. 5].

Логічно виникає питання – чи можна вважати, що протягом 90-х років ХХ століття відбувалося становлення «однополярного світу»? За

влучним визначенням японського дослідника Я. Наката, мова йде скоріше про «відчуття однополярності», ніж про встановлення реальної гегемонії Сполучених Штатів над усім світом або навіть більшою його частиною [117, с. 73].

В останні роки минулого сторіччя відчуття американської всемогутності сильно контрастувало з певною обмеженістю можливостей США як в економічній, так і в політичній сферах. Незважаючи на стрімке економічне зростання, вони залишалися країною, яка будує свою стратегію в основному на унікальному положенні долара як світової резервної валюти й своєму статусі як «останнього покупця (buyer of last resort)», здатного підтримати глобальний споживчий попит у випадку його різкого скорочення. До 2002 р. США поглинали близько 85% усіх існуючих у світі надлишкових нагромаджень, а їх торговельний дефіцит досягав 80% нетто-профіциту торговельних балансів усіх інших країн. При цьому на частку США доводилося лише 12,3% світового експорту, а відношення експорту до ВВП склало 6,3% (проти 6,4% у 1913 р.) [51, с. 5]. Найбільш серйозними «обмежниками» економічного домінування США стали консолідація ЄС і піднесення Китаю, що відбувалися на тлі становлення уніфікованих правил глобальної економічної «гри».

У політичній сфері теж поступово окреслювалися певні проблеми, що ставили під сумнів американський гегемонізм. Кінець «холодної війни» привів до різкого зниження «привабливості» США для їхніх європейських союзників у безпековому контексті. Формування Європейського Союзу в 1992 р., його розширення в 1995 р. (і згодом у 2004 р.), створення зони євро в 1999 р. стали етапами стрімкої консолідації Європи й означали виникнення нового центру сили. Усі ці обставини, безумовно, позначалися на вирішенні кризових ситуацій, яких на західнобалканському напрямку протягом 90-х років виникало чим далі, тим більше.

Не можна сказати, що ці реальності не усвідомлювались у владних структурах країни. «Ми, американці, – говорив, наприклад, держсекретар

Л. Іглбергер, – повинні зрозуміти, що не можемо продовжувати стояти біля керма світових подій, як це робили донедавна» [25, с. 35]. Йому вторив інший колишній Держсекретар Г. Кіссинджер. На його думку, «катастрофа радянського комунізму знаменувала інтелектуальну перемогу американських ідеалів, але, за іронією долі, поставила Америку віч-на-віч із таким світом, появи якого вона протягом усієї своєї історії прагнула уникнути» [63, с. 11]. Видатний вчений і досвідчений у міжнародних справах політичний діяч, насамперед, мав на увазі новий сплеск націоналізму, що інтенсифікував протиріччя і конфлікти на міжнародній арені. Це, на думку Кіссинджера, ставить під сумнів реалізацію американського ідеалу світового порядку, зокрема, вільсонівської ідеї колективної безпеки, що забезпечувалася б американським лідерством. Дослідник акцентує увагу на тому, що хоча Америка й залишиться великою й могутньою державою, у неї вже з'являються конкуренти.

Однак інша, значно більша частина американської інтелектуальної і політичної еліти продовжувала вважати, що на вершині світової влади в гордій самотності перебуває одна єдина наддержава в особі США. «Стоячи на порозі нового століття, – стверджував держсекретар У. Кристофер, – далекоглядна відданість принципу американського лідерства й залучення у світові справи повинна служити основою зовнішньої політики США. Якщо ми не будемо керувати, то ніхто не буде» [25, с. 35]. Ще більш виразно цю думку сформулював тодішній лідер республіканської більшості в сенаті Р. Доул, який, зокрема, сказав, що ніколи раніше «Америка не була в такій самотності на вершині глобального лідерства» [25, с. 36].

Визначальним є те, що концепції «стабільної однополярності» додержувались і провідні експерти, які безпосередньо розробляли глобальну стратегію США в період адміністрації Б. Клінтона (Е. Лейк, К. Уайнбергер, Зб. Бжезинський, У. Уолфорт, Дж. Голдгайер) і вважали, що продовження періоду однополярності залежить насамперед від Америки.

Ще в ході передвиборної кампанії кандидат від Демократичної партії Б. Клінтон та його кандидат на пост віце-президента А. Гор всебічно критикували адміністрацію Дж. Буша-ст. за відсутність заходів щодо врегулювання кризи в Боснії і Герцеговині. Уже на початку 1993 р. Клінтон заявив, що бездіяльність США «мала на меті відмову від американського лідерства» [202]. Адміністрація Клінтона почала просувати політичний курс «lift and strike» («підйом і удар»), орієнтований на введення з боку НАТО ембарго на поставки зброї всім сторонам конфлікту і нанесення ракетно-бомбових ударів задля обмеження пересування сербських військ.

У липні 1993 р. виник новий план урегулювання Боснійської війни (два перші плани Каррінгтона-Кутілейро та Венса-Оуена провалилися), згідно з яким створювалися три етнічні міні-держави – план Столтенберга-Оуена [15, с. 207]. Однак, парламент мусульман відхилив проект. Війна продовжувалася і ставала дедалі запеклішою.

На тлі розгортання запеклих воєнних дій між сербами, хорватами і мусульманами, гуманітарної катастрофи, що стрімко наближалася, та загрози поширення конфлікту на сусідні території політика США в регіоні стає більш активною. Насамперед Клінтон намагався довести, що ні ООН, ні ЄС не змогли вирішити проблему. Слід зауважити, що твердження президента мало рацію [70, с. 105].

Від самого початку війни в Боснії і Герцеговині основні ініціативи в урегулюванні конфліктів виходили або від посланців ООН (С. Венс, Т. Столтенберг) або від Європейського Союзу (Д. Оуен). Саме ці два міждержавних об'єднання прагнули знайти компроміс, активно закликаючи ворогуючі сторони до переговорів. Зрозуміло, що об'єднана Європа насамперед мала визначитися щодо нових держав, що виникали на терені колишньої Югославії, як і турбуватися щодо врегулювання балканської кризи, адже остання мала виключно негативний вплив на стан європейської безпеки. Ще на початку дезінтеграційних процесів у грудні

1991 р. за результатами засідання-наради ЄС з проблем Югославії було прийнято «Брюссельський мінімум», що містив такі тези: сторони конфлікту повинні дотримуватися норм демократії, поважати кордони й гарантувати права національних меншин, прагнути вирішувати суперечки мирним шляхом. Окрім цього, було створено спеціальну міжнародну структуру, покликану займатися врегулюванням ситуації в Югославії – Конференцію Європейської Спільноти з проблем Югославії (у 1992 р. вона була перейменована на Міжнародну конференцію з проблем колишньої Югославії (МККЮ), у межах якої поєднали зусилля ООН, ЄС, НБСЄ). На Лондонській конференції 1992 р. було прийнято основні принципи її роботи і засновано низку робочих груп: з Боснії і Герцеговини, з гуманітарних питань, з безпеки та контролю за виконанням рішень, з етнічних меншин. Загалом робота Конференції носила рекомендаційний характер, мова йшла лише про підготовку пропозицій щодо конституційного устрою майбутньої Югославії [142]. Однак, ні робота Конференції, ні декілька планів врегулювання не привели до миру на Західних Балканах. Більш того, на думку М. Тетчер, саме план Венса-Оуена став поштовхом до початку війни між боснійськими сербами і мусульманами [142].

Поразка мирного процесу в Боснії і Герцеговині, який здійснювався в рамках дипломатичних ініціатив Європейського Союзу через Міжнародну конференцію з проблем колишньої Югославії, дискредитувала миротворчу роль об'єднаної Європи й ООН у врегулюванні конфлікту і підштовхнула США діяти більш активно.

18 березня 1994 р. за посередництва США була проголошена Федерація Боснії і Герцеговини, яка охопила переважно мусульманські й хорватські території. Нове державне утворення мало складатися з кантонів, кожен з яких мав би власне керівництво. З урахуванням багатонаціонального складу населення було розроблено Конституцію,

визначено інститут президентства, оголошувалася наявність єдиного парламенту, уряду й армії [142].

Інструментом політики США в Боснії став блок НАТО. З ініціативи США НАТО додав до функцій колективної безпеки нові завдання. По суті Північноатлантичний Альянс прибрав на себе функції колективної безпеки в Європі, відтіснивши ОБСЄ на задній план. Рішення, прийняті на Брюссельському саміті НАТО 10-11 січня 1994 р. про можливість використання ЗСС і Єврокорпусу військових інфраструктур Північноатлантичного альянсу для проведення операцій у Європі, мали не лише координувати взаємовідносини НАТО та ЄС, посилити європейську систему безпеки, а й сприяти зміцненню трансатлантичної співпраці, і таким чином нарощувати американський вплив. Наразі прийнята згодом на Вашингтонському саміті у квітні 1999 р. нова стратегічна концепція НАТО ставить в основу забезпечення «спільних інтересів» західних держав, у тому числі «проектування сили» у глобальних масштабах [277].

Створивши Федерацію Боснії і Герцеговини, Альянс продемонстрував прагнення контролювати перебіг подій на Балканах. Але вже на початковому етапі миротворчої діяльності НАТО стала помітною розбіжність Європейського Союзу і Північноатлантичного альянсу в баченні шляхів подолання кризи й основних принципів мирних планів врегулювання конфлікту.

Відсутність представників у Міжнародній конференції з проблем колишньої Югославії, з одного боку, і прагнення активно впливати на ситуацію на Балканах, з іншого, спонукали адміністрацію Б. Клінтона до створення зручного для США формату дій. Саме тому, реалізуючи власну модель миротворчої діяльності, Вашингтон розробив новий форум для координації переговорного процесу й механізму прийняття рішень [37, с. 36]. Водночас, переконавшись у нездатності європейських миротворчих структур врегулювати конфлікт і, до того ж, намагаючись не втратити

власних позицій на Балканах, Велика Британія, Німеччина та Франція висловили згоду вступити до Контактної групи.

Виникнення нового миротворчого об'єднання під егідою НАТО за участю європейських країн стало своєрідним визнанням недосконалості механізмів європейської зовнішньої політики та нездатності ЄС вирішувати проблеми безпеки без США. Отже роль МККЮ як основного актора врегулювання боснійського конфлікту сходить нанівець, більшість повноважень і функцій отримує Контактна група. Як наслідок, Європейська спільнота втрачає вплив на перебіг миротворчого процесу й на ситуацію в регіоні в цілому [142].

Втілення плану Контактної групи, як і решта попередніх, зіткнулося з непримиренністю конфліктуючих сторін, небажанням іти на компроміси та невдоволеністю умовами цього плану мирного врегулювання. Так, реакцію боснійських сербів було розцінено як відмову, і на зустрічі міністрів закордонних справ країн-учасниць Контактної групи 29 липня 1994 р. у Женеві було вирішено розширити режим санкцій проти боснійських сербів. Зрив переговорного процесу призвів до розколу в межах самої Контактної групи: з одного боку, США наполягали на застосуванні жорстких заходів проти сербів, з іншого, Росія виступала за послаблення санкцій проти Белграду, який використовувався Заходом як додатковий фактор тиску на лідерів боснійських сербів, а позиція ЄС залишалася проміжною [167, с. 25]. Згодом сам Д. Оуен у своїй мемуарній праці зауважить: «На превеликий жаль, влітку 1994 р. Контактна група так і не спромоглася сформувати ефективної позиції» [289, с. 304].

Міжнародна ізоляція боснійських сербів водночас з переговорами, що зайшли в глухий кут, спричинили погіршення внутрішнього становища в Боснії і Герцеговині. За відсутності перспективи вирішити проблеми дипломатичним шляхом конфліктуючі сторони все більше схилялися до військових засобів. Увесь цей час міжетнічна війна в регіоні не припинялася, незважаючи на санкції та ембарго ООН. Невщухаюче

кровопролиття, справжня гуманітарна катастрофа підштовхнули адміністрацію Б. Клінтона до застосування військової сили з боку Північноатлантичного альянсу [76, с. 196].

Протягом літа 1994 р. – осені 1995 р. НАТО неодноразово бомбардував сербські військові та промислові об'єкти та водночас висував проекти реформування БіГ. У цей час США перейшли до завершальної фази придушення сербського опору. Авіація НАТО здійснила повітряну операцію «Обдуманна сила», направлену проти боснійських сербів, крім того Б. Клінтон відмінив ембарго на постачання зброї у республіку, але лише для мусульман, на яких було зроблено ставку в антисербській грі [15, с. 209]. Таким чином, почався етап інтернаціоналізації конфлікту в умовах, коли військово-політичний блок втручався у внутрішню ситуацію на боці одного з противників [15, с. 208].

Залишившись без будь-якої підтримки (ООН не втручалася в хід подій, Росію виключено з процесу консультацій, СРЮ знесилена жорсткими санкціями), боснійські серби змушені були погодитися на переговори.

Мирна конференція відбулася 21 листопада 1995 р. на базі ВПС США у м. Дейтон (штат Огайо). Під наглядом керівників країн-членів Контактної групи (США, Франція, Велика Британія, Німеччина, Росія) С. Мілошевич, Ф. Туджман та А. Ізетбегович підписали «Загальну рамкову угоду про мир у Боснії і Герцеговині» (Дейтонські домовленості) [119]. Це означало встановлення жорсткого контролю НАТО на Балканах. Підписання в грудні 1995 р. Паризької мирної угоди передбачало не тільки утворення Республіки Боснія і Герцеговина, що складалася з Республіки Сербської та Федерації Боснія і Герцеговина, але й присутність у регіоні збройних сил США, так званих «Сил стабілізації» (SFOR), що входили до військового контингенту НАТО.

Така схема розподілу Боснії і Герцеговини відрізнялася від тих, що були запропоновані Європейським Союзом. Останній всіляко прагнув

уникнути дезінтеграції Боснії і Герцеговини і наполягав: якщо вже ділити її, то все ж таки на три етноконфесійні громади в межах єдиної держави.

В американському варіанті угоди залишились деякі елементи плану Венса-Оуена. Проте на відміну від останнього, метою якого було збереження в будь-якому вигляді цілісності Боснії і Герцеговини, Дейтонська угода була спрямована на її фактичний розкол [22, с. 257].

Антисербська позиція США проявилася у справжньому виключенні сербів – одного з учасників конфлікту – з процесу формування федерації, що, безумовно, спричиняло лише загострення ситуації у Боснії і Герцеговині. Отже, американська версія угоди принципово відрізнялася від європейської і мала на меті не тільки припинення війни, але й затвердження інтересів США в регіоні, реалізацію їх стратегії як світового лідера.

Дейтонські домовленості, створені під керівництвом Р. Холбрука, стали найбільшим успіхом США в 1990-ті роки не лише на Балканах, але й в Європі в цілому. Ідею використати НАТО як фундамент нової системи колективної безпеки було реалізовано. Це вирішувало для Сполучених Штатів одразу декілька задач. Насамперед, сковувало руки Німеччині, яка дедалі більше позиціонувала себе як лідера Європи і намагалася включити Східну Європу до власної сфери впливу; однак, залишаючись членом НАТО, ФРН залишалась і доволі контрольованою. Ще більш важливим стало і те, що вперше було створено прецедент – блок НАТО перейняв на себе функції, що раніше були прерогативою ООН. На думку відомого українського дослідника О. Брусиловської, «навіть те, що на перший погляд виглядає як слабкість американського проекту, насправді їм на користь. Формальна єдність Боснії і Герцеговини при цілковитому небажанні народів жити разом дозволяє тримати там війська НАТО невизначений час» [14, с. 57].

Саме війну в Боснії і Герцеговині можна розглядати як відправний пункт нової стратегії США, яку М. Т. Клер визначив як доктрину Клінтона [202].

Зовнішньополітична доктрина адміністрації Б. Клінтона складалася поступово, до середини 90-х років, коли викристалізувалося її основне завдання: взяти під контроль США головні процеси світового розвитку, протидіючи розгортанню небажаних для Вашингтона подій і явищ як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Відтак особливу увагу адміністрація Б. Клінтона приділяла проблемам глобалізації. У «Великій сімці», Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), Міжнародному валютному фонді (МВФ) і Всесвітньому банку Сполученим Штатам вдалося зберегти й посилити свою домінуючу роль, хоча й не в такій мірі, як у НАТО. Під американським керівництвом ці інституції стали не тільки інструментами іноземної допомоги, але й механізмом поширення демократичних цінностей і ринкової економіки щодо частини пострадянських країн та країн, що розвиваються.

Б. Клінтон зіграв вирішальну роль у створенні в 1995 р. принципово нового міжнародного інституту – Світової організації торгівлі (СОТ), до складу якої сьогодні входить 160 країн. СОТ замінила Генеральну угоду про торгівлю й тарифи (ГАТТ), що діяла раніше, більш твердою структурою регулювання світових торговельно-економічних зв'язків, зігравши вирішальну роль у забезпеченні прискорених темпів росту торгівлі. СОТ стала органом, що визначає правила гри на глобальному ринку, і США активно використовують посередництво цієї організації для захисту своїх інтересів.

За ініціативи адміністрації Б. Клінтона було розроблено програму політичної та військової співпраці країн Центральної і Східної Європи з НАТО під назвою «Партнерство заради миру», її було схвалено в січні 1994 р. До програми приєдналися також Україна та Російська Федерація.

Власне основні тези доктрини Б. Клінтона відображено в декількох документах і промовах президента. Насамперед, мова йде про «Стратегію національної безпеки «Задіяність і розширення» та відповідну президентську директиву № 25, які буквально насичені деклараціями про те, що адміністрація захищатиме із застосуванням збройних сил винятково життєві інтереси держави та американські цінності [213].

За визначенням Я. Бугайські, доктрина Клінтона складалася з «дуже песимістичної оцінки стану загальної безпеки», тези, що «Сполучені Штати зацікавлені у збереженні міжнародної стабільності» і, головне, визнання того, що «з метою підтримки загальної стабільності США мають утримувати достатню кількість збройних сил, щоб вести військові операції проти багатьох супротивників одночасно в різних частинах світу» [201, с. 77]. Промова Б. Клінтона 26 лютого 1999 р., що передувала рішення про бомбардування СРЮ (насамперед Сербії) під час Косовської війни, найбільш чітко розкриває сутність його зовнішньополітичного курсу: «Там, де наші цінності й інтереси поставлені на карту, і де ми можемо зробити щось значне, ми маємо бути до цього готовими» [201, с. 102]. Одним з найбільш значущих авторів (поряд з Е. Лейком та К. Уайнбергером) концептуальних підвалин доктрини Клінтона є З. Бжезинський. Задовго до початку військових операцій США в Югославії (та Іраку), він писав: «Тепер можуть виникнути ситуації, коли зовнішнє втручання в суто внутрішні справи будь-якої держави, наприклад, Югославії, може бути необхідним і виправданим через потенційні наслідки подій, які в інших випадках самі по собі не призводять до міждержавних колізій» [6, с. 56].

Вважається, що найбільш цілісно зовнішньополітична доктрина була озвучена Б. Клінтоном на засіданні Генеральної Асамблеї ООН. Президент, зокрема, сказав: «У нову еру ризиків та можливостей, нашою першочерговою метою має бути розширення та зміцнення світового співтовариства демократій, оснований на ринковій економіці. У часи

«холодної війни», ми намагались стримувати загрозу заради виживання націй. Тепер ми намагаємось розширити коло націй, що живуть в умовах вільних інституцій» [146, с. 143].

Аналогічні тези Б. Клінтон виклав у щорічній доповіді Президента щодо стратегії національної безпеки, яка була представлена Конгресу. У доповіді «Стратегія національної безпеки «Задіяність та розширення» чітко сформульовано сутність цієї головної стратегії, а також її військовий, економічний та політичний виміри: «Наша стратегія національної безпеки заснована на розширенні співтовариства ринкових демократій з одночасним стримуванням та обмеженням спектру загроз нашій нації, нашим союзникам і нашим інтересам... Трьома центральними компонентами нашої стратегії задіяності та розширення, що покликані забезпечити досягнення цієї широкої мети, є: 1) зусилля з підвищення нашої безпеки шляхом підтримання високих оборонних можливостей та застосування ефективної дипломатії для просування спільних заходів у галузі безпеки; 2) відкриття закордонних ринків і сприяння глобальному економічному зростанню; 3) сприяння демократії за кордоном» [260, с. 223]. У документі серед іншого йшла мова про методи реалізації означеної стратегії, у тому числі висувалася ідея залучення колишніх і потенційних супротивників до політичних відносин, норм і структур.

Це, безумовно, був новий підхід до проблем безпеки, особливо, по відношенню до колишніх супротивників і потенційних загроз. Клінтон вважав, що в минулому безпека базувалася на захисті одного блоку від іншого, але після завершення «холодної війни» вона має полягати в європейській інтеграції, інтегруванні сил безпеки, ринкових економік і національних демократій. Тобто, завдання вбачалося в інтеграції та зближенні, а не ізоляції чи відстороненні.

«Задіяність» президент розумів не стільки у Вестфальській традиції втягування інших держав у певні альянси, скільки як нав'язування чи прищеплення євро-американської демократії на теренах якомога більшої

кількості «негативних», «перехідних», «нових незалежних» та інших країн, що раніше перебували в зоні відповідальності Радянського Союзу [146, с. 143]. Саме ця програма «задіяності та розширення» найбільшою мірою ілюструє концепцію консервативно-ліберальної гегемонії («м'якої» сили), яка була характерна для зовнішньополітичної стратегії адміністрації Б. Клінтона.

На думку багатьох дослідників, наприклад, Я. Наката і Т. Кадзіта, вищесказане свідчить про те, що визначальною складовою ідеологічної основи міжнародної доктрини Б. Клінтона, насамперед у контексті колективної безпеки, було вільсоніанство. Вище вже йшлося про те, що для американського політичного істеблішменту і нації взагалі є характерним віддавати перевагу не стільки захисту державних інтересів у їх традиційному для європейців розумінні, скільки концепції інтересів у рамках захисту й просування певної політичної ідеології [260, с. 145]. Таким чином, досить природним виглядає, що й Б. Клінтон більшою мірою акцентував у своїй доктрині певну політичну ідеологію, а не тільки інтереси.

Проте стикнувшись з політичними кризами, що дуже складно піддаються вирішенню через безліч причин – тією ж таки ситуацією на Західних Балканах, декларований політичний інтернаціоналізм доволі швидко перетворився у відвертий унілатералізм і воєнно-політичний інтервенціонізм із застосуванням силових структур американської наддержави.

Новий виток активізації США на Балканах був обумовлений ескалацією косовського конфлікту. У разі розповсюдження косовська криза могла викликати дестабілізацію всього регіону і зірвати реалізацію Дейтонських угод. Ще більш вагомим чинником була можливість використати конфлікт у Косові задля зміцнення позицій НАТО як основного інструменту для забезпечення миру й безпеки в Європі шляхом подальшого посилення «миротворчо-поліцейської» функції альянсу. У

цьому контексті проблема Косова, подібно до боснійської, стала для США «справою принципу», своєрідним випробуванням на лідерство й рішучість [14, с. 60]. За оцінкою Е. Коен, «балканська політика є яскравим прикладом навіть не вторинного, а інтересу третього ступеня. США пішли на війну через Косово, території, що навіть близько не входить до сфери американських інтересів, зовсім не задля того, щоб виправити негідну поведінку Сербії, а щоб попередити негативні наслідки конфлікту, наприклад, протиріччя всередині НАТО» [244, с. 534].

Третій комплекс причин активізації американського втручання в Косові носив ідеологічний характер. За версією Я. Бугайські, «американське керівництво не могло залишатися осторонь, дивлячись на численні порушення прав людини, що здійснювалися сербськими збройними силами проти етнічного албанського населення, і появу сотень тисяч біженців у сусідніх країнах. Сполучені Штати та західні країни використали санкції та інші заходи тиску, аби переконати Президента Югославії С. Мілошевича припинити репресії та відновити автономію, яку Косово втратило на початку 1990-х років» [201, с. 88].

Отже, за оцінкою О. Брусиловської, «основними стратегічними інтересами США, що вплинули на рішення адміністрації активізувати втручання в косовський конфлікт, були: запобігання загрози зриву Дейтонського процесу мирного врегулювання в Боснії, прагнення використати косовську кризу як інструмент тиску на режим С. Мілошевича, а також більш широкі зовнішньополітичні інтереси, головним з яких залишається необхідність забезпечити взаємодію з європейськими союзниками по НАТО й сприяти подальшому зміцненню позицій блоку в Європі і світі» [14, с. 60].

Поглиблення кризи навесні 1998 року призвело до створення міжнародної Контактної групи (до її складу увійшли США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія та Росія) з питань Косова під егідою ООН. Однак, ні угода Холбрука-Мілошевича (жовтень 1998 р.), ні спроба

мирних переговорів під наглядом Контактної групи в Рамбуйє (січень 1999 р.) не принесли позитивного результату. СРЮ відмовилася підписати план, запропонований Контактною групою в березні 1999 р., що викликало подальше загострення протистояння між сербами та албанцями, а уряд С. Мілошевича в американських і західноєвропейських ЗМІ характеризувався не інакше як «неофашистський» [74, с. 29].

Введення в Косово сорокатисячного контингенту ЮНА спричинило евакуацію місії ОБСЄ та ракетно-бомбові удари НАТО по СРЮ, що не припинялися з 24 березня до 10 червня (операція «Союзницька сила»). Розуміючи всю непевність свого становища, прихильники дій НАТО використали ідею «моральності» військового втручання, що було викликано «геноцидом сербів проти косоварів» [14, с. 62]. Показово, що Б. Клінтон не дозволив використовувати американські війська для виведення сербських збройних сил з Косова, але пообіцяв приєднатися до післявоєнного миротворчого контингенту і запропонував Європейському Союзу «здійснювати допомогу у відбудові Косова і регіону в цілому, більш того, закликав Європу надати більшу частину ресурсів» [202].

Дії НАТО в косовській війні спричинили більше лиха, ніж усі попередні сутички. Бомбардування забрало життя тисяч громадян СРЮ (щонайменше 2 тис. мирних жителів та біля 600 військових, але військові експерти вважають, що офіційні дані занижено) та залишило жахливі екологічні наслідки. Залишилася невідомою доля 250 тис. косовських сербів, які зникли за час військової операції НАТО. Половина албанського населення стала біженцями без надії на повернення, тому що сербські війська відбирали документи у втікачів зі СРЮ. Таким чином, якщо метою НАТО було захистити косоварів, то підсумки їхньої діяльності можна назвати контрпродуктивними [15, с. 225].

9 червня 1999 р. на македонсько-югославському кордоні було підписано угоду між сербськими та натовськими військовими. Після виводу сербських військ з Косова було прийнято рішення РБ ООН (№ 1244

від 10 червня 1999 р.), за яким до краю було введено Міжнародні військові сили з підтримання миру (KFOR); регіон було розділено на 5 секторів, у кожному з яких координацію здійснювала одна з країн НАТО [317, с. 43].

З лютого 2000 р. було розпущено всі політичні та адміністративні органи в краї; фактично він став підмандатною територією ООН (до рішення про остаточний статус Косова). Втілення в життя рішень ООН («Стандарти для Косова») залежало, перш за все, від позиції НАТО. Через три роки Кофі Аннан зазначив, що жоден з пунктів «Стандартів» не було виконано [317, с. 53].

Підводячи підсумки, треба констатувати таке: доктрина Клінтона передбачала можливість воєнного втручання з метою реалізації «гуманітарної інтервенції» (визначення Д. Хастінгса) [7, с. 535]. Даючи оцінку своєї політики щодо конфліктів у Боснії та Косові, Б. Клінтон згодом відзначав: «Сполучені Штати діяли законно від імені міжнародного співтовариства, втручаючись у внутрішні справи іншої країни за допомогою збройних сил тоді, коли уряд цієї країни виявлявся неспроможним підтримувати мінімальний громадський порядок, що має забезпечувати основні права людини на життя і свободу» [244, с. 537]. Однак, при цьому існував ключовий критерій американської політики «гуманітарного втручання» – вміння правильного балансування з метою запобігання прямого використання збройних сил США в конфлікті. Інструментом реалізації інтересів Сполучених Штатів стає блок НАТО. Таким чином, враховуючи принципи «гуманітарної інтервенції», Косово представляє собою найвищу точку політики США щодо Західних Балкан.

Перемога НАТО підвела Б. Клінтона до висновку, що «існує важливий принцип, котрий має отримати розвиток у майбутньому. Він полягає в тому, що доки у світі будуть виникати конфлікти на етнічній та релігійній основі (деякі з них можуть переростати у війну), ми маємо проводити політику, яка зупинить геноцид та етнічні чистки» [244, с. 539]. Проте реалізація доктрини Клінтона в практиці зовнішньої політики

проїснувала недовго, власне, вже наступний президент Дж. Буш-мол. від неї відмовився. Це було викликано комплексом чинників як геополітичного, так і внутрішньополітичного змісту.

Політика адміністрації Клінтона, особливо наприкінці другого терміну її роботи, зазнавала нищівної критики, причому, насамперед, щодо серйозних зовнішньополітичних помилок, адже внутрішня політика вочевидь сприяла економічному й соціальному підйому. Опоненти Клінтона всередині самої Демократичної партії вважали, що в його адміністрації не було цілісної і ясної зовнішньополітичної стратегії, що він не намагався системно формувати вільсоніанські основи нового світового порядку, а займався винятково вирішенням кризових ситуацій, коли такі з'являлися. Реалісти-центристи від обох партій стверджували, що війни, які Б. Клінтон вів, насамперед, у Боснії і Косові, розгорталися поза зоною національних інтересів США. При цьому ступінь самостійності зовнішньополітичних рішень Президента був досить низьким, оскільки Б. Клінтон занадто сильно залежав від внутрішніх «соціальних» імпульсів з боку етнічних лобістських угруповань, опитувань суспільної думки й тиску преси.

Республіканські критики закидали Клінтону винахід дивної, на їхній погляд, системи «викликів нового століття» (тобто захоплення проблемами глобалізації), що віддавала пріоритет таким глобальним проблемам, як екологія, «конфлікти ідентичності», тероризм, права людини, й ігнорувала традиційні геополітичні загрози національній безпеці.

І хоча поступово президент повернувся до «ліберального інтервенціонізму», однак занадто довго розмірковував перш ніж застосувати силу в Югославії, а крім того, використовував для цього «ні до чого не придатний привід – захист прав людини» [182, с. 59]. У цілому, до кінця правління клінтонівської адміністрації значна частина республіканців у Конгресі перебувала в опозиції до політики активного

військового втручання у світові проблеми, що дуже нагадувало ізоляціоністську платформу партії до Другої світової війни.

Таким чином, західнобалканський регіон не був пріоритетним у зовнішній політиці Сполучених Штатів, але використовувався адміністрацією Клінтона як полігон для затвердження США як єдиного світового лідера. Саме ця адміністрація проводила в регіоні найбільш активну політику порівняно з іншими. Обумовлено це було не стільки власне балканськими проблемами, скільки більш загальними геополітичними чинниками, а також певними концепціями, що панували в керівництві США на той час. Скинувши рамки обмежень біполярної системи, адміністрація Клінтона коливалася між можливістю й раціональністю застосування військової сили, що могло спровокувати непрогнозовані наслідки й використання сприятливої досягненню гуманітарних цілей ситуації. У процесі вирішення Боснійського конфлікту, США вперше виступили в ролі головного творця мирного врегулювання.

Вирішення практичних питань щодо існуючих у регіоні труднощів в економічній, політичній, етнічній та гуманітарній сферах Сполучені Штати віддають Європейському Союзу. Проте основні важелі у розв'язуванні ключових питань США залишають за собою.

Висновки до розділу 2

1990-ті роки були періодом стратегічних зрушень у зовнішній політиці США. Рухаючись від біполярності до стану однополярного міжнародного порядку, США все більше бачили себе головною силою, лідером, який забезпечує стабільність і безпеку у світі. Протягом останнього десятиліття XX ст. США почали усвідомлювати і вивчати політичну вигоду від застосування воєнної сили у стратегічних цілях, не побоюючись переростання локального конфлікту в ядерну війну з СРСР.

Західні Балкани не були значним пріоритетом у зовнішній політиці США. Проте дезінтеграційні процеси в Югославії, що спричинили

етнорелігійні конфлікти і загрожували європейській системі безпеки, дозволили Сполученим Штатам використати західнобалканський регіон як полігон для випробування власних гегемоністських спрямувань.

У процесі формування нового американського зовнішньополітичного курсу періоду адміністрації Дж. Буша, на наш погляд, можна виділити три етапи, зміст яких прямо залежав як від ситуації у самій Югославії, так і від ситуації в США і загалом у світі.

Перший етап (1989 – літо 1991 рр.) – політика, що була направлена на підтримку демократичних реформ в СФРЮ – «югославської перебудови».

Другий етап (осінь 1991 – весна 1992 рр.) – політика «визнання / невизнання» нових держав, що виникли внаслідок розпаду Югославії.

Третій етап (весна 1992 – початок 1993 рр.) – характеризується коливанням щодо вибору врегулювання «югославської проблеми» між дипломатичним її вирішенням і прямим воєнним втручанням.

Надана періодизація, на наш погляд, відображає певну невизначеність щодо загальної стратегії, а тим більше методів її реалізації, що була притаманна зовнішньополітичній діяльності адміністрації Дж. Буша.

З приходом до влади демократичної адміністрації Білла Клінтона США переходять до більш рішучих дій. Відтепер політика щодо Західних Балкан визначалася в контексті глобальної стратегії «розширення демократії» і затвердження американського світового лідерства. Рішення і дії Б. Клінтона щодо західнобалканського регіону протягом 1993-1999 років зазнали істотних змін, що пояснюється докорінним переглядом американських зовнішньополітичних практик. Доктрина Клінтона, що поступово викристалізувалася у формулу «задіяння і розширення», мала на меті поступове залучення світового співтовариства до євро-американських цінностей суспільно-політичного і соціально-економічного життя. Реалізацію цієї мети політичний істеблішмент США вбачав неможливою

без американського світового лідерства. Головним свідоцтвом активізації американської присутності у західнобалканському регіоні стає зростання військово-політичної ролі НАТО.

Політику адміністрації Б. Клінтона щодо Західних Балкан, на думку автора, можна також поділити на три етапи.

1993-1995 роки – перебіг подій у регіоні привів американське керівництво до розуміння, що кризу неможливо подолати лише дипломатичним шляхом і обмежене застосування сили можливе і необхідне, проте, силові методи потрібно поєднувати з компромісними поступками та лавіруванням. Завершився підписанням Дейтонських угод, що підтвердили домінуючу роль США у західнобалканському регіоні.

1996-1998 роки – політичний і економічний тиск на Сербію з метою послаблення її ролі на території колишньої Югославії.

1999 р. – Косовська криза і військова операція НАТО проти СРЮ, що сприяла подальшому зміцненню впливу США на Західних Балканах.

Таким чином, етнорелігійні конфлікти, спричинені дезінтеграцією Югославії, стали одним з перших прикладів дійсно нового підходу США до своїх можливостей як єдиної супердержави в постбіполярному світі. Загальний вектор зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів доводить, що в політиці демократичної і республіканської адміністрацій, не дивлячись на деякі розбіжності, більше спадковості й послідовності, ніж відмінностей.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИКА США У ЗАХІДНОБАЛКАНСЬКОМУ РЕГІОНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

3.1. Західнобалканський курс США під час президентства Дж. Буша-мол.

Як свідчили виступи Дж. Буша-мол. та його сподвижників по Республіканській партії у 1999-2000 роках, глобальна стратегія, запропонована демократичною адміністрацією, – стратегія залучення у світові справи й розширення демократії, їх не влаштовувала. Вона була визначена як «надмірне й безвідповідальне вільсоніанство» [187, с. 510], зайва заклопотаність популярністю Америки у світі й реалізацією її «м'якої сили»; було визнано необґрунтованою заяву про важливість для США міжнародних договорів, таких як: Кіотський протокол, Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, Договір про заснування міжнародного кримінального суду.

Іще в ході передвиборної кампанії Дж. Буш-мол. наполегливо повторював, що він – прихильник реалістичної зовнішньої політики, що Америка повинна втручатися у світові справи «селективно», тільки для захисту своїх матеріальних цінностей, які й утворюють ядро, так званих, «національних інтересів». Нафтові поля, канали, морські комунікації, промислові об'єкти – от усе те, що повинна послідовно захищати майбутня адміністрація Дж. Буша-мол., який під час передвиборних дебатів позиціонував себе як «тверезомислячого реаліста». Відповідно, він не вважав за потрібне втручатися у внутрішні справи інших держав навіть для того, щоб «зупинити геноцид у країнах, що лежать поза стратегічними інтересами США». Вирішення подібних задач республіканський лідер бачив компетенцією ООН [182, с. 60].

На думку ідеологів-республіканців, у «золоте століття» Америки вони могли б досягти всього, не оглядаючись на світове співтовариство.

Фактично були повторені слова сенатора Р. Доула, сказані ним у 1996 р. в період президентської виборчої кампанії, коли він був кандидатом від Республіканської партії, про те, що США повинні опікуватися тільки своєю могутністю і процвітанням і звертатися до тих чи інших країн і міжнародних організацій тільки в тих випадках, коли це необхідно для досягнення американських цілей і забезпечення національних інтересів країни [181, с. 5].

Підготовлені «мозковим центром» республіканців – Фондом спадщини – матеріали до випуску нового видання «Мандату на лідерство» (це своєрідне окреслення програми дій) дозволяють зрозуміти, що серед теоретиків республіканської адміністрації відразу досить сильними були настрої на користь перегляду пріоритетів політики, що раніше проводилася – з питань глобалізації, відмови від підтримки діяльності тих інститутів, що слугували найважливішими інструментами побудови «нового світоустрою» Б. Клінтона [269].

На самому початку правління адміністрація Дж. Буша-мол. заявила про готовність поводитися більш незалежно – односторонньо здійснити скорочення СНО, вийти з Договору по ПРО 1972 р. і створити ефективну національну оборону, протистояти злочинним режимам і країнам-«ізгоям», які виношують плани розробки й використання зброї масового ураження, домагатися усунення небезпечних лідерів, забезпечити інтереси США, у тому числі із застосуванням сили, в енергетично багатих регіонах світу. Було продемонстровано зневагу до правил гри в рамках міжнародних організацій – СОТ; висловлювалося небажання координувати дії США з рішеннями ООН.

Втім, позиція Дж. Буша-мол. й інших республіканських політиків не була й не могла залишатися строго витриманою в дусі республіканського ізоляціонізму. Елементи ізоляціонізму доповнювалися елементами інтернаціоналізму. Так, ще в 1999 р. Дж. Буш-мол. у промові, присвяченій зовнішній політиці, заявляв: «Перша спокуса – піти від активної участі у

світових справах, замкнутися в гордій ізоляції і протекціонізмі. У світі, який залежить від Америки, здатної примирити старих ворогів і стримати старі амбіції, це шлях до хаосу. При такому підході нам доведеться відійти від наших союзників і відмовитися від наших ідеалів. Залишений нами вакуум сили призведе до появи спокуси кинути Америці виклик. У довгостроковій перспективі це загрожує стагнацією Америки й некерованістю світу» [181, с. 7].

Насправді, зовнішньополітична частина платформи республіканців мало відрізнялася від аналогічного розділу програм Демократичної партії. Хоча глобалізм Б. Клінтона зазнав критики, адміністрація Дж. Буша-мол. не відмовилася від залучення американських збройних сил у Косові, від розширення НАТО (причому повела себе більш рішуче, ніж демократи – заявила про можливість прийняття решти всіх країн ЦСЄ, щоб поставити крапку в цьому питанні), почалися переговори з Росією з питань ПРО й СНО, а також і з європейськими союзниками щодо сфери безпеки. Цьому було присвячене турне Дж. Буша-мол. по Європі у 2001 р.

За точним зауваженням одного з провідних експертів Ради з міжнародних справ Б. Мабі, ситуація у світі «штовхала» американського президента «до центру», до політики, що нагадувала доктрину Клінтона [267, с. 45].

Теракти 11 вересня 2001 р. «усе розставили по своїх місцях», і сліди американського ізоляціонізму щезли за один день. Відтак, за визначенням держсекретаря К. Пауелла, «війна з тероризмом стала найголовнішим пріоритетом Сполучених Штатів у сфері зовнішньої політики й залишиться таким стільки, скільки буде потрібно» [293].

Період «стабільної однополярності», про який писали американські політологи протягом 1990-х років, закінчився (якщо визнати, що вона дійсно була). Наддержавній недосяжності США було кинуто виклик набагато раніше й зовсім не звідти, звідки його очікували – не з території «країн-ізгоїв», а з боку надтериторіальної структури – міжнародного

тероризму, що несе значну ідеологічну антиамериканську складову. За влучним висловом В. Кременюка, «одним словом, американська зовнішня політика зазнала найсильнішого шоку від подій, що відбулися, і відчула необхідність у перегляді того, трохи неспішного й самовдоволеного підходу, який був характерний для нової адміністрації з початку року й аж до вересня» [95, с. 5].

Події вересня 2001 р. прискорили еволюцію до менш ізоляціоністської, менш амбітно оформленої, кооперативної стратегії, що вимагає узгодження американських дій із різними державами – як із союзниками, так і з опонентами.

Разом з тим, у Вашингтоні різко посилювалися позиції прихильників необмеженого застосування військової сили для досягнення цілей у будь-якому регіоні світу, особливо на Великому Близькому Сході. Серед «яструбів» особливо виділялися П. Вулфовіц і Д. Фейт, що сформували навколо себе впливову групу консерваторів. Противагу їм складала група реалістів на чолі з Держсекретарем К. Пауеллом, відомим як супротивник крайнощів в американській зовнішній політиці, що знайшло відображення в так званій доктрині Пауелла.

Сформульована в 1984 р. міністром оборони К. Уайнбергером доктрина визначала межі, в яких Сполучені Штати можуть використовувати свої війська у військових операціях – вона була результатом усвідомлення уроків В'єтнамської війни, і саме на цю доктрину значною мірою спиралася адміністрації Р. Рейгана, Дж. Буша та Б. Клінтона. Доктрина Уайнбергера забороняла використання військової сили, доки подія «не набуде життєво-важливого характеру для наших національних інтересів або наших союзників» [244, с. 537]. За часів адміністрації Дж. Буша цей принцип був доповнений доктриною Пауелла (відтак доктрина Уайнбергера-Пауелла), але в ній також йшлося про те, що застосування силових дій можливе тільки в разі, якщо дипломатичні засоби не досягли результату і досягти цілей інакшим чином неможливо.

Орієнтуючись саме на цю доктрину, генерал К. Пауелл, як голова Об'єднаного комітету начальників штабів, санкціонував застосування військової сили проти Сербії у 1995 р.

З вирішенням, насамперед, проблем нових викликів і загроз у сфері національної і міжнародної безпеки, зокрема тероризму, сформулювалася досить цілісна стратегія зовнішньої політики, яку можна визначити як доктрину Дж. Буша. Її перші ідеї було озвучено в промові Дж. Буша-мол. перед випускниками Військово-повітряної академії у Вест-Пойнті в червні 2002 р. і розвинено у «Стратегії національної безпеки США» та «Національній стратегії боротьби з тероризмом» [305; 301]. Доктрина «визрівала» протягом усього періоду першої адміністрації Дж. Буша-мол. На процес її формування впливали дуже різні внутрішні й зовнішні фактори американської та світової політики. Найважливіший із них – нове середовище, в умовах якого потрібно було реалізовувати забезпечення національної і міжнародної безпеки.

Як би не оцінювали експерти доволі різних напрямів діяльність обох адміністрацій Дж. Буша-мол., усі згодні в одному – за часів цього президента зовнішня політика США стала більш рішучою і більш наступальною. Нормою стала силова зовнішня політика, теоретичним втіленням якої спочатку, напередодні вторгнення в Ірак, була концепція «демократизації ззовні». Потім, у контексті цих побудов було сформульовано військові доктрини «попереджувальних дій» (з 2004 р.), а також позначено позиції США з питань нерозповсюдження зброї масового ураження [11, с. 116]. Пояснюючи подібну стратегію, К. Пауелл казав: «...якщо ти зіштовхнувся з явною й справжньою погрозою, яку неможливо усунути наявними засобами, ти повинен протистояти їй. Не можна чекати, доки вона стане реальністю, не можна дозволити супротивникові здійснити нові атаки до того, як ти вживеш заходів» [293]. Теза – «хто не з нами, той проти нас» – була відчутною майже у всіх заявах президента й членів його адміністрації.

Незабаром після приходу до влади адміністрації Дж. Буша-мол. в січні 2001 р. роль Західних Балкан у зовнішній політиці США суттєво скоротилася. Ще під час президентської виборчої кампанії 2000 р. майбутній Держсекретар К. Райс заявила, що американські збройні сили задіяно на глобальному рівні більшою мірою, ніж це потрібно, і відповідальність за підтримку миру на Балканах повинна бути передана європейським союзникам США [295]. Такий підхід повністю відповідав доктрині Пауелла. Однак події 11 вересня 2001 р. не просто знизили інтерес Сполучених Штатів до Західних Балкан, а й зовсім відсунули регіон на другий план. Терористична атака 11 вересня і глобальна війна з тероризмом, що її проголосили США, визначили ступінь залучення адміністрації Буша-мол. у балканські справи. Якщо у другій половині 90-х років, у період адміністрації Б. Клінтона, балканський регіон був одним з провідних напрямів американської зовнішньої політики й розглядався як один з полігонів для затвердження США як світового лідера, то після початку операції проти талібів в Афганістані (2001 р.), а особливо після вторгнення американських військ в Ірак (2003 р.), його роль суттєво знизилася. Балкани почали розглядатися як другорядний регіон у порівнянні з Близьким Сходом і Центральною Азією. [62]. Цей регіон став згадуватися американським керівництвом лише в контексті просування демократії, боротьби з тероризмом і поширенням наркотиків.

Досить показовим у даному сенсі є звіт Центру дослідження Східної Європи за результатами зустрічі з Робертом Хендом, головним аналітиком Урядової комісії США з безпеки і співробітництва в Європі (вересень 2002 р.). Р. Хенд зазначає, що формування політики щодо Балкан залишається під впливом безлічі факторів. Серед них: високе почуття прихильності й прагнення допомогти з боку адміністрації у вирішенні численних проблем; етнічні особливості Балкан; необхідність дотримання прав людини; вирішення питання щодо обмеження лише гуманітарною

допомогою чи застосування збройної сили; необхідність розробки чітко сформульованих критеріїв для втручання США.

Аналітик констатує, що за останні два роки активність США на Балканах помітно зменшилася, навіть незважаючи на конфлікт, що вибухнув у Македонії. Події 11 вересня посилили, але не були початком цієї тенденції. Починаючи з Дейтонської мирної угоди, що завершила протистояння в Боснії у 1995 р., з'явилося загальне відчуття «виснаженості Балкан». Це підкреслює думку про те, що пряме втручання Сполучених Штатів у регіон є надзвичайно дорогим заходом, який розтягнувся в часі і не приніс реального успіху. 11 вересня відсунуло Південно-Східну Європу до сфери меншої пріоритетності для Сполучених Штатів. Хоча увага не була повністю відведена від регіону, наразі, США перемкнулися на нову загрозу – тероризм [296].

Існувало декілька сфер діяльності, щодо яких США повинні були визначитися в західнобалканському регіоні.

Головною стратегічною метою адміністрації Дж. Буша-мол. щодо Західних Балкан була стабілізація в регіоні, але за допомогою його інтеграції в євроатлантичні і європейські структури. Серед американської політичної еліти затвердилася ідея «європеїзації» Балкан і перенесенні відповідальності за мирний розвиток колишніх югославських республік на Європейський Союз.

Чи не з першого дня свого перебування на посту президента, Дж. Буш-мол. додержувався тактики контрольованого й поступового скорочення військової й економічної присутності в західнобалканському регіоні, дозволяючи тим самим ЄС збільшити свій вплив. Однак, принципово важливим є те, що США не збиралися випускати з рук важелі політичного й дипломатичного контролю й продовжували відігравати ключову роль у вирішальних подіях регіону [296].

У 2003 р. США вивели свій контингент із Боснії і Герцеговини, зіграли другорядну роль в урегулюванні кризи в Македонії, а вже процес

трансформації Союзної Республіки Югославії у Співдружність Сербії та Чорногорії держсекретар К. Пауелл визначив як суто європейську проблему [62].

У 2004 р. блок НАТО згорнув місію SFOR у Боснії і Герцеговині й доручив функцію підтримки миру Європейському Союзу (EUFOR). США та НАТО поступово зводили до мінімуму участь у міжнародних KFOR (Силах для Косово під керівництвом НАТО). Офіційне пояснення адміністрації зводилося до того, що раніше посилене співробітництво було необхідним для ведення війни проти міжнародного тероризму через присутність у Боснії протягом 1992-1995 років моджахедів, які напевно мали зв'язок з терористичною організацією Аль-Каїда [201].

Подібна політика проводилася адміністрацією Дж. Буша-мол. як практична реалізація ідеї «поділу праці», запропонованої у 2002 р. тодішнім радником президента з проблем національної безпеки К. Райс. Згідно з нею, структури ЄС і європейські країни повинні були перебрати на себе врегулювання більшості регіональних конфліктів (крім найважчих), більш активно й широко займатися миротворчою й стабілізаційною діяльністю, у тому числі на Балканах [62]. Це дало би можливість США сконцентрувати свої зусилля й ресурси на основному напрямку військових і політичних дій, а саме на Близькому Сході й у Центральній Азії. Звичайно, скорочення присутності Сполучених Штатів на Балканах обумовлене, першою чергою, розгорнутою боротьбою з тероризмом і воєнною операцією в Іраку, однак, слід згадати, що й попередня республіканська адміністрація (Дж. Буша) теж не вважала балканський напрям пріоритетним [73, с. 75].

Проте адміністрація Дж. Буша-мол. зіграла важливу роль у врегулюванні військового конфлікту в Македонії, результатом чого стало підписання Охридської угоди у 2001 р. У 2004 р. Сполучені Штати також всіляко підтримували зближення західнобалканського регіону з євроатлантичними структурами. Вашингтон офіційно визнав колишню

Югославську Республіку Македонія (під такою назвою входить в ООН) під конституційною назвою Республіка Македонія (що викликало протест із боку Греції), розраховуючи тим самим на зміцнення стабільності в країні й регіоні. Дж. Буш-мол. пояснив цей крок необхідністю «підкреслити прихильність США до стабільної багатоетнічної, демократичної македонської держави в межах її існуючих кордонів» і висловив подяку Америки її «вірному союзникові» у війні з тероризмом» [201].

Подібним чином відносини між США і Чорногорією почали стрімко розвиватися після того, як Подгориця оголосила про свою незалежність у червні 2006 р. Після візиту міністра оборони США Дональда Рамсфелда в нову країну, прем'єр-міністр Чорногорії Міло Джуканович відразу погодився надати допомогу зусиллям США в Іраку й Афганістані та підтримати зусилля американської адміністрації у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Крім того, у Боснії Сполучені Штати намагалися просунути реформи щодо її Конституції, збройних сил і поліції. Це вимагало деякої модифікації Дейтонської угоди, але могло б суттєво зміцнити досить хитку внутрішньополітичну ситуацію в країні. Однак, тут зусилля американців успіху не досягли [201].

Головним напрямом балканської політики адміністрації Дж. Буша-мол. стала дипломатична діяльність навколо статусу Косова. Не викликає сумніву, що саме США зробили найбільший внесок у досягнення незалежності краю, підтримавши однобічне проголошення останнім своєї незалежності й здійснивши тиск на міжнародне співтовариство з метою визнання незалежності Косова.

Власне, вперше спробу виробити певну концепцію поведінки на Балканах адміністрація Дж. Буша-мол. здійснила у 2002 р. саме у зв'язку із загостренням Косовської проблеми. У Держдепартаменті було розроблено документ «Досягнення остаточного рішення щодо статусу Косова» [62]. Суть його полягала в необхідності демократизації Косова як основи, без

якої неможливий розгляд подальшого територіального й правового статусу краю. У цей період американський істеблішмент вважав, що відділення Косова від Сербії призведе до нового витка дестабілізації на Західних Балканах.

Однак у березні 2004 р. ситуація в Косові різко погіршилася. Косовські албанці почали масштабні виступи з вимогами незалежності краю, що супроводжувалися масовими вбивствами сербів. У відповідь на дії албанців Косова в Сербії почалися погроми й терор проти албанців і мусульман. У листопаді цього ж року віце-прем'єр Сербії М. Лабус закликав міжнародну громадськість відкрито обговорити варіант розділу краю на два ентитети [15, с. 370]. При цьому сербське керівництво розглядало план розділу Косова як найменш прийнятний, останній з можливих, усе ще сподіваючись зберегти Косово на правах автономії у складі Сербії. Таким чином, уявлення, які склалися в США, про те, що різні етнічні й релігійні громади краю зможуть мирно співіснувати під управлінням місії ООН, змінилися думкою про розумність надання Косову незалежності.

У січні 2005 р. адміністрація Дж. Буша-мол, обраного на другий термін, оголосила про новий етап політичного курсу США відносно Південно-Східної Європи. У своєму звіті перед Конгресом заступник Держсекретаря з політичних справ Н. Бернс підкреслив необхідність «завершити роботу» у регіоні [201]. Американське керівництво акцентувало увагу на тому, що нерозв'язаність проблеми Косова – джерело постійної дестабілізації на Західних Балканах. Відповідно, визначення правового й територіального статусу краю є важливою складовою у довгостроковій політиці Сполучених Штатів, що має на меті створення «єдиної і вільної Європи, яка поділяє загальні цінності» [201], а також зоною максимальної лояльності США.

До речі, багато хто з американських дослідників вважає, що підхід США до політичного керування – це підтримка більшості звичайних

людей. В імперських і квазі-імперських системах ставка робилася або на колоніальну адміністрацію, або на підтримку метрополією місцевих традиційних систем влади. У досвіді США – дещо зовсім інше: ставка на заохочення й розвиток демократичних інститутів, на приватну ініціативу, на верховенство закону. Це досягається важче, ніж встановлення прямого домінування, але й діє куди більш ефективно, а головне – дозволяє створювати такий тип зв'язків і взаємозалежності, який ніхто з людей, які мислять тверезо, не прагне руйнувати, оскільки він приносить взаємну вигоду.

Від самого початку Косовського конфлікту адміністрація Б. Клінтона закликала до автономії Косова в межах Югославії і протиставляла їй незалежність. Перша адміністрація Дж. Буша дотримувалася обережності в питанні про кінцевий статус Косова і підтримувала принцип «спочатку стандарти, потім статус». Саме він упроваджувався в життя місією ООН у Косові у 2002 р. Цей підхід пропонував уряду Косова відповідати у своїй діяльності стандартам у сфері демократичного управління, вільної ринкової економіки, верховенства права й поваги до меншостей, перш ніж рішення про статус Косова могло бути прийнято. В американській адміністрації підкреслили необхідність міжнародної єдності щодо підтримки врегулювання питання про статус Косова.

Уряд США також вважав доцільним запропонувати Сербії вільний шлях до євроатлантичної інтеграції; наприкінці 2006 р. адміністрація Дж. Буша підтримала участь Сербії у програмі НАТО «Партнерство заради миру». Проте за відсутності істотного дипломатичного прориву, як і нової резолюції Ради Безпеки ООН щодо косовського питання, у 2007 р. президент висловив підтримку з боку США боротьбі албанців за незалежність Косова.

Після провалу переговорів у Відні між сербською й албанською делегаціями спеціальний представник ООН экс-президент Фінляндії М. Ахтісаарі представив Раді Безпеки план, згідно з яким Косову

надавалася незалежність за умови контролю з боку світового співтовариства. Згідно з планом Ахтісаарі, керування краєм повинно було перейти від адміністрації ООН до адміністрації ЄС і місцевої влади, безпеку повинні були забезпечувати поліцейська місія ЄС і війська НАТО. Крім того, план передбачав захист усіх меншин, які проживають у Косові, забезпечував захист культурних і релігійних пам'яток [225, с. 12].

США підтримали план Ахтісаарі, як і саму ідею незалежності Косова, вказавши на те, що, у випадку протидії з боку Росії, будуть шукати інші шляхи її реалізації. У червні 2007 р. Буш заявив, що «незалежність Косова є головною метою переговорів, що тривають» [62].

Головним аргументом американської дипломатії на користь визнання незалежності Косова стала теза про неможливість проживання албанців у сербській державі. Один з авторів Дейтонського договору Р. Холбрук акцентував увагу на міжетнічних конфліктах, що протягом багатьох століть точилися на території краю, наявності релігійних і мовних бар'єрів. Звідси виникло порівняння Косовської проблеми з арабо-ізраїльським конфліктом і тверда позиція США за принципом «дві держави для двох народів» [62].

Росія відмовилася підтримати план Ахтісаарі, наполягаючи на тому, що згідно з Конституцією Сербії Косово є невід'ємною частиною її території. У відповідь адміністрація Буша заявила, що долю Косова будуть вирішувати США і ЄС, хоча вирішення проблеми було відкладено до президентських виборів у Сербії (зима 2008 р.), щоб остаточно не дестабілізувати ситуацію в регіоні [62].

Складність і неоднозначність Косовської проблеми викликала дискусію в американських наукових і дипломатичних колах. Так, троє авторитетних дипломатів Дж. Болтон, П. Родман і колишній держсекретар Л. Іглбергер у спільній статті в «Washington Post» зажадали перегляду політики адміністрації Дж. Буша-мол. відносно Косова. З їхнього погляду, підтримка США незалежності краю відгукнеться підривом стабілізації на

Балканах і може спровокувати сепаратистські тенденції у світовому масштабі, особливо на пострадянському просторі [309]. Тоді їхня думка залишилася не почутою, але сьогодні саме Косовський прецедент використовується в політичній риторичі Росії, насамперед, стосовно подій в Україні.

Забезпечивши собі підтримку США і Європейського Союзу, косовари 17 лютого 2008 р. проголосили незалежність в односторонньому порядку. Наступного ж дня К. Райс заявила про визнання Косова як незалежної держави, а протягом 2008 р. за прикладом США так само вчинили ще 53 держави, у тому числі всі колишні югославські республіки, крім Боснії і Герцеговини. У червні 2008 р. набула чинності Конституція Республіки Косово, що означало передачу влади від Місії ООН у Косові уряду Приштини [15, с. 371]. У Конституції підтверджувалося, що косовари мають намір повністю реалізувати план Ахтісаарі, у тому числі й ту його частину, що гарантує широку автономію сербам. Адміністрація Дж. Буша-мол. пообіцяла підтримку в розбудові нової держави шляхом участі США в місії НАТО в Косові й надання економічної допомоги.

Отже, неможливо говорити про «одностороннє» проголошення незалежності Косова. Заява косовських лідерів 17 лютого 2008 р. – результат тривалого міжнародного процесу, наслідок готовності США та провідних країн Європейського Союзу визнати косовський суверенітет. До того ж, косовські еліти від самого початку були орієнтовані на євроатлантичну інтеграцію, розуміючи, що така орієнтація – основа незалежності. Саме обіцянка керівництва краю неухильно дотримуватися прописаних етапів європеїзації визначила визнання незалежності основними західними країнами. Крім того, визнанням незалежності Косова США і Євросоюз послали Сербії черговий сигнал про те, що стратегію розвитку всього західнобалканського регіону вже обрано і з нею треба погодитися.

Таким чином, провідна роль, яку відіграла адміністрація Дж. Буша-мол. у досягненні Косовом незалежності, говорить про прагнення США зберігати ключові позиції на Балканах, принаймні, коли це стосується стратегічно важливих рішень. Так, наприклад, Сполучені Штати підтримали участь Сербії у програмі НАТО «Партнерство заради миру» наприкінці 2006 р. і сприяли вступу в НАТО Хорватії (відбулося у 2009 р.). Однак, у цілому, дії Буша в балканському регіоні були більш обережними й менш активними, ніж політика його попередника Б. Клінтона. Це підтверджується й тією обставиною, що фінансова допомога США західнобалканському регіону суттєво скоротилася – з 621 мільйона доларів у 2002 р. до 293, 6 мільйонів доларів у 2008 р. [202].

Прагнення США залишитися ключовим гравцем у вирішенні стратегічних задач паралельно з «європеїзацією» Балкан, тобто перекладанням основної відповідальності за розвиток регіону на Європейський Союз, не виключали деяких розбіжностей між союзниками. Насамперед, це стосувалося питання безпеки. НАТО – головна складова системи безпеки в Європі й, одночасно, незамінний інструмент реалізації зовнішньополітичних цілей США. Спільна ціль ЄС і НАТО на Балканах очевидна – стабілізація регіону. Стратегія НАТО визнає, першою чергою, «необхідність всеосяжного підходу до стабілізації кризового регіону Південно-Східної Європи» [265] і величезну важливість перетворення її на регіон, вільний від насильства й нестабільності й, таким чином, збігається зі стратегічним планом стабілізації регіону, запропонованим ЄС.

Однак, спочатку криза в Косові 1999 р., а потім вторгнення в Ірак у квітні 2003 р. засвідчили, що за узгодженості в галузі визначення загроз, у союзників відсутнє загальне чітке бачення підходів до їхнього запобігання. Виявилися дві ключові відмінності між європейським і атлантичним підходами до питань стратегії безпеки. По-перше, у Стратегії безпеки ЄС перевага віддається несиловим, дипломатичним засобам для вирішення гуманітарних проблем і досягнення політичних цілей, водночас НАТО

визнає можливість використання військової сили в політичних цілях. По-друге, істотна відмінність між атлантичним і європейським підходами до загроз безпеки, безумовно, знайшла своє відображення в положенні «Національної стратегії безпеки США» (визначає й відповідну стратегію НАТО в цілому) щодо можливості нанесення превентивних ударів по терористах при виявленні передбачуваної загрози з боку терористів [306]. Превентивні заходи такого характеру не розглядаються як можливі в європейській Стратегії. Тобто загальний інституціональний підхід НАТО і ЄС до реагування на загрози безпеки далекий від завершеності.

Своєрідну підсумкову оцінку політиці адміністрації Дж. Буша-мол. на Балканах дали експерти з балканського регіону, які готували рекомендації його наступникові Б. Обамі й переконували нового президента перейти до більш активного політичного курсу, відновити свою присутність на Західних Балканах [296]. Головні висловлені аргументи можна розділити за такими категоріями: 1) Перед країнами Західних Балкан, незважаючи на їхній прогрес у порівнянні з 1990-ми роками, все ще стоять величезні політичні, економічні й адміністративні проблеми, що перешкоджають їхньому вступу в ЄС і НАТО. Водночас, спірні питання, у вирішення яких Сполучені Штати вклали значний дипломатичний, військовий і економічний капітал, такі як Боснія й Косово, залишаються «незавершеними справами». 2) ЄС не здатний повною мірою дати необхідний поштовх регіону. 3) Сполучені Штати повинні відновити свою присутність у регіоні, щоб стримувати зростаючий вплив Росії і не допустити дестабілізації. 4) Потенційна образа мусульманського населення в регіоні на те, що вони були «забуті» Сполученими Штатами, може стати певним гальмом у розвитку відносин з ісламським світом.

Деякі з цих аргументів, вочевидь, були враховані конгресом США, який прийняв Резолюцію 171, що не мала обов'язкової сили (травень 2009 р.) і вимагала від президента направити в регіон спеціального представника, а також не закривати Апарат Високого представника в

Боснії, завдяки якому США мали можливість здійснювати серйозний вплив на ситуацію в країні.

3.2. Особливості політики Б. Обама в західнобалканському регіоні

На діяльність обох, особливо першої адміністрації Б. Обама, значною мірою впливала економічна криза, що розпочалася у 2008 р. Глобальна криза (реcesія), що охопила світову економіку, мала безпосередній вплив на різні сфери суспільної життєдіяльності, серед іншого, наклала певний відбиток на геополітичну ситуацію, змусила переглядати пріоритети у сфері зовнішньої політики навіть наймогутніші країни, у тому числі й Сполучені Штати Америки.

Прийшовши до влади, Б. Обама зіштовхнувся з низкою проблем. Насамперед – усунення наслідків економічної кризи. Сама по собі фінансова криза стала ключовим питанням виборів 2008 року, продемонструвавши основні розбіжності в політиці демократів і республіканців. Першочергові закони для стримування наслідків кризи були підписані ще Дж. Бушем-мол., у тому числі Програма з порятунку проблемних активів – екстрена фінансова допомога банкам, потерпілим від кризи. Проте Б. Обама вдався до низки подальших заходів з метою стабілізації ситуації, головним чином, за допомогою масштабного плану стимулювання економіки, підписаному на початку лютого 2009 р. Відповідно до плану, було виплачено 787 млрд. доларів з метою подолання реcesії, викликаной глобальною економічною кризою. Будучи багато в чому суперечливим, цей план, разом з іншими ініціативами, продемонстрував повернення до втручання держави в економіку (практика, що час від часу в залежності від обставин застосовується саме адміністраціями демократів, починаючи з Ф. Д. Рузвельта).

Головна занепокоєність у зовнішній політиці для адміністрації Б. Обама на той час стосувалася воєн в Іраку й Афганістані і, звісно,

«війни з тероризмом». Успіх на президентських виборах 2008 р. Б. Обамі принесла, не в останню чергу, невдала зовнішня політика республіканської адміністрації, яка асоціювалася з війною в Іраку (що можна було також спостерігати й на проміжних виборах, коли демократи одержали більшість місць у Палаті представників і Сенаті). Б. Обама скористався з можливості відновити престиж США, який у них був на початку 2000-х рр., і спробував досягти цього декількома способами. Низка указів президента була спрямована на те, щоб нейтралізувати деякі неоднозначні дії адміністрації Буша, що протягом тривалого часу негативно впливали на репутацію США у світі: ініціатива звільнення ув'язнених із в'язниці Гуантанамо протягом року (обіцянка була порушена, що значно ускладнило взаємодію з Конгресом з цього питання); заходи, що мали покласти кінець «катуванням», які застосовувалися військовими й розвідувальними службами (у цьому випадку обіцянка була виконана) тощо [267, с. 48].

Зрушення в політичному курсі супроводжувалися зміною риторики, що ясно продемонструвала промова Б. Обами в Каїрі в червні 2009 р. У своїй Каїрській промові президент більше акцентував увагу на фундаментальних переконаннях американців, ніж окреслював те, проти чого виступають і з чим борються США в даний момент. У ній, зокрема, йшлося про початок «нової історії» з чистої сторінки для обох континентів, про спільну боротьбу світової спільноти проти тероризму, екстремізму, сепаратизму та інших загроз міжнародному світовому порядку. У промові Б. Обама запевнив, що США солідарні й єдині з іншими країнами світу, у тому числі з мусульманськими країнами, і вбачають своєю місією поширення демократичних засад у всьому світі. При цьому не малося на увазі примусове встановлення відповідних режимів ззовні – на це було звернуто особливу увагу президента (як відмінність його зовнішньої політики від політики адміністрації Дж. Буша-мол.). Хоча ідеї Каїрської промови багато в чому співпадали з доктриною Б. Клінтона, розходження в

окремих питаннях (фінансова криза, відчутне «зростання» Індії і Китаю, сприйняття США у світі після семи років війни) означали зосередженість Б. Обама на тому, як відновити колишню репутацію США й зберегти американський вплив. Власне, Каїрська промова була програмною і вважається початком формування доктрини Обама.

На думку В. Кременюка, політичний стиль Б. Обама, на відміну від його попередників Б. Клінтона і Дж. Буша-мол., вже на початку його президентства поєднував у собі прагнення вирішувати поточні проблеми, не випускаючи з уваги віддалені перспективи. У Каїрській промові в червні 2009 р., у виступі в ООН у вересні того ж року, у промові з нагоди його нагородження Нобелівською премією миру містяться вказівки на те, як саме американський президент уявляє собі стратегічно важливі напрями світового розвитку й розвитку США в умовах великих загальносвітових змін, пов'язаних як з технологічним і загальноекономічним прогресом, так і з мінливою архітектурою світового устрою. При цьому він досить далекий від постановки питання про збереження світової ролі США в незмінному вигляді, в якому вона склалася після закінчення «холодної війни».

Формуючи засади зовнішньої політики, Б. Обама намагався тверезо оцінити зміни у сучасному світовому співтоваристві, справедливо узгоджуючи їх із реалізацією пріоритетних інтересів США – ставка на прискорений економічний і соціальний розвиток, розширення світового ринку й становлення американських правил його функціонування, розширення кола учасників політичного процесу, ріст конкурентних відносин у сфері політики й економіки тощо. Проте необхідно було враховувати об'єктивні наслідки таких змін для загальносвітового розвитку: збільшення числа сильних економік, вирішення корінних проблем різних суспільств (права людини, життєвий рівень населення, рівний доступ до охорони здоров'я й освіти, у тому числі й до інформації, політична задіяність), формування загальносвітової спільноти, в якій багаті

нації становитимуть вже не колишні 10-15% населення Землі, а 40-45% (рахуючи Індію та Китай), а, може бути, й більше [97, с. 5].

Дослідники, які вивчають діяльність адміністрацій Б. Обама, як правило, відзначають, що на початковому етапі його президентства концептуальний підхід до зовнішньої політики був в основному сформований під впливом теорій неореалізму, принципи якого поділяло вузьке коло радників, серед яких: Деніс Макдонах, Бен Родес, а також міністр оборони Роберт Гейтс (залишився на цьому посту з часів попередньої адміністрації Дж. Буша-мол.). Крім того, Б. Обама та його головні радники, чий погляд сформувалися під впливом співробітників адміністрацій Б. Клінтона та які входили вже в нову адміністрацію, не виступали проти застосування збройних сил. Промова Б. Обама з нагоди вручення йому Нобелівської премії миру підтвердила співіснування обох підходів у поглядах президента. Наразі, поряд із захопленням світоглядом і діяльністю попередніх одержувачів премії Махатми Ганді та Мартіна Лютера Кінга, він також відзначив, що як державному лідерові наймогутнішої країни світу йому доводиться балансувати між бажанням миру і забезпеченням безпеки, обґрунтовуючи, тим самим, так звану «справедливу війну» [288].

За неореалістами, держави діють на міжнародній арені, виходячи зі своєї загальної могутності. В адміністрації президента ясно бачили очевидну різницю між можливостями США в середині 1990-х і півтора десятиліття потому. Зберігаючи свої сильні позиції, Сполучені Штати наразі вже не мали колишньої могутності й безперечного впливу. Китай став членом клубу великих держав за показниками економічного розвитку й військової сили і почав відкрито боротися за свої інтереси на міжнародному рівні. Фінансова криза серйозно вдарила по економіці США, і такі держави, як Німеччина, які раніше були частиною старої Європи, що не представляла собою конкурентоспроможного регіону, стали перевершувати США як промислового експортера, і їм вдалося пережити

кризу, зберігши куди більшу стабільність. Як відзначав Б. Обама, визнаючи такі зміни: «Якби це були Рузвельт і Черчіль, які сидять у кімнаті з бренді в руці, то розмова була б значно простішою. Але світ змінився. І це не означає, що Америка програла. Це припущення того, що Європа перебудувалась і є центром влади. Японія перебудувалась і є центром влади. Китай, Індія і всі подібні країни на підході. І це добре. Це означає, що мільярди людей намагаються вирватися з бідності. І згодом запанує мир на Землі» [267, с. 49]. У цьому підході містився новий зміст – збереження впливу США на глобальному рівні, але визнання необхідності широкого залучення інших сильних акторів міжнародної діяльності.

Політику Б. Обама можна розділити на дві протилежні течії, але обидві вони засновувалися на вже випробуваних ідеях зовнішньої політики. З одного боку, продовжувалася політика антитерористичної боротьби Буша: США вивели свої війська з Іраку, розробили стратегію боротьби з повстанським рухом в Афганістані, сконцентрували увагу на антитерористичній операції, використовуючи свій вплив у Пакистані для контролю за місцевим урядом у боротьбі з Аль-Каїдою у прикордонних районах Афганістану і Пакистану та для направлення безпілотних літаків задля нейтралізації керівників Аль-Каїди і руху Талібан. Частіше стали використовувати безпілотні літаки, і програма ЦРУ стала важливою складовою американської зовнішньої політики, а саме, задіяння військових сил США без прямого залучення в них людей. Результат антитерористичних операцій не змусив себе довго чекати – ліквідація Усами бен Ладена у 2011 р., що стала наслідком тривалих розвідувальних робіт, і рішення президента направити спеціалізований військовий загін у Пакистан для прямого знищення лідера Аль-Каїди. Незважаючи на переконливу перемогу і безумовне схвалення всередині країни, такого роду операція викликала низку негараздів, зокрема, позначилася на відносинах з Пакистаном. Крім того, адміністрація Б. Обама була стурбована питанням про поширення ядерної зброї, особливо в Ірані й

Північній Кореї, і водночас перебувала під впливом поглядів президента, який вважав, що всі держави повинні поступово роззброїтися [267, с. 50].

З іншого боку, поступово відбувалося утвердження більш ліберальних складових міжнародної політики, які були частиною ранньої зовнішньополітичної риторики і не завжди проходили випробування реальними діями. Наприклад, реакція на Зелений рух в Ірані у 2009 р. значно відрізнялася від реакції на Арабську весну два роки поспіль. Щодо останнього, адміністрація США відмовлялася висловити відкриту підтримку суспільному руху в Ірані через побоювання розпуску уряду, з яким вони мали намір розвивати більш тісні відносини задля встановлення контролю за поширенням ядерної зброї і програмою розробки нових видів озброєння. Однак, частково завдяки впливу ліберальних інтернаціоналістів в адміністрації (таких як Сьюзан Райс, Саманта Пауер, Ганна-Марі Слотер і Майкл Макфол), США висловили співчуття протестуючим під час Арабської весни; не останню роль зіграла підтримка США у вирішенні кризи в Єгипті і Лівії [267, с. 51]. Незважаючи на це, багато експертів критикували адміністрацію Б. Обама за вповільнену реакцію, нерішучість і відсутність далекоглядної стратегії щодо взаємин з регіоном.

Головною проблемою, що потребувала нагального теоретичного осмислення, залишалося питання глобального лідерства США. Ключові радники Б. Обама зійшлися на думці про те, що США не можуть більше виконувати роль єдиного світового лідера – частково через фінансові негаразди, частково через зміну балансу сил [267, с. 52]. Такий підхід забезпечував деяке скорочення використання американських ресурсів і стимулював інші держави до розвитку і визначення власного місця в світовій архітектурі, що формується. Наприклад, роль США щодо врегулювання подій у Лівії у 2011 р. була окреслена гранично чітко: Сполучені Штати нададуть військову підтримку, але відведуть свої війська відразу після стабілізації ситуації і перекладуть подальшу відповідальність за збереження миру на європейських союзників, головним чином, Францію

та Велику Британію. В адміністрації таку стратегію пізніше визначать як «керівництво з-за спини» [289]; однак такий підхід зазнав суворой критики з боку «яструбів», які обурювалися тим, що він ґрунтується на визнанні зменшення впливу США у світі.

Серцевиною питання про лідерство стало визнання очевидного падіння впливу США на міжнародні відносини. Не було сенсу говорити про «ріст» Китаю або Росії, бо, як заявив Бен Родес: «Вони вже виростили» [267, с. 52]. Залишаючи метою збереження ролі лідера для США, обидві адміністрації Б. Обама (особливо друга) почали формувати зовнішньополітичний курс, враховуючи ці зміни в рамках нової «постамериканської» міжнародної системи. Питання полягало в тому, як взаємодіяти з цими державами. Особливо з огляду на те, що найбільш складними виявилися відносини з Китаєм. Початкові спроби піти на «взаємодію» з КНР шляхом «примирення» були зустрінуті непохитною позицією Китаю – китайські функціонери бачили в цьому мовчазне визнання Америкою збільшення впливу Китаю й слабкість США. Як зазначила держсекретар Х. Клінтон, «потрібні більш тверді заходи» [210].

У січні 2012 р. було опубліковано нову стратегію безпеки, що позначила зміщення акценту від близькосхідного регіону і «війни з тероризмом» убік Східної Азії [307]. Так званий «азіатський стрижень» припускав нове формулювання площини, в якій лежали інтереси США, на додаток до розробки нового плану оборони країни, причому припускалося використання меншої ресурсної бази. Балканський напрям, як окремий напрям прикладання сил, у ній навіть не згадувався.

Отже, не випадково сформувалася думка, що зовнішня політика Америки за часів Обама – це постійне балансування між політикою збереження статус-кво, м'якого примусу і жорсткого насильства по відношенню до інших держав [108]. Як зазначає українська дослідниця О. Матвєєва, «формою проекції американського зовнішньополітичного впливу при демократах став оновлений синтез насильства і переконання з

перевагою на користь останнього. Напряв американської зовнішньої політики здебільшого залежав від бачення, що має адміністрація Б. Обама щодо перспектив міжнародного порядку [108].

Використовуючи «теорію відносності» порівняно зі зростанням інших держав, які конкурують із США в економічному, фінансовому та культурному планах, Б. Обама рухався в напрямку переходу від стратегії гегемонії до стратегії лідерства: США повинні відігравати провідну роль, не нав'язуючи власної гегемонії. При цьому цілі нової великої стратегії інтернаціоналізму є прагматичними: Сполучені Штати повинні діяти спільно з іншими союзниками і партнерами, щоб діяти спільно проти міжнародної загрози і транснаціональних проблем (слабких держав, геноциду, пандемії, зміни клімату тощо) [307].

Фактично команда Обама переносила концепцію «комплексної взаємозалежності» на міжнародні транснаціональні проблеми (тероризм, розповсюдження ядерної зброї, бідність), що потребують відновлення партнерства не тільки з Європою, а й з Азією.

Американська влада тяжіла до дій у межах прагматичної стратегії «зміна поведінки» [108]. У даному контексті примітним стало прагнення Б. Обама мобілізувати західні країни на боротьбу з головними загрозами глобальної та регіональної безпеки, пов'язане насамперед з необхідністю виконати військово-політичні завдання, що стоять перед самими США. Найактуальнішими серед них нині були: стабілізація ситуації у Сирії, Іраку й Афганістані, стримування «ядерних амбіцій» Ірану і Північної Кореї, продовження діалогу про стратегічні наступальні озброєння з Росією, підтримка «територіально-наступальних» амбіцій НАТО, а також боротьба з розповсюдженням зброї масового знищення та засобів її доставки [307].

Статус США всередині західної спільноти є сенс трактувати як статус лідера, тобто першого поміж інших. Світовий полюс, очолюваний Сполученими Штатами, за своєю потужністю перевищує всі інші комбінації акторів і є найбільш інструменталізованим у протистоянні

викликам глобалізації. Отримати у своє володіння механізми глобальної регуляції – стратегічна мета й предметне поле міжнародно-політичної практики США.

Американська влада на міжнародній арені є комплексною. Ця ситуація ускладнює можливість простого рішення інших гравців щодо її обмеження. І. Погорська у своїх дослідженнях даної проблематики визначає такі її рівні [124, с. 120]: капіталізм і глобалізація як базис; лідерство в політико-мілітарних альянсах; першість у контролі за розвитком актуалізованих вимірів політики (зокрема, енергетичного й екологічного); системна мережа особливих договірних відносин з державами-представниками різних регіонів планетарного простору. На її думку, у короткостроковій і середньостроковій перспективі США навряд чи погодяться з чимось меншим, аніж глобальне лідерство. Політичні, ідеологічні та фінансові обмеження не зможуть кардинально змінити загальну спрямованість зовнішньої політики США, тому що ймовірність виникнення нового опозиційного Сполученим Штатам світопорядку в найближчі 15-20 років є надто низькою, як і можливість появи антиамериканського альянсу провідних держав світу [124, с. 121].

Зовнішньополітичний курс Б. Обама формувався під впливом кількох факторів: внутрішньої економічної ситуації та змін у міжнародному середовищі. Поєднання цих факторів обумовлювало існування різновекторних тенденцій у системі прийняття зовнішньополітичних рішень: з одного боку, позиції партій зближувалися, що обумовлювалось необхідністю вироблення прагматичного курсу (економна зовнішня політика) і настроями в американському суспільстві, з іншого – електоральна логіка диктувала відштовхування позицій двох основних партій на максимальну відстань, оскільки партії уникають запозичень ідеологічного арсеналу суперника.

За період діяльності другої адміністрації Обамою було здійснено низку істотних перетворень за ключовими зовнішньополітичними

напрямами: зроблено спробу покращити імідж США у світі, відновити відносини з країнами Близького Сходу, «перезавантажити» стосунки з Росією та Китаєм.

Основні підходи до визначення ролі Сполучених Штатів у міжнародних відносинах можна знайти в чотирьох пунктах, що були окреслені Б. Обамою у промові на Генеральній Асамблеї ООН [285]. По-перше, Вашингтон виступає за обмеження розповсюдження ядерної зброї. За словами президента, США та Росія повинні надавати приклад іншим державам підписавши договір СНО-2. Також Б. Обама зазначив, що КНДР та Іран не повинні володіти ядерною зброєю. Другою важливою міжнародною проблемою, боротьбі з якою США надають великого значення у своїй зовнішній політиці, визнано геноцид. Тут особливу увагу приділено активній американській участі в миротворчих місіях ООН. Крім того, Б. Обама різко засудив будівництво єврейських поселень на Західному березі і закликав палестинців до діалогу.

Третім пунктом було визначено проблеми екології та оточуючого середовища, у тому числі активізація боротьби з глобальним потеплінням, на що його адміністрацією виділяється 80 млрд. дол. Четвертим пунктом визначено економічні проблеми, де особливу увагу приділено побудові післякризової світової фінансової архітектури. Як бачимо, балканський напрям навіть не згадувався президентом.

Викладені ідеї вже неодноразово містилися в інших промовах американського президента. Головними причинами таких змін стали ті обставини, що США через економічні проблеми не мають необхідних ресурсів для повноцінного глобального лідерства на основі військового та економічного домінування. Тому нова американська зовнішня політика передбачає широке залучення союзників та однодумців для досягнення спільних завдань, економне використання дипломатичних, економічних та, лише у крайньому випадку, військових заходів для виконання поставлених цілей. До співробітництва Сполучені Штати і надалі планують активно

залучати не тільки держави-союзники, такі як члени ЄС та НАТО, але й інші держави [197, с. 820].

Загалом, доктрина Обама визнавала цінність партнерства, надавала більшого значення громадянському виміру, на противагу військовому, і підкреслювала національне значення діалогу та необхідність зміцнення міжнародних інституцій, говорила про політичне прагнення США підтримати формування міжнародного порядку, здатного розв'язати проблеми міжнародної безпеки за збереження глобального лідерства американської держави.

Усвідомлюючи той факт, що світ змінюється не в кращий для США бік, Б. Обама поставив перед собою досить суперечливе завдання. З одного боку, зробити процес неминучого порівняного послаблення США керованим і адаптувати зовнішню політику до нових реалій. З іншого – привнести зміни, які дозволять США утримувати лідируючі позиції на міжнародній арені. Вирішення поставлених завдань американський президент вирішив досягати, спираючись на нову зовнішньополітичну стратегію, в основу якої було покладено ідеї залучення інших гравців у вирішення міжнародних проблем.

Доречною ілюстрацією вищезазначеного є думка З. Бжезинського щодо сучасного становища США у світі. Він говорить, що «в ході світової історії Америка вже довела своє уміння не пасувати перед труднощами. Проте у XXI столітті труднощі носять зовсім інший характер, ніж раніше. Сучасний світ переживає майже повсюдне політичне пробудження – мільйони людей знаходяться в пошуку шляхів до світлого майбутнього. Крім того, у світі спостерігається розосередження сил – на Сході нестримно зростають декілька нових претендентів на світове панування. І тому нинішній світ набагато менше схильний підкорятися одній державі – навіть такій потужній у військовому відношенні і політично впливовій, як Сполучені Штати. Проте, оскільки Америка ще не Рим, а Китай ще не Візантія, стабільний глобальний порядок зрештою залежить від здатності

Америку до оновлення і до того, аби виступити провідником і гарантом того, що знаходить «друге дихання» Заходу, а для нового Сходу, що набирає силу, – посередником і миротворцем» [7, с. 33].

Адміністрація Обама відмовилася від однобічних силових дій, зробила ставку на дипломатичні інструменти, відновлення ролі міжнародних інститутів і залучення ресурсів інших країн для боротьби з глобальними викликами і погрозами. Президент був переконаний, що показова демонстрація пошани до інших країн і «стратегія залучення» до вирішення глобальних проблем під американським керівництвом дозволять формувати сприятливе геополітичне середовище для відновлення впливу й авторитету США на міжнародній арені.

Здійснений аналіз доктринальних засад політики Б. Обама дозволяє краще визначити місце західнобалканського напрямку в зовнішньополітичній стратегії США на сучасному етапі.

Насамперед треба зазначити, що визначаючись з концептуальною основою політики щодо Балкан перша адміністрація Б. Обама стикнулася з двома протилежними підходами до окреслення місця регіону у сфері американських інтересів. Частина експертів визначала інтереси США на Балканах навіть не як другорядні, а як периферичні. Інші аналітики включали регіон до ключових пріоритетів зовнішньої політики. Різниця в поглядах знайшла відображення, з одного боку, у наукових дискусіях, з іншого, у власне реальній політичній стратегії попередніх адміністрацій.

Залучення західнобалканського регіону до сфери американських інтересів максимальним було протягом 1990-х років, але існує чимало свідочств того, що навіть тоді їм була притаманна периферійність і перевага гуманітарного відтінку. Відносно головного питання, що лежить в основі Балканського конфлікту (політична організація регіону, окремі етнічні гомогенні одиниці або об'єднанні багатоетнічні), держсекретар Д. Бейкер заявив: «У Штатів немає в цій битві особистого інтересу» [220, с. 7]. Деструктивний націоналізм явно міг втягти і втягнув Югославію в коло

ненависті й війни. Вашингтон не був захоплений зненацька цими подіями, але лише деякі з радників були готові відстоювати активні дії для вирішення ситуації. Ні президент Дж. Буш, ні його головні консультанти не підтримували ідею застосування військових сил, що, на їхню думку, було єдиним способом запобігти гуманітарній катастрофі, яка могла незабаром розірвати регіон на частини. У своїх мемуарах Бейкер сформулював такі причини: «...на відміну від Перської затоки, мова не йшла про наші життєво-важливі національні інтереси. Югославський конфлікт здавався непереборним, і, проте, це була регіональна суперечка. Мілошевичу був властивий апетит Саддама, але Сербія не мала потенціалу Іраку, або будь-якої іншої особливості, що впливала б на американські інтереси ... Куди більша загроза американським інтересам ховалася у наростаючих протиріччях з Москвою, і ми зволіли зосередити нашу увагу в цій площині, що мала глобальне значення для нас у частині, яка стосувалася ядерної зброї» [219, с. 178].

Дійшовши висновку, що американські національні інтереси не виправдовували будь-якого військового втручання, Сполучені Штати споглядали з вдячністю на спроби Європи взяти на себе лідерство в урегулюванні конфлікту, що розгортався. Відомий американський політолог і дипломат Іво Даалдер вважав, що ці дії Вашингтона пояснювалися не стільки вірою в те, що Європа здатна була на серйозні зусилля, аби поставити крапку у війні, скільки прагненням Європи взяти на себе провідну роль у регіоні, адже інтереси Європи щодо Балкан на противагу США є набагато глибшими [220, с. 16].

Незважаючи на розширення території війни з Хорватії до Боснії та її глибокий резонанс у вигляді фотографій та історій, що досягали Сполучених Штатів, залучення США в конфлікт було обмежене скоріше допомогою жертвам, ніж покаранням злочинців. Оскільки американські інтереси обмежувалися гуманітарною сферою, зрозуміло, що до чогось

більшого на початковому етапі балканської кризи адміністрація Дж. Буша була не готова.

Б. Клінтон погодився направити сухопутні війська до Боснії лише тому, що це було єдиною умовою можливості виконання Дейтонського мирного договору. В адміністрації події у Боснії описували як «проблему з пекла» – було складно розв'язати конфлікт, що підпитується «давньою ворожнечею». Згодом, коли криза розгорнулася на очах усього світу, стало очевидним, що нескінченні спроби покласти війні кінець коштували дорого – для НАТО, а в більш широкому сенсі, для довіри зовнішній політиці США і самому президенту. Е. Лейк, перший радник Б. Клінтона з національної безпеки, попередив на початку 1995 р. про те, що Боснія, як ракова пухлина на репутації президента, і порекомендував вирізати її до того, як вона пустить метастази. Суперечки між союзниками щодо кращого способу вирішення конфлікту перетекли в дискусії відносно функцій НАТО і необхідності його реформування. Ключові партнери, і не тільки французи, чий новообраний президент Жак Ширак у середині 1995 р. обурювався через відсутність лідера у світовому співтоваристві («вакуум сили»), не знаходили пояснення небажанню Сполучених Штатів взяти на себе лідерство з того чи іншого питання.

Влітку 1995 р. не залишилося сумнівів, що бездіяльність відносно Боснійської війни, яка збільшилася в масштабах у результаті нападів сербів на території східної Боснії, що контролювалися силами НАТО, стала неприпустимою. З одного боку, сам по собі конфлікт не зачіпав американських інтересів, однак цього не можна було сказати про невдачу спроб покласти йому кінець. Репутація НАТО, як і Сполучених Штатів і самого президента, перебувала в ризикованому стані, що не могло не впливати на американські інтереси. Як наслідок, США вирішили втрутитися з обіцянкою докласти максимальних зусиль щодо вирішення конфлікту, у протилежному випадку – застосувати військову силу. Погроза силового втручання і, згодом, його застосування, коли сербське

керівництво проігнорувало попередження НАТО і війська продовжили атаки на Сараєво, сприяли запуску дипломатичного врегулювання, що оформилося в Дейтоні. Результат переговорів був далекий від досконалості, але хиткий мир було встановлено, Боснію, як основного подразника, вдалося усунути з американо-європейських відносин, повернути довіру американській зовнішній політиці та збільшити шанси на переобрання Б. Клінтона в 1996 році.

Очевидно, що перехід від спостереження до дії зовсім не означав перегляду американських інтересів, що перебувають у зоні ризику. Сама по собі Боснія залишалася у сфері периферійних інтересів, незважаючи на те, що провал спроб покласти остаточний кінець конфлікту викликав серйозну стурбованість. Свідченням цьому був той факт, що навіть успіх в урегулюванні конфлікту в Дейтоні не змінив загального скептицизму, не кажучи вже про відкритий протест щодо відправлення американських військ у регіон, особливо з боку Конгресу США. Незважаючи на те, що Сенат схвалив відправку 25 000 контингенту, як частини міжнародних сил підтримки імплементації угод під керівництвом НАТО, наприкінці грудня 1995 р., з боку президента та його радників існувало повне розуміння того, що їхня місія буде виконана протягом дванадцяти місяців. Палата представників США поставилася менш схвально, підтримавши саме американські війська, але не політиків, які відправили їх у Боснію [220, с. 9].

Зобов'язання створюють інтереси, і Боснія продемонструвала цьому яскравий приклад. Коли війська було направлено на Балкани, у Сполучених Штатів з'явився гострий інтерес в успішному завершенні операції. І сам успіх означав щось більше, ніж закінчення війни, хоча саме ця мета й була безпосередньою причиною для втручання. Після введення військ НАТО в Боснію, незабаром стало очевидним, що в умовах відсутності істотних політичних змін у країні, війська Європи і США не могли бути відведені, не вдавшись до воєнних дій. Це й створило передумови на користь втручання і зобов'язань фінансового,

дипломатичного й, природно, військового характеру більшою мірою, ніж це передбачалося спочатку. Це також означало, що будь-яка наступна криза в регіоні, наприклад, через Косово, буде потребувати американського втручання, включаючи (за необхідності) застосування військової сили. Тепер довіра до політичного лідерства США, так само як і НАТО, була нерозривно пов'язана з регіоном [220, с. 10].

Питання, що стояло на порядку денному, звучало так: наскільки сильне втручання є необхідним і хто повинен взяти на себе основну відповідальність? Ті, хто розглядали Балкани як сферу вторинних інтересів США, стверджували, що залученість США у справи регіону повинна бути зведена до мінімуму, на противагу європейським партнерам, і мати кінцевий результат. Як надійний союзник і партнер США повинні бути готовими зробити внесок у ті сфери, де інші нездатні, і виконати покладені обов'язки повною мірою, як це було під час Косовської війни. При цьому, коли мине необхідність військової присутності, й операція набуде дипломатичного характеру з миротворчою функцією, інтереси Сполучених Штатів будуть полягати в передачі Європі основних зобов'язань щодо регіону. У 1999 р. Дж. Буш-мол. декларував: «Як і я говорив раніше, я буду щосили прагнути знайти політичне рішення, що дозволяє здійснити якнайшвидше відведення військових сил з таких місць, як Косово і Боснія. Ми будемо стимулювати наших союзників взяти на себе більш широкі повноваження. Ми не будемо квапитися. Водночас ми не будемо відігравати роль вічних миротворців, утримуючи ворогуючі сторони. Це не є наше покликання» [222, с. 4].

Таким чином, мінімалістські погляди на участь США в західнобалканському регіоні засновані на тому переконанні, що американські національні інтереси тільки частково перетинаються з подіями в регіоні. Такого роду інтереси не створювали досить підстав для надання гарантії значної військової підтримки, необхідної для припинення жорстоких безладів у період розпаду Югославії у першій половині 1990-х

років. Будь-яка спроба застосувати військовий потенціал була б спрямована на пом'якшення гуманітарних наслідків конфлікту. І. Даадлер вважав, що головним фактором, який дав поштовх адміністрації Б. Клінтона перебрати на себе більше військових зобов'язань, стала очевидна нездатність Європи впоратися з ситуацією в Боснії, що швидко погіршувалася, активізувавши, тим самим, втручання НАТО [220, с. 11].

Після того, як Альянс опинився в центрі подій, США природно були зацікавлені в тому, щоб подібна ситуація більше не повторилася. Наразі, США були змушені тимчасово взяти на себе військові зобов'язання. Однак після поліпшення ситуації, роль головного гравця в регіоні повинна була перейти до Європи як фінансового й військового гаранта. У такому разі постійні військові зобов'язання США втрачали свою силу. Це був принциповий висновок – будь-які інші активні дії, окрім тимчасового використання американських збройних сил, розглядалися б як порожня витрата ресурсів. Крім того, існує думка, що американські війська недостатньо пристосовані для виконання поліцейських і миротворчих функцій. Як зазначила К. Райс, радник Дж. Буша-мол. із зовнішньої політики, під час президентської кампанії 2000 року: «Сполучені Штати – єдина держава, здатна впоратися з проблемами в Перській затоці, застосувати силу достатньої моці для захисту Саудівської Аравії і запобігти кризі в Тайванській протоці. Розширення миротворчої діяльності тільки відволікає нас від подібних глобальних місій» [295].

На противагу поширеній думці про периферичний характер інтересів США на Балканах, існує інше переконання у невід'ємному інтересі, що зміцнилося після рішення адміністрації Б. Клінтона взяти активну військову і дипломатичну участь у справах регіону. Чинники, що обумовлюють задіяність Сполучених Штатів, – це намір збереження впливу в регіоні, включаючи прагнення продемонструвати своє лідерство в часи хибкої репутації НАТО; побоювання щодо поширення конфлікту по всьому регіону та ймовірність поразки ключових союзників, Греції і

Туреччини; переконання, що безкарність деспотичних проявів всередині Європи спровокує на подібні дії інших тиранів [243, с. 37].

Тоді як репутація НАТО й американської політики, стабільність у Південно-Східній Європі, приборкування грубого націоналізму, що проявлявся жорстокими засобами, становили важливі складові американських інтересів, під впливом подій у західнобалканському регіоні сформувався один з головних пріоритетів США, що визначав майбутнє Європи. З часів закінчення «холодної війни» один з основних американських пріоритетів полягав у побудові «єдиної і вільної» Європи (визначення Дж. Буша-мол.), «мирної, єдиної і демократичної» (визначення Б. Клінтона). Насправді, «холодна війна» велася задля тих самих цілей. Здатність дійсно створити таку нову Європу знаходиться в прямій залежності від успішності американської і західноєвропейської політики. Саме тому тривала американська залученість у події у цій частині Європи становить ключовий інтерес для певної частини американського істеблішменту.

Сполучені Штати мали на меті розбудову мирної, єдиної і демократичної Європи не через свій альтруїзм; така Європа набагато краще відповідає американським інтересам у двох фундаментальних аспектах. По-перше, об'єднана Європа, будучи демократичною і процвітаючою, малоімовірно стане джерелом нестабільності, конфліктів та війн. По-друге, сильна і мирна Європа найбільш імовірно може стати надійним і повноправним партнером Сполучених Штатів у протидії багатьом викликам по всьому світу, ніж Європа, що роздирається конфліктами і позбавлена демократії.

Європейська політика адміністрації Б. Клінтона яскраво демонструє прихильність до стратегії сприяння для втілення такого бачення Європи на реальність. Ця стратегія складалася з чотирьох основних елементів: підтримка більш сильної й інтегрованої Європи, включаючи сферу безпеки; трансформація НАТО в бік розширення його членства і зміна

його основного принципу від колективного захисту до контролю за безпекою на євроатлантичному просторі; залучення Росії як потенційного партнера у формуванні нової Європи, що було кращим, ніж залишити РФ ослабленою, суперником, який відроджується; і, нарешті, встановлення миру і стабільності в західнобалканському регіоні.

Успішне втілення даної стратегії великою мірою залежало від того, що відбувалося на Балканах. Цей факт не відразу став очевидним для адміністрації Б. Клінтона: у 1995 р. стало абсолютно ясно, що європейська політика США в цілому (від підтримки Європи і трансформації НАТО до залучення Росії) визначається необхідністю реакції на зростаюче насильство на Балканах. Зрозуміло, що неможливо розбудувати мирну, об'єднану і демократичну Європу, якщо її південно-східна частина виснажена жорстокою війною, роз'єднанням, яке вкоренилося, і лютим націоналізмом. Отже, забезпечення миру і стабільності на Балканах залишалося ключовою вимогою європейської складової політики США.

Таким чином, виникало питання, якщо мир і стабільність на Балканах становить ключовий американський пріоритет, яка форма участі США в регіоні є найбільш доречною? Політика максималізму забезпечувала військове, економічне і дипломатичне лідерство США, зробивши найбільший внесок у досягнення миру і стабільності в регіоні. Відповідно до такої політики, Америка мала стати військовим лідером, забезпечивши три чверті людських ресурсів для участі в операціях НАТО, а також головним фінансовим донором, надавши відповідну грошову допомогу. Подібний внесок, своєю чергою, диктував дипломатичне лідерство Вашингтона, спрямоване на стабілізацію Косова, Боснії й інших частин регіону. З огляду на той факт, що стабільність залежить від багатоетнічного співіснування, рівня міжнародного правосуддя й демократичного правління, поєднання військового, економічного й політичного впливу є обов'язковим задля виконання амбітного плану дій:

створення передумов для розвитку плюралістичного і відкритого громадянського суспільства в західнобалканському регіоні.

Боротьба цих двох принципово різних підходів до визначення місця Західних Балкан у зовнішній політиці США чітко проявилася в ході президентської кампанії 2000 р., коли відбувалися ґрунтовні дебати про ступінь задіяності Сполучених Штатів у справі Південно-Східної Європи. Республіканський кандидат, губернатор штату Техас, Дж. Буш-мол. і його сподвижники невпинно повторювали наступне: американські інтереси в регіоні носили периферичний характер, постійна присутність у регіоні покладає занадто велику відповідальність на військові сили США, і Європі варто докласти більше зусиль для того, щоб можна було остаточно вивести американські війська з регіону [222, с. 8]. Ці аргументи позначилися на ініційованих Конгресом США спробах прив'язати постійну американську військову присутність у регіоні до більшої фінансової і військової підтримки Європи, що в результаті закінчилися провалом. На противагу цим аргументам віце-президент Альберт Гор, від імені адміністрації Б. Клінтона, наполягав на тому, що Сполучені Штати повинні залишатися в регіоні, допоки не будуть виконані поставлені вже завдання. Перемога Дж. Буша-мол. на президентських перегонах означала затвердження мінімалістських поглядів на участь США у західнобалканському регіоні.

Рішення Б. Обама призначити віце-президентом Дж. Байдена і заповнити ключові посади у сфері зовнішньої політики людьми з найближчого оточення Б. Клінтона, які були безпосередньо залучені в події на Балканах у 1990-ті роки, більшість експертів сприйняли як знак посилення уваги нової американської адміністрації до регіону. Однак, подальший політичний курс Б. Обама, очевидно, не виправдав їхніх сподівань. Існування більш важливих у контексті геополітичних зрушень напрямів зовнішньої політики (наприклад, Ірак, Іран, Китай, Афганістан, Пакистан, нинішні революції у Північній Африці та на Близькому Сході, а останнім часом постійно зростаюча агресивність Росії), а також

необхідність нагального вирішення внутрішньополітичних проблем, насамперед, відновлення економіки США, що постраждала від глобальної кризи в комплексі з досить спокійною останнім часом ситуацією на Балканах, призвели до подальшого зниження значення регіону в процесі визначення основних пріоритетів зовнішньої політики США. Ознакою поступового послаблення інтересу Сполучених Штатів до балканського напрямку свідчить рішення Б. Обама не призначати спеціального представника для регіону.

Багато експертів відзначають показову особливість, а саме – спадкоємність політики демократа Б. Обама відносно Західних Балкан від адміністрації республіканця Буша в більшій мірі, ніж від демократичних адміністрацій Б. Клінтона. Сьогодні більшість аналітиків вважає, що Б. Обама дотримувався основ політичного курсу Дж. Буша-мол. Головною стратегічною метою адміністрації Б. Обама була подальша стабілізація регіону, гарантована за допомогою інтеграції в євроатлантичні структури [77, с. 84]. Б. Обама відносив Західні Балкани до зони відповідальності Європейського Союзу і розраховував на його економічні та військові ресурси щодо забезпечення стабілізації і розвитку регіону, як це робив Дж. Буш. Крім того, Б. Обама визнав роль ЄС як сили, що трансформує Західні Балкани. Президент діяв саме таким чином, незважаючи на розчарування деяких функціонерів своєї адміністрації, які, іноді навіть публічно, критикували Європейський Союз за брак ефективності його політики й уповільнення інтеграційних процесів щодо країн Західних Балкан [225, с. 14].

Протягом президентства Б. Обама чимало представників його адміністрації здійснювали візити до держав регіону Західних Балкан, тим самим визначаючи тональність політичного курсу США стосовно неоднозначних питань, насамперед, статусу Косова, ситуації у Боснії, відносин із Сербією тощо. Більш того, метою таких візитів на високому рівні серед іншого, безумовно, було запевнення місцевого керівництва, що

регіон не ігнорується Сполученими Штатами. Першим був візит віце-президента Дж. Байдена в травні 2009 р., опісля відбулися декілька візитів заступника держсекретаря Дж. Стейнберга та інших офіційних осіб [236].

Дж. Байден відвідав Боснію і Герцеговину, Сербію та Косово. Протягом свого візиту, знаходячись у Сараєві, він звернувся до боснійських політиків з пропозицією «припинити різкі та небезпечні висловлювання в національній риторичі, що триває з 2006 р. і може занурити країну в подальше поглиблення бідності й жорстокості, якщо її лідери не зійдуть з цієї стежини» [202]. У Белграді Дж. Байден підтримав заклик президента Б. Тадича розпочати «нову главу» у двосторонніх відносинах, аби досягти миру й демократії на всій території Балкан. Американський віце-президент також висловив думку, що США і Сербія могли б «погодитись не погоджуватись» з косовського питання, але підкреслив необхідність конструктивної політики Сербії для блага регіону. Крім того, він закликав Белград до всебічного співробітництва з боснійськими сербами у справах реформування держави. У Приштині він підтримав початок діалогу між політиками Сербії та Косова з практичних питань [296].

Пізніше заступник держсекретаря Дж. Стейнберг під час своїх візитів до країн регіону знов акцентував увагу на пропозиціях, висловлених Дж. Байденом. Він активно намагався знайти вихід із глухого кута в Боснії і Герцеговині, зблизити Колишню Югославську Республіку Македонія / Республіку Македонія і Грецію у вирішенні суперечливого ключового питання та підштовхнути сербське і косовське керівництво до співробітництва. Дж. Стейнберг відіграв важливу роль у Бутмирському процесі, що проводився в жовтні 2009 р. і мав на меті просування конституційної реформи в Боснії. Він також посприяв проведенню конференції у Сараєві в червні 2010 р., у ході якої представники сербської і косовської влади вперше сіли за стіл переговорів [202].

У жовтні 2010 р. країни регіону відвідала держсекретар США Х. Клінтон. У грудні 2011 р. в Брюсселі на засіданні командування НАТО Х. Клінтон повернулася до проблем Західних Балкан, обговоривши ситуацію у Північному Косові і засудивши встановлення дорожніх контрольно-пропускних пунктів на кордоні Косово-Сербія. Держсекретар також висловила підтримку спеціальній комісії ЄС (EULEX) в Косові. Тоді ж у грудні 2011 Х. Клінтон зустрілася з президентом Косова А. Яхьягой і закликала керівництво країни продовжувати зусилля щодо інтеграції в Європейський Союз [296].

У листопаді 2011 р. відбулася урядова конференція, присвячена стратегічному діалогу США – ЄС з питань гуманітарної допомоги та вирішення проблеми біженців на Західних Балканах. У її роботі взяв участь помічник держсекретаря США Д. Робінсон. У ході конференції було прийнято план і розроблено механізм остаточного розміщення 74 000 біженців із Боснії і Герцеговини, Сербії, Хорватії та Чорногорії [202].

Зазначена активна дипломатична діяльність США на Балканах мала результати. Рекомендації для боснійських лідерів полягали в тому, щоб віднайти шляхи вирішення серйозних внутрішніх суперечностей у країні. Адміністрація Б. Обама обґрунтувала необхідність внесення поправок до Конституції (яку ще не було прийнято) і проведення реформ, які б уможливили приєднання Боснії до Європейського Союзу і НАТО. Особливо акцентувалася увага на тому моменті, що США категорично проти сепаратистського сценарію, який намагалося здійснити керівництво Республіки Сербської.

Адміністрація США зробила крок у бік Сербії, визнавши важливу роль її керівництва в стабілізації ситуації у регіоні та твердо підтримавши прагнення країни щодо інтеграції в ЄС. Отже, не дивлячись на те, що Сполучені Штати погодилися з правом Сербії на невизнання незалежності Косова, американські дипломати закликали сербських лідерів до співробітництва з EULEX (спеціальною місією Європейського Союзу в

Косові) і рекомендували зайняти конструктивну позицію в переговорах з керівництвом Косова за посередництва ЄС.

У ході візитів американські дипломати підкреслювали безповоротність незалежності Косова, але рішуче виступали проти сепаратистських планів щодо Північного Косова. Представники адміністрації Б. Обама намагалися переконати косовських лідерів у необхідності здійснення економічних і адміністративних реформ, а також реалізації плану Ахтісаарі, насамперед, тих його положень, що торкаються децентралізації та прав меншин [296].

Прикладом західнобалканської країни, яка вже успішно пройшла шлях інтеграції в євроатлантичні структури, є Хорватія. США схвально поставилися до завершення переговорів про вступ країни в ЄС, що відбулися в червні 2011 р. «Хорватія продемонструвала, що інтеграція в ЄС і НАТО не тільки мета, що варта зусиль, але й мета цілком реальна для всіх країн західнобалканського регіону. Сполучені Штати і Європейський Союз одностайні в думці, що Європа не буде повною без приєднання всіх країн Західних Балкан, які стануть її повноправними членами. Ми вітаємо пропозицію Хорватії надавати рекомендації та підтримку сусіднім країнам у їхніх зусиллях, спрямованих на європейську інтеграцію» [224].

Хорватія віднедавна є членом НАТО. Тож США мають можливість поглиблювати трансатлантичне партнерство з Хорватією, що має найбільш свіжий досвід інтеграційних трансформацій – Хорватія вступила до НАТО у 2009 р., а приєдналася до ЄС у липні 2013 р. Отже, саме Хорватія може стати гідним прикладом для інших країн регіону, надійним партнером для США і провідником американських інтересів на Балканах [71, с. 159].

Таким чином, балканський напрям є складовою частиною загальноєвропейської політики Сполучених Штатів. До розподілу функцій та сфер відповідальності в західнобалканському регіоні між США та Євросоюзом, обидві адміністрації Б. Обама виходили з базового принципу про те, що для Сполучених Штатів було раціональним нести більшу

частину відповідальності, коли ймовірність, якщо не невідворотність, конфлікту була вкрай високою, але на тепер ситуація, в основному, стабілізувалася, і Європа, відповідно, повинна взяти більшу частину обов'язків на себе. Як стверджував колишній віце-президент США Д. Чейні: «Сухопутні війська в Європі, зокрема в Балканському регіоні, коли криза в Боснії і Косові вірогідно минула, могли б добре вписатися під відповідальність наших європейських друзів і союзників» [219, с. 135]. Досягнення миру в Боснії та припинення війни в Косові – це військова і дипломатична заслуга США, але мир і стабільність, отримані в результаті, перебувають у сфері відповідальності Європи.

Цілком природно і доречно, що Європа перебрала на себе кермо влади, сприяючи тим самим збереженню стабільності й безпеки на Балканах взагалі. Виходячи з аналізу економічного й військового внеску Сполучених Штатів і Європи для підтримання миру і стабільності на Балканах за останнє десятиліття, стає очевидним, що Європа взяла на себе більшу частину роботи. У контексті невоєнної допомоги, включаючи фінансування реформ, бюджетну і гуманітарну сфери, Європа зробила в три рази більше, ніж Сполучені Штати: близько 17 млрд. проти 5,5 млрд. [220, с. 11]. Проте, тут треба враховувати, що головним зовнішнім координатором економічної трансформації країн регіону залишалися США. Наприклад, провідну роль у розробці національної моделі трансформації у Боснії відігравало американське агентство з міжнародного розвитку (USAID) [15, с. 335].

Що стосується присутності власне американських збройних сил, то навіть у 1990-ті роки, коли військова присутність США в регіоні була максимальною, відсоток варіювався від 0% у період 1992-1995 рр. (у той час, коли європейська частина стабільно зростала від 7900 вояків на початку 1993 року до 17 500 до кінця 1995 року) до 31 % на початку 1996 року, тобто в період розгортання сил НАТО з метою контролю за виконанням Дейтонської угоди в Боснії. Але вже на початку 2000-х рр.

відсоток американських збройних сил у Боснії і Косові знизився до 20% від загального числа сил НАТО і в подальшому продовжував скорочуватись. Інакше кажучи, Європа взяла на себе левову частину військової відповідальності в Балканському регіоні протягом 1990-х рр. (близько 75 % або більше) і зберігає такий стан сьогодні [214, с. 14].

Подібна картина вимальовується при оцінці внеску в післявоєнне відновлення Косова. Європейський Союз є найбільшим донором гуманітарної допомоги й сприяння в реконструкції Косова. Однак, проблеми Косова вирішуються на міжнародному рівні за допомогою також МВФ, Світового Банку та ін.

Відомий експерт-балканист В. Джихіч вважає, що американські дипломатичні цілі на Балканах зосереджено сьогодні на чотирьох пунктах: збереження стабільності й запобігання будь-яким спробам повернення до збройного конфлікту; збереження суверенітету й територіальної цілісності Боснії і Герцеговини; будівництво держави Косова і затвердження її як суверенної на всій території; надання можливості всім країнам західнобалканського регіону підготуватися і, за бажанням, стати членами НАТО і ЄС [224].

Боснія і Косово представляють серйозну загрозу на Балканах. Насамперед, загрозу становлять ті, хто бажає змінити кордони, аби залагодити етнічні протиріччя. Скрутний стан на Балканах можна охарактеризувати питанням: «Чому я повинен бути меншиною у твоїй країні, коли ти можеш бути меншиною в моїй?». Бачення проблеми Сполученими Штатами еволюціонувало від зміни статусу існуючих внутрішніх кордонів на Балканах до міжнародних кордонів: усі шість колишніх югославських республік стали незалежними, як і Косово. Проте, США залишаються непохитними в питанні щодо зміни кордонів певних етнічних груп, вважаючи, що це призведе до нестабільності й поверне регіон до збройного протистояння.

Республіка Сербська (РС), держава, заснована на 49% території Боснії і Герцеговини, доклала багато зусиль для послаблення і розхитування «держави» (тобто центрального уряду в місті Сараєво) з метою розширення власної автономії. Її нинішні зусилля спрямовані на відділення судів РС від державної судової системи. Президент СР Мілорад Додік не приховує свого бажання домогтися остаточної незалежності, але поки що він утримується від радикальних дій задля досягнення цієї мети: навіть Сербія не стала б ризикувати своїми відносинами з Європейським Союзом, визнанням незалежності РС, і міжнародне співтовариство заблокувало б дії в цьому напрямку.

Ризик проявів жорстокості та ескалації конфлікту пов'язаний, насамперед, з намаганням перегляду внутрішніх кордонів Боснії і Герцеговини. Деякі кола боснійських хорватів висловлюються за створення власної держави. Водночас деякі кола боснійських мусульман не влаштовує існування Республіки Сербської з її претензіями на незалежність. Хорватія, що іноді заграє з ідеєю «третьої держави», зможе, швидше за все, утримати боснійських хорватів від прояву жорстокості. Але, на думку В. Джихіча, лише США є надійним гарантом стримування боснійських мусульман, які можуть, імовірно, відреагувати на провокації М. Додіка, спробувавши захопити місто Брчко, що перебуває на північному сході Боснії і з'єднує східну частину РС (що межує із Сербією) з більш населеною західною частиною (включаючи столицю Баня-Лука) [224].

У Косові основні загрози нестабільності виходять із півночі: Белград продовжує контролювати «північне Косово», область, розташовану на північний захід від ріки Ібар і межує з Сербією, де основну частину населення складають серби; албанська міліція контролює перевезення товарів із Сербії на постах східного кордону. Збереження стабільності в північному Косові залежить від «Сил для Косова» (KFOR) і спеціальної

місії ЄС (EULEX), що вчергове було доведено в ході безладів 2011-2012 років, які виникли через суперечку навколо переходів Ярїньє и Брняк.

Поліцейська служба Республіки Косово несе основну відповідальність за дотримання закону і порядку в іншій частині Косова. Її обвинувачували у зловживанні силою в січні 2012 р. під час розгону демонстрації албанців, організованої Альбіном Курті, що підтримує «самовизначення», включаючи право Косова приєднатися до Албанії.

Ще одна проблема, що представляє деякий ризик для стабільності на Балканах, випливає з «суперечки про назву Македонії». З моменту оголошення Македонією незалежності в 1991 р. Греція заперечує використання назви «Македонія» своїм північним сусідом, заявляючи, що це є зазіханням на спадщину Греції і навіть на її суверенітет. Афіни й Скоп'є домовилися в 1995 р. про те, що Греція не буде блокувати членство в міжнародних організаціях Колишньої Югославської Республіки Македонія (КЮРМ), назва, під якою країна стала членом ООН. Відмова Афін імплементувати цю двосторонню угоду на Бухарестському саміті НАТО у 2008 р. залишила Скоп'є за межами Альянсу і не дає можливості Македонії визначити дату початку переговорів з ЄС про членство.

Незважаючи на багаторічні переговори з ООН (за посередництвом США) і висновку Міжнародного суду ООН у грудні 2011 р. на користь Скоп'є з приводу використання назви КЮРМ для входження в міжнародні організації, це питання так і не отримало остаточної резолюції. Як результат, етнічні македонці стали ще більш націоналістичними за духом, реакція, що веде до загострення напруженості з етнічними албанцями в Македонії, які становлять приблизно чверть усього населення. Більшість македонських албанців прагнуть якнайшвидше одержати членство в НАТО і ЄС, утримуються від націоналістичних рухів македонців і вважають конфлікт серйозною перешкодою на шляху їхніх амбіцій і добробуту. Етнічні протиріччя між албанцями й македонцями переросли в громадянську війну в Македонії у 2001 р. Це протистояння завершилося

підписанням Охридської угоди, виконання якої протягом останніх 16 років загладило багато образ албанців. Повторний прояв жорстокості малоймовірний, але не можна дозволити суперечці про назву стати чимось більшим.

Дейтонська угода, що завершила Боснійську війну в 1995 р., залишила Боснію в ослабленому стані, так що міжнародному співтовариству довелося докласти чимало зусиль, щоб зміцнити країну протягом наступних двох десятиліть. Зараз існування конституційної проблеми є загальновизнаним фактом. Венеціанська Комісія Ради Європи віднайшла більше 20 способів, за допомогою яких можна внести виправлення в Дейтонську конституцію, що дозволить Боснії стати членом Європейського Союзу.

Сполучені Штати доклали чималі зусилля, щоб спонукати Боснію до перегляду Дейтонської конституції і проведення переговорів щодо вступу в Європейський Союз. Ці спроби (так званий Квітневий пакет) завершилися невдачею. Ще дві наступні спроби (Бутмір I і II) було розпочато у 2009 р. з ініціативи ЄС, за участю заступника держсекретаря США Дж. Стейнберга. Ці спроби також завершилися провалом.

Наразі, США зосередились на поліпшенні функціональності Федерації, виходячи з припущення, що в такий спосіб вони зможуть посприяти зміцненню державного управління в процесі його підготовки до членства в Євросоюзі. Зусилля адміністрації Б. Обама мають позитивний результат – 15 лютого 2016 року Боснія і Герцеговина подала заявку на вступ до ЄС.

Однак, сьогодні США майже не докладають зусиль для створення більш тісних відносин між Республікою Сербською і федеративними структурами, для зміцнення державного управління БіГ взагалі.

Високий представник міжнародного співтовариства, що час від часу в минулому використовував свої повноваження для здійснення Дейтонської угоди та для посилення уряду Сараєва, втратив компетенцію

втручання у внутрішні справи, за винятком найбільш прямих і очевидних викликів суверенітету і територіальній цілісності Боснії. Міжнародні військові сили Європейського Союзу (EUFOR), присутність незначного військового контингенту, відповідального за Боснію, має невеликий військовий потенціал, щоб гарантувати повагу суверенітету й територіальну цілісність країни.

Косово, чие албанське населення здебільшого прагнуло самостійності і відділення від Сербії, будучи постійним джерелом напруги, протягом декількох років знаходилося під дією резолюції № 1244 Ради Безпеки ООН. Це спонукало ООН до дій щодо прийняття остаточного політичного рішення відносно статусу краю. ООН діяла поступово в напрямку передачі влади до «Тимчасових інститутів самоврядування», прагнучи знайти спосіб їхньої відповідності чітко продуманим стандартам («спочатку стандарти, потім статус») [244, с. 540].

Отже, керовані ЄС і підтримувані США почалися тривалі переговори між Белградом і Пріштиною з приводу «остаточного статусу Косова». Як відомо, ці переговори завершилися планом Ахтісаарі, що містить у собі захист прав меншин і самоврядування для сербських та інших меншин у Косові. Пріштина прийняла план Ахтісаарі, що, як вона припускала, остаточно розв'яже питання про статус і буде сприяти членству Косова в ООН і визнанню Белградом. Сербія відмовилася від плану Ахтісаарі, пояснюючи це тим, що вона ніколи не визнає незалежність Косова. Цей процес завершився в лютому 2008 р. проголошенням Косовим своєї незалежності. На сьогоднішній день незалежність Косова визнали сто одинадцять держав. Косово є членом Міжнародного валютного фонду й Всесвітнього банку, але не входить до більшості інших міжнародних організацій.

На сьогоднішній день Косово знаходиться на етапі розбудови державних структур. Косовське керівництво реалізувало практично всі аспекти плану Ахтісаарі. Проте, суди й поліція в Косові поки залишаються

під контролем ЄС. Міжнародні прокурори й судді допомагають розглядати кримінальні справи і справи з питань майна в судах Косова. У багатьох міністерствах залишаються міжнародні радники.

Ключовим завданням для Косова є формування власних збройних сил безпеки, які створюються з неозброєних цивільних корпусів оборони. США і НАТО відіграють головну роль в оснащенні та навчанні нових збройних сил з метою гарантії їхнього професіоналізму й обмеження їхніх наступальних можливостей. Нещодавно прем'єр-міністр Хашим Тачі заявив, що до 2019 року офіційно перетворить Сили безпеки Косова на армію, яка відповідає всім стандартам НАТО.

Сербія відмовилася визнати Косово як суверенну й незалежну державу, але погодилася обговорювати «практичні» питання з керівництвом Пріштини в переговорах під керівництвом ЄС і за підтримки США. Результатом переговорів стала згода Сербії з декількох питань, у тому числі взаємного визнання документів і проведення в життя законів про митницю й податки на прикордонних постах Сербії – Косова. Нинішня конституція Сербії (прийнята у 2006 р., після С. Мілошевича) визначає Косово як невід'ємну частину Сербії. Незважаючи на консультативний висновок Міжнародного суду ООН, Сербія оголосила про свій суверенітет над усією територією Косова, але сьогодні вона фізично контролює тільки три з половиною муніципалітети північного Косова, що межують із відповідними муніципалітетами Сербії.

Три муніципалітети були здебільшого сербськими до війни 1999 р., але половина муніципалітету Мітровиці на північ від р. Ібар не була. У липні 2011 р. Поліцейська служба Косова, керована Пріштиною, швидко захопила прикордонні пости на півночі, прагнучи поставити під контроль території на кордоні із Сербією.

Міжнародне співтовариство, включаючи США й, особливо, Німеччину, блокували намагання керівництва Сербії щодо «врегулювання кордонів». Канцлер Німеччини Ангела Меркель чітко дала зрозуміти, що

проблема північного Косова без поділу кордонів є необхідною умовою одержання Сербією права кандидата на членство в ЄС – позиція, що була підтримана адміністрацією Б. Обама [34].

Кілька західнобалканських країн досягли значного прогресу на шляху до членства в НАТО і ЄС. Словенія стала членом Північноатлантичного альянсу і Європейського Союзу у 2004 р., Хорватія – у 2009 і 2013 роках відповідно (саме тому, хоча ці країни географічно відносяться до Західних Балкан, їх сьогодні виключають з політичного поняття «західнобалканський регіон»). Чорногорія в травні 2017 року підписала угоду про членство в НАТО і має офіційний статус кандидата на вступ до ЄС.

У 2006 році було піднято питання про повернення поселення Суторина, що історично входило до Боснії і Герцеговини, але в 1947 р. владою Югославії було закріплено за Чорногорією. У 2008 році почалися переговори про державний кордон між Боснією і Герцеговиною та Чорногорією. У 2015 р. США запропонували керівництву БіГ відмовитися від територіальних претензій на Суторину, пригрозивши припинити фінансову підтримку країни. 26 серпня 2015 року було підписано договір, що залишає Суторину за Чорногорією. Вступ до НАТО Македонії і призначення дати для початку переговорів про членство в ЄС блокує Греція (про причини йшлося вище).

Інші країни регіону рухаються в більш повільному темпі, наразі, до членства в ЄС веде більш складна й довга дорога, ніж у НАТО. Проте, Боснія і Герцеговина одержала План дій щодо членства в НАТО, а в лютому 2016 р. подала заявку на вступ до Євросоюзу. Сербія не виказує особливого інтересу з приводу членства в НАТО, головним чином, через важкі спогади про воєнні дії НАТО в Югославії 1999 р., але вона бере участь у програмі «Партнерство заради миру». Щодо вступу до ЄС питання приєднання Сербії до цієї організації прямо залежить від того, чи зможе Белград нормалізувати відносини з Косовом і визнати його як

незалежну державу. Така позиція ЄС, підтримувана Сполученими Штатами, викликала бурхливі дебати в сербському суспільстві й зниження числа прихильників євроінтеграції Сербії. Однак, у березні 2012 р. Сербія одержала офіційний статус кандидата на вступ у ЄС. Косову поки що далеко до членства в НАТО і ЄС.

Деякі експерти вважають, що нинішня фінансова криза підірвала ступінь довіри до членства в ЄС як стимулу для проведення реформ на Західних Балканах. У Сербії, Албанії, Македонії і Косові мало хто вірить, що членство в ЄС є можливим в осяжному майбутньому. Вони також побоюються, що критерії для вступу в організацію можуть підвищитися. За таких умов, членство в НАТО набуло першорядної важливості, оскільки Північноатлантичний альянс є єдиною організацією, що заслуговує на довіру в короткостроковій перспективі. Надання широких можливостей, зокрема, на Чиказькому саміті НАТО в травні 2012 р., підкреслює важливість реформ.

На сьогоднішній день США максимально переклали основний тягар військової відповідальності за Боснію і Косово на плечі європейців і ту частину міжнародних збройних сил, які все ще дислоковані на території Балкан. Головні цивільні обов'язки також перебувають у руках європейців. Високий представник у Боснії після підписання Дейтонської угоди частіше за все є європейцем. ЄС віднедавна відокремила й посилила роль спеціального представника ЄС, відповідального за надання допомоги в підготовці Боснії до членства в ЄС. У Косові зберігають незначний військовий контингент, що складається переважно з 800 солдатів Національної гвардії, але місії ООН, ЄС і ОБСЄ виконуються головним чином представниками інших країн.

Сферою, де докладання зусиль США сьогодні є необхідним – це ретельний контроль за виконанням вищезазначених завдань. Що ж стосується ЄС, то через необхідність дотримання єдності в прийнятті

багатьох важливих рішень, він діє надзвичайно повільно: європейській політиці не вистачає чіткості завдань, які ставлять американці.

Висновки до розділу 3

Аналіз дій адміністрацій Дж. Буша-мол. і Б. Обама приводить до висновку, що західнобалканський регіон не входить до числа пріоритетів зовнішньої політики США. Більш того, незважаючи на політичні дискусії щодо присутності на Балканах, він досить швидко відійшов на периферію американських геостратегічних інтересів. Це пояснюється декількома чинниками. По-перше, «війна з тероризмом» різко переорієнтувала всі американські пріоритети і зовнішньополітичну стратегію. По-друге, у політичному істеблішменті США запанувала думка, що Західні Балкани є зоною відповідальності Європейського Союзу. По-третє, особлива гострота етнічних і релігійних зіткнень, воєнних конфліктів залишилася в 1990-х роках ХХ ст. Проте, адміністрація Дж. Буша-мол. відіграла вирішальну роль у врегулюванні проблеми Косова.

Адміністрація Б. Обама щодо Західних Балкан загалом продовжувала курс Дж. Буша-мол. На активність адміністрації Обама на Балканах вплинули наслідки глобальної економічної кризи: ресурси навіть такої могутньої економіки як американська не безкінечні, отже Обама мав чітко визначити нагальні задачі і головні пріоритети. Західні Балкани до них, безумовно, включено не було. Доктрина Обама обґрунтувала поступовий перехід США від домінуючої ролі у світі до ролі лідера. Таким чином, на погляд автора, сутність зовнішньої політики Обама можна визначити як «помірний ізоляціонізм».

Незважаючи на економічне і військове домінування Європейського Союзу в регіоні на початку ХХІ століття, США зберігали значні дипломатичні важелі тиску на Західних Балканах. Однак, простежується тенденція зменшення залучення Сполучених Штатів у політичну дійсність регіону – в усякому разі, доки не виникає серйозного воєнного

протистояння. Та не дивлячись на численні проблеми, з якими стикаються сьогодні країни регіону, така можливість здається доволі малоймовірною. Загалом, хоча інші важливі пріоритети зовнішньої політики і нагальність вирішення внутрішніх проблем дещо відволікали увагу США від західнобалканського регіону, адміністрація Обама, як і всі попередні, допомагала регіону подолати труднощі, а також підтримувала інтеграцію регіону в євроатлантичну спільноту. Участь Сполучених Штатів у врегулюванні воєнного конфлікту в Македонії, у вирішенні проблеми Косова була цьому підтвердженням. Однозначно можна зробити висновок, що США розглядали свою присутність на Балканах, насамперед, як гаранта стабільності в регіоні, а головне завдання вбачали у запобіганні ескалації військових конфліктів. Таким чином, саме безпековий вимір був та залишається пріоритетним у політиці США на Балканах.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження відповідно до поставленої мети та завдань авторка дійшла таких висновків.

1. Однією з ключових теорій, що застосовується для дослідження міжнародних відносин та зовнішньої політики держав, є політичний реалізм і його сучасна форма – структурний реалізм (неореалізм). Теорія неореалізму, завдяки тим фундаментальним засадам, на яких ґрунтуються її висновки і прогнози (насамперед ідея «багатополярного світу»), може вважатися найбільш здатною теоретично відобразити сучасні реалії. Підтвердженням цього є той факт, що саме неореалісти значною мірою впливають на вироблення американської зовнішньої політики протягом останніх десятиліть. Серед співробітників апарату Конгресу, Виконавчого офісу Президента, інших структур політичної системи США, які відповідають за вироблення зовнішньополітичної стратегії країни, залишається найбільше прихильників саме неореалістичних підходів. У даній дисертації на основі цієї теорії було збудовано теоретико-методологічний підхід, що дозволив дослідити еволюцію західнобалканського напрямку політики США в умовах постбіполярної системи міжнародних відносин. Важливим вважаємо дослідження зовнішньої політики США як динамічної системи в контексті її взаємовпливу з динамічною системою вищого порядку, тобто системою міжнародних відносин.

У процесі розробки теоретико-методологічного підходу автор у значній мірі спиралася на ідеї Дж. Міршаймера та Б. Бузана, чиї погляди суттєво відрізняються, але саме це й надає змогу проаналізувати американську політику більш об'єктивно і з різних сторін. Міршаймер, прихильник «наступального» варіанту неореалізму, відкидає тезу, що інституціолізоване співробітництво держав стримує виникнення конфліктів, а міжнародні організації і договори за участю широкого кола

акторів світової політики можуть бути дієвими гарантами безпеки. Бузан, навпаки, безпосередньо пов'язує вирішення проблем безпеки, що насамперед привертають увагу США у західнобалканському регіоні, з політичними процесами і міжнародним співробітництвом, завдяки яким безпекові питання вирішуються шляхом взаємодії. Отже, поєднання різних варіантів структурного реалізму дає змогу виробити методологічний підхід, який оптимально висвітлює цілі, механізми та результати політики Вашингтону, а також внесок американських адміністрацій у справу стабілізації ситуації у Боснії і Герцеговині, Македонії та Косові.

2. У 90-ті рр. XX ст., за обставин зниження для США силової конкурентоспроможності з боку міжнародного середовища, американська політична еліта, як і наукова спільнота, мала виробити прийнятний варіант самоідентифікації Сполучених Штатів, що відповідав би новим умовам. Американська дослідницька спільнота протягом усього періоду після закінчення існування біполярного світу перебувала у стані осмислення нових реалій. Практичний характер досліджень американських політологів досить часто примушував їх формувати концепції, що мали ідейно обслуговувати зовнішньополітичні амбіції президентів. У центрі уваги політологів США завжди була модель співіснування єдиної наддержави, що залишилася, зі світом, який став джерелом нових загроз.

Концепція «світового лідерства» (у більш радикальному вигляді – «гегемонії») стала основою для розробки стратегії зовнішньополітичного курсу США і почала реалізовуватися адміністрацією Дж. Буша. У дисертаційному дослідженні доведено, що в американській політичній думці прийнято вважати: незважаючи на зміни, які відбувалися в розумінні політичних реалій і виборі стратегії здійснення лідерства, адміністрації Дж. Буша, Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. і Б. Обама керувалися декількома базовими принципами. Серед них: самоідентифікація США як захисника й провідника ліберальних і релігійних цінностей; необхідність боротьби з авторитарними режимами; розгляд американської моделі суспільства як

універсальної. Усі ці принципи органічно співвідносяться з фундаментальними засадами американської ідеології. Протягом чверті століття американське лідерство вважалося необхідним для підтвердження самоідентичності США як наддержави, здатної впливати на інших учасників міжнародних відносин. Проте стратегії реалізації концепції «світового лідерства», що втілювалися у практичний зовнішньополітичний курс, зазнавали суттєвих змін. Це чітко проглядається в доктринах, на основі яких різні адміністрації визначали актуальні геостратегічні пріоритети і вибудовували зовнішню політику. З середини 1980-х рр. однією з визначальних доктрин, що формували американську зовнішньополітичну стратегію, була доктрина Уайнбергера (з середини 1990-х – Уайнбергера-Пауелла). Її сутність полягала в забороні використання військової сили з боку США, поки ситуація не буде загрожувати американським національним інтересам або інтересам союзників. Доповнення Пауелла стосувалося того, що застосування силових дій можливе тільки в разі, якщо було вичерпано всі дипломатичні засоби і досягти цілей інакшим чином є неможливим. Особливістю доктринальних засад зовнішньополітичної діяльності адміністрацій Дж. Буша і Б. Клінтона була деяка «розмитість». Доктрини Буша і Клінтона формувалися скоріше як реакція на події, що відбувалися у світі; перегляд американського зовнішньополітичного курсу детермінувався міжнародною ситуацією, яка в 1990-ті рр. суттєво змінилася. Через доктрину Буша концепція американського «світового лідерства» почала набувати нової форми. Запропонована президентом формула «нового світового порядку» (порядку, який повинен ґрунтуватися на солідарності всіх світових сил, зацікавлених у безпеці й протистоянні агресивним диктаторам), мала виразну американоцентричну основу. Доктрина Буша пропонувала системне зближення держав на засадах західного варіанту ринку і демократії. Важливим є те, що у цій доктрині одна велика держава заявила претензії на глобальне домінування. Тому досить логічним

виглядає унілатералізм, притаманний зовнішньополітичній діяльності адміністрації Буша. Доктрина Клінтона вирізняється декларованим пріоритетом ідеологічних засад. Викристалізувавшись у формулу «зادіяння і розширення», доктрина Клінтона мала на меті поступове залучення світового співтовариства до євро-американських цінностей. Отже, політика щодо Західних Балкан визначалася в контексті глобальної стратегії «розширення демократії». Натомість доктрина Буша-мол. була менш ідеологізованою. Її основними елементами стали концепції «демократизації ззовні» і «дій, що попереджають». Роль, що зіграли Сполучені Штати в розв'язанні проблеми Косова, є ілюстрацією використання доктрини щодо Західних Балкан. Доктрина Обама формувалася в умовах світової економічної кризи, тому її сутність – збереження впливу США на глобальному рівні, але й визнання необхідності широкого залучення інших міжнародних потуг задля вирішення нагальних проблем. За цією доктриною західнобалканський регіон не входить у сферу стратегічних пріоритетів США та є зоною відповідальності ЄС.

3. Незважаючи на очевидне зростання міжетнічної напруженості в СФРЮ наприкінці 1980-х рр., республіканська адміністрація США не приділяла їй особливої уваги, вважаючи сплеск етнічного націоналізму супутником процесу демократизації Югославії. Після початку відкритого збройного протистояння адміністрація Буша, керуючись «доктриною Пауелла», виступила проти відкритого військового втручання в конфлікт, що не загрожував безпосередньо національній безпеці США. Прихід до влади демократичної адміністрації Клінтона позначив принциповий перегляд американського зовнішньополітичного курсу на постюгославському просторі. Відтепер США розцінювали вирішення конфліктів, викликаних розпадом Югославії, як один з основних етапів у досягненні глобального лідерства, а самі Західні Балкани як регіон, чия стабільність прямо впливає на перспективи розвитку єдиної Європи і

зміцнення євроатлантичного співробітництва. Терористична атака на США у вересні 2001 р. виключила західнобалканський регіон з числа пріоритетних напрямів американської політики. Однак, нерозв'язаність проблеми Косова, збройний конфлікт на території Македонії, зростання відцентрових тенденцій у Боснії і Герцеговині, що загрожували поновленням міжетнічного конфлікту, спонукали Сполучені Штати знову активізувати свою діяльність на Західних Балканах. США виступили проти заморожування косовської проблеми, стали одним з головних ініціаторів проголошення незалежності Косова й наступного його визнання світовою спільнотою. Адміністрація Обама була сконцентрована на пріоритетних для Сполучених Штатів геостратегічних напрямках (боротьба з тероризмом, Близький Схід), а крім того, відбулася певна стабілізація ситуації у західнобалканському регіоні, тому подальше втручання вважалося марнотратством.

Загалом еволюцію зовнішньополітичного курсу США щодо західнобалканського регіону можна умовно поділити на три періоди. Перший, 1989–1995 рр., визначався двома головними складовими: самоідентифікацією США в постбіполярному світі та системною кризою на постюгославському просторі. Низка чинників, як то, війна у Перській затоці, відсутність однозначної оцінки подій на Балканах американськими елітами, розбіжності з європейськими партнерами, швидкий перебіг подій, зумовили рефлекторний характер політики США на цьому етапі. Поступово сформувалася певна мета – запобігання розповсюдженню процесу «балканізації» на Центральну і Східну Європу, досягнення стабільності в регіоні. Підсумком стало укладання Дейтонської угоди. Другий період, 1995–2008 рр., відзначався корегуванням цілей і вдосконаленням засобів їх досягнення. Мета полягала в подальшій стабілізації ситуації у регіоні і поступовій інтеграції західнобалканських країн в євроатлантичне співтовариство. Американський зовнішньополітичний курс щодо Західних Балкан оформився в чітку

стратегію, а конкретні дії набули превентивного характеру. Проголошення незалежності Косова означало закладання основи вирішення однієї з найболючіших проблем регіону. Третій період, 2008–2017 рр., ознаменував подальшу реалізацію поставленої раніше мети; проте особливістю стало широке залучення до вирішення проблем регіону ЄС. США розглядали свою присутність на Балканах як гаранта стабільності в регіоні, а головне завдання вбачали у запобіганні ескалації військових конфліктів і інтеграції країн західнобалканського регіону в НАТО і ЄС.

4. Принципової відмінності між політикою демократичних і республіканських адміністрацій відносно західнобалканського регіону дослідженням не було виявлено; навпаки, існує спадкоємність політики. Це пояснюється існуванням традиційних довгострокових геостратегічних інтересів США. До спільних рис, притаманних як демократичним, так і республіканським адміністраціям, слід віднести такі: інтереси США щодо Західних Балкан сконцентровані в безпековій сфері, отже, активізація там американської політики обумовлюється тільки рівнем загроз, джерелом яких можуть бути етноконфесійні конфлікти, дезінтеграційні процеси та загальна нестабільність у регіоні. Тільки адміністрації Клінтона приділяли західнобалканському регіону серйозну увагу, тому що саме на той час ситуація на Західних Балканах була настільки нестабільною, що це прямо загрожувало безпеці союзників США у Західній Європі.

Загалом американське керівництво, залишаючи за Сполученими Штатами загальну координацію трансформаційних процесів у західнобалканських країнах, виступало за максимальне підключення європейських структур до вирішення проблем регіону; європеїзація, як всеохоплюючий внутрішній і зовнішній перетворення процес, визначалася як основна форма трансформації західнобалканських країн. Специфіка підходів адміністрацій республіканців і демократів проявлялася в площині засобів і методів, за допомогою яких мають бути досягнуті поставлені цілі. Так, визнаючи необхідність стабілізації у регіоні задля безпеки партнерів

по НАТО, республіканська більшість у Конгресі перебувала в опозиції до політики Клінтона щодо активного військового втручання з метою вирішення проблем Західних Балкан. Отже, можна стверджувати, що партійна різниця полягає скоріше в тактичних прийомах, аніж у стратегії щодо регіону.

5. Сприяючи припиненню воєнних дій на Західних Балканах, Сполучені Штати вирішували декілька стратегічно важливих для себе завдань: затверджувалися як єдиний постбіполярний світовий лідер; демонстрували лояльність щодо європейських союзників по НАТО й водночас отримували можливість впливу на інтеграційні процеси в Європі. Отже, всі адміністрації доклали зусиль для врегулювання балканських конфліктів. Найбільш активну роль зіграли адміністрації Б. Клінтона і Дж. Буша-мол. Їхня політика значною мірою визначила припинення війни в Боснії і підписання Дейтонської угоди, врегулювання конфлікту в Македонії і підписання Охридської угоди, отримання незалежності Косова. Найбільш вагомим результатом американської політики на Західних Балканах є те, що регіон перестав бути ареною постійних воєнних конфліктів. Завдяки економічній, фінансовій, гуманітарній допомозі США, у тому числі через євроатлантичні та міжнародні фінансові установи, країни колишньої Югославії отримали можливість розбудови держав, здійснення трансформації у бік ринкової економіки та демократії і, відповідно, шанс стати повноцінною частиною колективного Заходу.

Однак, багато проблем на сьогодні не вирішено. Дейтонська угода зупинила Боснійську війну, але започаткувала низку проблем, що поступово завели державне будівництво БіГ у глухий кут: зберігається можливість подальшого розпаду країни. Невдалою була політика США щодо Сербії. Бомбардування й подальше втручання у внутрішні справи країни відштовхнули сербів від США. Концепція «обраної провини сербів» у другій половині 1990-х рр. лише активізувала націоналістичні настрої у країні. Хоча сьогодні Сербія обрала європейський вектор розвитку в

суспільстві досі багато «анти-натовців» та «про-путінців». Сербія є найбільш проросійськи налаштованою державою у західнобалканському регіоні, що пояснюється не тільки культурними та історичними особливостями, а й прорахунками у зовнішній політиці США. Враховуючи сучасну агресивну політику РФ, це є фактором потенційної нестабільності в регіоні.

6. Протягом останньої чверті століття американська політика в західнобалканському регіоні послідовно еволюціонувала під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, сформувавшись у чітко позначену систему заходів, що мають на меті перетворення Західних Балкан у зону стабільності з наступною їхньою інтеграцією в євроатлантичне співтовариство. Західнобалканський регіон як такий знаходиться на периферії американських інтересів, але його стабільність є важливою складовою європейської безпеки. У свою чергу, загальноєвропейська безпека – один з головних геостратегічних пріоритетів США. Слід мати на увазі, що БіГ балансує на межі стану «держави, яка не відбулася». Ще більшу потенційну загрозу представляє можливе зближення Сербії і Російської Федерації. Не можна виключати можливість розміщення російських озброєнь на території Сербії. Показовою є спроба державного перевороту, що нещодавно відбулася в Чорногорії й яку пов'язують з російським втручанням. Агресивна політика В. Путіна вкупі з дезінтеграційними процесами в ЄС (вихід Великої Британії), певним «євророзчаруванням», а також прорахунками американської політики, можуть будь-коли порушити стабільність регіону, що так довго вибудовувалась. Наразі можна з впевненістю прогнозувати, що США збережуть свою присутність у західнобалканському регіоні як гаранта стабільності і подальшого просування країн регіону на шляху до Європи. Власне, саме в цьому – інтегруванні в європейські структури і загалом в європейську спільноту – США вбачають свою головну мету відносно Західних Балкан. Тенденцією останніх років, що була характерна для

політики Обама і сьогодні Д. Трампа, є намагання досягти поставлених цілей з найменшими для Сполучених Штатів матеріальними витратами. Проте, делегування вирішення проблем регіону європейським структурам є свідченням зрушень у самих основах формування американської зовнішньої політики. Підсумовуючи, треба зазначити, що регіональний курс можна вважати успішним. У політичній, економічній і воєнній площині США міцно закріпилися на Балканах, продемонстрували своє лідерство у вирішенні воєнних конфліктів, актуалізували роль і значення НАТО в нових геополітичних умовах. Вашингтон виробив чіткий підхід щодо західнобалканського регіону. Геостратегічною метою є збереження цілісної, сильної Європи, котра є найважливішим стратегічним союзником і партнером Сполучених Штатів.

Перемога Трампа означає серйозне посилення ізоляціоністських принципів. Складно прогнозувати політику президента, який протягом перших «ста днів» перш за все пробував скасувати найбільш важливі рішення свого попередника. При цьому Трамп оголосив, що його пріоритет – внутрішні, перш за все економічні проблеми США. Маючи на увазі, що Балкани залишалися для США другорядним питанням з моменту закінчення епохи Клінтона, можна припустити три сценарії подальшого розвитку відносин між США й регіоном Західні Балкани. «Чорний» сценарій: США повністю усуваються від втручання в проблеми РЗБ, надаючи шанс Росії і Туреччині вільно впроваджувати в регіоні свої національні інтереси. Як результат, авторитет Сполучених Штатів може постраждати не тільки в РЗБ, але й у Великій Європі. «Сірий» сценарій: США залишають за собою окремі важелі впливу в РЗБ, перш за все НАТО у якості інструменту забезпечення безпеки в разі виникнення особливо напружених ситуацій, упоратись з якими ЄС виявиться нездатним. Тобто, з невеликими коливаннями збережеться сучасна картина. «Рожевий» сценарій, найменш імовірний: США посилять свою колишню функцію лобіста інтересів країн Західних Балкан з метою їх подальшого активного

просування в ЄС та НАТО. Отже, прогножуючи політику адміністрації Трампа щодо Західних Балкан, можна з великою долею вірогідності припустити подальше зниження активності Вашингтона у цьому регіоні. Скорочення активності США є вкрай небезпечною тенденцією, адже саме зовнішній фактор (США, НАТО, ЄС) відіграв головну роль у стабілізації регіону. Зменшення уваги з боку адміністрації Трампа до західнобалканського регіону може означати посилення Росії, а згодом навіть повернення окремих країн регіону до зони впливу РФ. Американська політична еліта спільно з європейськими структурами змушена буде розробити програму дій, направлену на зниження ступеню втручання Росії у справи регіону.

У цій ситуації для України є можливість скористатися не тільки досвідом трансформації країн західнобалканського регіону, а й використати відповідні структури, створені для допомоги Балканам за участі США, як то: Центр підвищення кваліфікації у сфері фінансів, що діє у Словенії, Регіональна школа державного управління в Чорногорії, Південно-Східний європейський центр підприємництва в Хорватії, Регіональна антикорупційна ініціатива в Боснії і Герцеговині тощо. Перші спроби використання позитивного досвіду країн західнобалканського регіону вже є: Україна стала членом Енергетичної спільноти Південно-Східної Європи. Подане дослідження також є важливим для нашої країни у процесі врегулювання конфліктів, до яких сьогодні втягнуто Україну. На шляху вирішення збройних конфліктів у західнобалканському регіоні було розроблено і впроваджено декілька моделей. Вивчення «косовської моделі» (надання незалежності) приводить до однозначного висновку про неприйнятність її використання щодо Криму та Донбасу. Не може бути застосована і «боснійська модель» (зовнішнє регулювання і контроль), адже в сучасних умовах зовнішнім регулятором може стати Росія, держава-агресор. Наразі тільки «македонська модель» (збереження унітарної держави та територіальної цілісності при створенні всіх умов для

всебічного розвитку національних меншин), що реалізується за підтримки США та інших міжнародних структур, може розглядатись як певний приклад для України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багацький Є. В. Взаємодія внутрішніх та зовнішніх чинників повоєнної трансформації Боснії і Герцеговини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Багацький Євген Володимирович. – Чернівці, 2016. – 28 с.
2. Бадах Ю. Укладання та реалізація Дейтонських угод [Електронний ресурс] / Ю. Бадах // Бібліотека наукових статей. – Режим доступу: www.stattionline.org.ua/histori/91/16234-ukladennya-ta-realizaciya-dejtonskix-ugod.html
3. Батюк В. И. Европа в военной политике администрации Буша / В. И. Батюк, В. А. Мазинг // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2001. – № 10. – С. 38-52.
4. Батюк В. И. Отношения США и НАТО в начале XXI века / В. И. Батюк // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2003. – № 10. – С. 31-44.
5. Бергер С. Америка на марше. Внешняя политика для президента-демократа / Самьюэл Бергер // Россия в глобальной политике. – 2004. – № 3. – С. 59-78.
6. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збігнєв Бжезінський. – К.: КМА, 2003. – 203 с.
7. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / Збігнєв Бжезінський. – Львів: Літопис, 2012. – 168 с.
8. Богатуров А. Д. «Стратегия разравнивания» в международных отношениях и внешней политике США / Алексей Демосфенович Богатуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 2. – С. 20-29.
9. Богатуров А.Д. Истоки американского поведения / Алексей Демосфенович Богатуров // Россия в глобальной политике. – 2004. – Т. 2. – № 6. – С. 80-97.

10. Богатуров А. Время Центральной Евразии / Алексей Демосфенович Богатуров // Международная жизнь. – 2005. – № 3. – С. 118-129.
11. Богатуров А.Д. Глобальные аспекты «цивилизационного» влияния США в XXI в. / Алексей Демосфенович Богатуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 9. – С. 114-121.
12. Богданов А. «Война идей» и внешняя политика США / Алексей Богданов // Свободная мысль. – 2009. – № 7. – С. 67-80.
13. Бордачев Т. В. Гуманитарная и миротворческая интервенция: Американский и европейский подходы / Т. В. Бордачев // США: Экономика, политика, идеология. – 1998. – № 8. – С. 46-57.
14. Брусиловська О. І. Посткомуністична Східна Європа: Зовнішні впливи, внутрішні зміни / Ольга Іллівна Брусиловська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 349 с.
15. Брусиловська О. І. Системні трансформації посткомуністичних країн Європи. 1989-2009: навчальний посібник / Ольга Іллівна Брусиловська. – Одеса: Астропринт, 2011. – 448 с.
16. Брусиловська О. І. Політична трансформація західнобалканських країн у 2004-2009 роках [Електронний ресурс] / Ольга Іллівна Брусиловська. – Режим доступу: <http://brusylvolska-olga.od.ua/articles/52>
17. Брусиловська О. І. Боснійська війна в контексті перегляду підвалин повоєнного міжнародного права / Ольга Іллівна Брусиловська // Вісник ОНУ. – 2004. – Т. 9. – Вип. 9. – С. 160-167.
18. Брусиловська О. І. Розвиток теорії міжнародних відносин в США: дискусії в сучасній політології [Електронний ресурс] / Ольга Іллівна Брусиловська // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2015. – № 5. – Режим доступу:// http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2498.

19. Бугайські Я. Америка і світовий безлад. Криза глобального лідерства США може призвести до появи непередбачуваних безпекових викликів у різних куточках світу [Електронний ресурс] / Януш Бугайські. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/64664>
20. Вишневский М. Л. О доктрине американского мирового лидерства / М. Л. Вишневский // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2005. – № 9. – С. 68-82.
21. Вознюк В. Синдром «антитерористичного світу» / Василь Вознюк // Дослідження світової політики. – 2003. – Вип. 25. – С. 107-118.
22. Волков В. К. Узловые проблемы новейшей истории Центральной и Юго-Восточной Европы / В. К. Волков. – М.: Индрик, 2000. – 368 с.
23. Волобуев П. Уроки Дейтонских соглашений / П. Волобуев, Л. Тягуненко // Свободная мысль. – 1997. – № 2. – С. 84-91.
24. Галака С. П. США та ядерне нерозповсюдження у ХХІ столітті / С. П. Галака, В. А. Манжола // США і світ ХХІ століття: монографія / За наук. ред. Ю. М. Пахомова. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С. 365-382.
25. Галака С. П. Шлях України до набуття без'ядерного статусу / Сергій Павлович Галака // Шлях України до набуття без'ядерного статусу та його наслідки для режиму ядерного нерозповсюдження. – К.: Фоліант, 2015. – С. 9-32.
26. Гальчинський А. Європа і США – геополітичне суперництво [Електронний ресурс] / А. Гальчинський – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Evointegr/ekonom.htm>
27. Гелетій М. М. Глобалізація як фактор Балканської кризи [Електронний ресурс] / Марія Михайлівна Гелетій. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua.8080/bitstream/ntb/11632/1/12_18Ukr_nac_ideya.pdf
28. Гелетій М. М. Балканська криза (1990-2005 рр.) в контексті геополітичних трансформацій [Електронний ресурс] / Марія Михайлівна Гелетій. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/>

123456789/25354/13-Geletiy.pdf?sequence=1

29. Глебов С. В. Міжнародні загрози: специфіка сучасного етапу / Сергій Володимирович Глебов // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – Вип. 27. – 2004. – С. 4-10.

30. Глебов С. В. Энергетическая безопасность Европы: Черноморский транзитный контекст / С. В. Глебов // Чорноморська безпека. – 2012. – № 2 (24). – С. 18-30.

31. Гончар Б. М. Концепція американського світового лідерства в зовнішній політиці Б. Обами / Б. М. Гончар, Ю. Б. Гончар // США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. За наук. редакцією Пахомова Ю.М. – К.: Центр вільної преси, 2013. – 620 с. – С. 213-225.

32. Гончар Б. Барак Обама і зовнішньополітична спадщина Джорджа Буша-молодшого (кризові аспекти) / Борис Гончар // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – Вип. 96. – С. 4-6.

33. Гусаров Ю. А. Отношение США к проблеме создания совместной европейской системы безопасности и обороны / Ю. А. Гусаров // Актуальные проблемы Европы. Западная Европа – США: Конкуренты или партнеры? – 2002. – № 4. – С. 13-17.

34. Гуськова Е. Ю. С надеждой на восстановление самостоятельности Сербии [Електронний ресурс] / Е. Ю. Гуськова // Фонд Стратегической Культуры. – Режим доступа: <http://www.fondsk.ru/news/2014/10/21/s-nadezhdoj-na-vozstanovlenie-samostojatelnosti-serbii-30053.html>

35. Гуськова Е. Ю. Вооруженные конфликты на территории бывшей Югославии: Хроника событий / Е. Ю. Гуськова. – М.: ИНИОН, 1999. – 156 с.

36. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990-2000) / Е. Ю. Гуськова. – М.: Русское право, 2001. – 720 с.
37. Гуськова Е. Ю. Урегулирование на Балканах: от Брионии до Дейтона (Мирные планы 1991-1995 гг.) / Е. Ю. Гуськова. – М.: ИНИОН, 1998. – 68 с.
38. Гуськова Е. Ю. Балканский кризис, Дейтонское соглашение и роль НАТО в Европе // Е. Ю. Гуськова. // Россия и Центральная Европа в новых геополитических реальностях. – М.: ЭПИКОН, 1998. – С. 229-242.
39. Давыдов Ю. П. «Старый» европеизм против «нового» атлантизма / Ю. П. Давыдов // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2003. – № 9. – С. 3-20.
40. Дайамонд Л. Визначення та розвиток демократії / Л. Дайамонд // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи / Під ред. Д. Гузіни. – К.: АйБі. – 2003. – С. 47-73.
41. Дудко І. Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі / Ірина Дудко. – Київ: КНЕУ. – 2003. – 208 с.
42. Дудко І. Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності / Ірина Дудко. – Київ: КНЕУ. – 2007. – 141 с.
43. Ея О. Секай кікен дзьохо дайтідзу-кан (Атлас небезпечних місць світу) / О. Ея. – Токіо: Сьогакукан. – 1996. – 192 с.
44. Забара В. Передумови Дейтонських мирних переговорів (липень-жовтень 1995 р.) [Електронний ресурс] / В. Забара – Режим доступу: http://www.br.com.ua/referats/World_history/58653.htm?dl
45. Загладин Н. США: общественно-политическое развитие на рубеже нового века / Н. Загладин // МЭМО. – 2001. – № 5. – С. 3-14.
46. Загладин Н. США в эпоху глобального кризиса: от «обамомании» к «обамоскептицизму»? / Н. Загладин // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 3. – С. 3-12.

47. Захарченко А. Ядерный мир Джорджа Буша / Анна Захарченко // Международные процессы. – 2006. – № 2. – С. 162-165.
48. Игнатенко А. Слово и дело: Барак Обама и исламский вопрос / А. Игнатенко // Россия в глобальной политике. – 2009. – Т. 7. – № 2. – С. 128-140.
49. Индик М. Оценка внешней политики Обамы / Мартин Индик, Кеннет Либерталь, Майкл О'Хэнлон // Россия в глобальной политике. – 2012. – Т. 10. – № 3. – С. 166-180.
50. Иноземцев В. Л. США и ЕС в новом столетии: союзники или соперники? / Владислав Леонидович Иноземцев // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – № 9. – С.3-19; 59-74.
51. Иноземцев В. Л. «Постамериканский» мир: мечта дилетантов и непростая реальность / Владислав Леонидович Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 3. – С.3-15.
52. Иноземцев В. Л. Мир в начале тысячелетия. К воссозданию Вестфальской системы: хаос и порядок в международных отношениях (Статья вторая) / Владислав Леонидович Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 9. – С. 3-11.
53. Ито М. Секай тідзу де йому – сенсо то міндзоку (Інформаційний атлас світу. Люди і війна) / М. Іто. – Токіо: Дзюнпося. – 2005. – 112 с. (япон. мовою).
54. Йованович М. Сербия в начале 21 в., или о кризисе, его причинах и ответственности / М. Йованович // Сербия о себе: сборник. – М.: Европа. –2005. – С. 465-505.
55. Кадзіта Т. Атарасій міндзоку мондай. ЄС того то есунісіті (Нові етнічні проблеми. Європейська інтеграція і етнічність) / Т. Кадзита. – Токіо: Тюо корон сінся, 1993. – 290 с. (япон. мовою).
56. Калоева Е. Б. Основные направления новой внешней политики Сербии (2000-2012) / Е. Б. Калоева // Внешняя политика стран Восточной

Европы в первом десятилетии XXI в.: Сб. науч. трудов / Под. ред. Л. Н. Шаншиева. – М.: ИНИОН РАН, 2013. – С. 102-132.

57. Калоева Е. Б. Права национальных меньшинств и проблема мультикультурализма / Е. Б. Калоева // Национальные меньшинства в странах Центрально-Восточной Европы: Сб. обзоров и реф. / Под. ред. Т. Г. Биткова. – М.: ИНИОН РАН, 2007. – С. 99-112.

58. Карл Т. Л. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы (Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций) / Т. Л. Карл, Ф. Шмиттер // Полис: Политические исследования. – 2004. – № 4. – С. 6-25.

59. Камінський Є. Є. Україна. США. Світ: Вибране / Євген Камінський. – К.: Центр вільної преси. – 2012. – 492 с.

60. Карякин В. В. Военная политика и стратегия США в геополитической динамике современного мира / В. В. Карякин. – М.: Граница. – 2011, – 259 с.

61. Катано М. Нонна ні тігау йороппа каккоку катагі. 32ка коку кокумінсей сіндан (Темперамент таких різних європейських країн. Аналіз етнічних особливостей 32-х країн) / М. Катано, Н. Сугаї. – Токіо: Сосіся, 2012. – 320 с. (япон. мовою).

62. Киясов А. С. «Завершая начатую работу»: политика республиканской администрации США на Западных Балканах в 2000 годы [Электронный ресурс] / А. С. Киясов – Режим доступа: http://vestnik.ssu.samara.ru/articles/315/hist_2.pdf

63. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? К дипломатии для XXI века / Генри Альфред Киссинджер. – М.: Ладомир. – 2002. – 352 с.

64. Кіккава Г. Майноріті но кокусай сейдзігаку (Національні меншини в міжнародній політиці) / Г. Кіккава, Х. Като. – Токіо: Юсіндо. – 2000. – 253 с. (япон. мовою).

65. Кіносита Р. Обей курабу сякай (Клуб держав західного світу) / Р. Кіносита. – Токіо: Сінтьоса. – 1996. – 240 с.
66. Коваль І. М. Американський «неореалізм»: вступаючи у ХХІ століття. Концепції і методи / Ігор Миколайович Коваль / США і світ ХХІ століття. – С.22-30.
67. Коваль І. Н. Постбіполярная міжнародная система: підходи и оценки «неореалистов» / Ігорь Николаевич Коваль // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – 2007. – Вип. 14. – Том 12. – С. 139-148.
68. Козловська Ю. І. Теорія неореалізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин та зовнішньої політики держав / Юлія Ігорівна Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2015. – Т 20. – Вип. 1 (22). – С. 90-95.
69. Козловська Ю. І. Західні Балкани в зовнішньополітичній стратегії США в постбіполярний період: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / Юлія Ігорівна Козловська // Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. – 2015. – № 8. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2569
70. Козловська Ю. І. Політика адміністрації Б. Клінтона щодо регіону Західні Балкани / Юлія Ігорівна Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2014. – Т. 19. – № 1. – С. 104-109.
71. Козловська Ю. І. Відносини США з країнами Західних Балкан в умовах глобальної кризи (2008 – 2013 роки) / Юлія Ігорівна Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18. – № 2 (18). – С. 155-161.
72. Козловська Ю. І. Політика адміністрації Дж. Буша відносно Західнобалканського регіону (1988-1992 рр.) / Юлія Ігорівна Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2012. – Т. 17. – № 2 (16). – С. 179-186.

73. Козловская Ю. И. Политика администрации Джорджа Буша-мл. в отношении региона Западные Балканы / Ю. И. Козловская // Қазіргі заманғы маңызды мәселелер = Актуальные проблемы современности. – Караганда, 2014. – № 3(5). – С. 74-79.

74. Козловська Ю. І. Кризи на Західних Балканах та політика США за Б. Клінтона: уроки для України / Ю. І. Козловська // Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи. Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 14-15 травня 2015 р. – Житомир – Вінниця: Publisher Scientific, 2015. – С. 28-30.

75. Козловська Ю. І. Політика США щодо регіону Західні Балкани: безпековий вимір / Ю. І. Козловська // Міжвідомча наукова конференція «США і Європа в сучасних трендах міжнародної безпеки: концептуальні та прикладні аспекти». 2 червня 2016 р. – Київ: Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. – 2016. – № 11.

76. Козловська Ю. І. Регіон Західні Балкани в зовнішній політиці США: Проблеми і перспективи / Ю. І. Козловська // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції. 15 травня 2015 р. – Львів – Ч. 2 – С. 194-198.

77. Козловська Ю. І. Регіон Західні Балкани: сучасність і перспективи розвитку у порівнянні підходів американських адміністрацій / Ю. І. Козловська // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття. Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 15-16 грудня 2017 р. – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 83-86.

78. Конституция Республики Косово [Електронний ресурс] // Конституции государств (стран) мира. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/archives/296/5>

79. Конституция Республики Македония [Электронный ресурс] // Конституции государств (стран) мира. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/archives/113/3>
80. Конституция Республики Сербия [Электронный ресурс] // Конституции государств (стран) мира. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=369>
81. Конституция Республики Хорватия [Электронный ресурс] // Конституции государств (стран) мира. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=107>
82. Конышев В. Н. Американский неореализм о проблеме суверенитета [Электронный ресурс] / В. Н. Конышев // Политэкс. – Режим доступа: <http://www.politex.info/content/view/760/30/>
83. Конышев В. Н. Американский неореализм о природе войны: эволюция политической теории / В. Н. Конышев. – Санкт-Петербург: Наука. – 2004. – 372 с.
84. Конышев В. Н. О неореализме Кеннета Уолтса / В. Н. Конышев // Полис. – 2004. – № 2. – С. 146-155.
85. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К.: Видавничий дім ін Юре. – 2001. – 447 с.
86. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / Валерій Володимирович Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К.: Знання. – 2012. – 760 с.
87. Коппель О. А. Новий міжнародний порядок: структурні характеристики та особливості формування / О. А. Коппель, З. Кісільова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2009. – Вип. 87, ч. 2. – С. 11-17.
88. Коппель О. А. Діалог цивілізацій в діяльності ООН / Олена Арнольдівна Коппель // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: Ін-т міжнар. Відносин. – 2011. – Вип. 99, Ч. 1. – С. 52-57.

89. Коппель О. А. Цивілізаційна парадигма формування нового світового порядку в умовах глобалізації / Олена Арнольдівна Коппель // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. – 2008. – Вип. 75, ч. 2. – С. 34-39.

90. Коппель О. А. Україна в цивілізаційному просторі ХХІ ст. / Олена Арнольдівна Коппель // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2005. – Вип. 57, ч. I. – С.44 - 55.

91. Косолапов Н. А. Новая администрация США: наследие, проблемы и задачи / Николай Алексеевич Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 4. – С. 22-34.

92. Кото К. Секай но «фунсо» хандобукку (Світові «конфлікти», детальний посібник) / К. Кото. – Токіо: Кенкюся. – 2002. – 246 с. (япон. мовою).

93. Кощенко А. Суперечності між США і «старою» Європою (концептуальний вимір): Монографія / А. Кощенко. – К.: ІСЕМВ. – 2006. – 135 с.

94. Кременюк В. А. Взгляд вперед: задачи внешней политики администрации Буша / Виктор Александрович Кременюк // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2001. – № 12. – С. 40-52.

95. Кременюк В. А. Две модели отношений США с окружающим миром: «заботливый отец» или «суровый шериф» / Виктор Александрович Кременюк // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2004. – № 11. – С. 3-14.

96. Кременюк В. А. Россия – США: первые уроки балканского кризиса 1999г. / Виктор Александрович Кременюк // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2000. – № 1. – С. 5-15.

97. Кременюк В. А. Внешняя политика президента Б. Обамы: поиски выхода из кризиса / Виктор Александрович Кременюк // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2011. – № 6. – С. 3-20.

98. Куглер Р. Национальная безопасность в условиях глобализации / Р. Куглер // Единство Запада и трансатлантическая безопасность – перед лицом испытаний. – Центр им. Маршалла, 2002. – № 4. – С. 59-79.
99. Кузнецов И. «Глобальная конвергенция» в контексте внешнеполитической стратегии США / И. Кузнецов // Международная жизнь. – 2010. – № 4. – С. 28-39.
100. Кузнецова Е. С. Европа и Америка: их слабость и сила / Е. С. Кузнецова // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2003. – № 9. – С. 60-65.
101. Лапшин А. Е. Распад Югославии: внутренний и международный аспекты Балканской проблемы/ А. Е. Лапшин. – Одесса: Астропринт. – 1999. – 22 с.
102. Лакішик Д. М. Нова стратегія національної безпеки США / Д. М. Лакішик // Політологічний вісник. – Київ, 2011. – № 51. – С. 313-322.
103. Латигіна Н. Загадка Балкан: Косово і американська демократія [Електронний ресурс] / Н. Латигіна. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/398>
104. Майстренко Ю. Регіон Західні Балкани: зовнішні чинники та особливості політичних трансформацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Майстренко Юлія Іванівна. – Чернівці, 2016. – 19 с.
105. Макаренко Є. А. Концепт США у глобальних тенденціях розвитку людства: прогнозування і прагматика / Євгенія Анатоліївна Макаренко // США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. [Ред. Ю.М. Пахомов]. – К.: Центр вільної преси. – 2013. – С.117-143.
106. Манжола В. А. Нейтралітет та позаблоковість у європейській системі міжнародних відносин: монографія / В. А. Манжола, В. М. Вдовенко. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – 2007. – 166 с.

107. Мартынова М. Ю. Проблемы Косово: этнический фактор / М.Ю. Мартынова // Конфликт в Косово и международная безопасность. – М.: Институт Экономики РАН. – 2009. – С. 93-156.

108. Матвеева О. Політика глобального лідерства США за президенства Барака Обама [Електронний ресурс] / О. Матвеева. – Режим доступу: <http://www.uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/politika-globalnogo-liderstva-ssha-za-prezidenstva-ba>

109. Международные организации и кризис на Балканах // Документы международных организаций по мирному урегулированию кризиса в Хорватии, Боснии и Герцеговине 1990-х гг. / [сост. и отв. ред. Е. Ю. Гуськова]. – М. – 2000. – Т. 3. – 495 с.

110. Месич С. Хорватия – десять лет перемен / С. Месич [Електронний ресурс] // Международная жизнь. – Режим доступу: <http://interaffairs.ru/read.php?item=378>

111. Мирский Г. И. Американская сверхдержава против исламистского терроризма / Георгий Ильич Мирский // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 10. – С. 71-81.

112. Мирский Г. Америка и мир при Бараке Обаме / Георгий Мирский // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 6. – С. 3-16.

113. Михалев О. Ю. Европейские перспективы Западных Балкан: между стабилизацией и вступлением / О. Ю. Михалев // Страны Восточной и Юго-Восточной Европы в поисках своей европейской идентичности. – Воронеж, 2009. – Выпуск 9. – С. 30-41.

114. Млечин Л. Министры иностранных дел. Тайная дипломатия Кремля / Л. Млечин. – М.: Центрполиграф. – 2003. – 668 с.

115. Молли Р. «Умеренные» и «воинственные» – стирание граней / Р. Молли, П. Харлинг // Россия в глобальной политике. – 2011. – Т. 9. – № 1. – С. 30-41.

116. Нагірний М. З. Республіка Хорватія: державно-політичний розвиток у 1990-х роках / М. З. Нагірний. – Л., 2003. – 180 с.

117. Наката Я. Америка о сіхай суру пава еріто. Кайтай сінсьо: дайторьо сае мо аяцуру, сіра-редзару неттоваку но субете (Потужна еліта Сполучених Штатів. Детальний аналіз: маніпулювання президентом, все про невідому мережу) / Я. Наката. – Токіо: Пі ейч пі кенкюдзьо. – 2009. – 340 с.

118. Новикова И. Македония: спокойствие в кольце противоречий [Электронный ресурс] / И. Новикова, В. Трухачев // Pravda.ru. – Режим доступа: <http://www.pravda.ru/world/europe/balkans/30-03-2011/1071732-macedonia-1/>

119. Общее рамочное соглашение о мире в Боснии и Герцеговине [Электронный ресурс] // ООН, Генеральная Ассамблея Совета Безопасности. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/380/73/IMG/N9538073.pdf?OpenElement>

120. Пауэлл К. Рах Americana. Стратегия партнерства / Колин Пауэлл // Россия в глобальной политике. – 2004. – № 1. – С. 114-128.

121. Перепелиця Г. Парадигма нової архітектури європейської безпеки [Електронний ресурс] / Григорій Миколайович Перепелиця // Відносини Україна – ЄС: в пошуках нової системи європейської безпеки. – 2009. – (International Review). – С. 39-51. – Режим доступа: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06780/review-3.2009.pdf>

122. План действия по подготовке к членству [Электронный ресурс] // Организация североатлантического договора. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/ru/SID-90FD9216-88A6736/natolive/topics_37356.htm

123. Погорська І. І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу / Ірина Іванівна Погорська. – К.: Грамота. – 2009. – 504 с.
124. Погорська І. І. Стратегічне партнерство США і Європи в контексті глобальних тенденцій світового розвитку / Ірина Іванівна Погорська // Дослідження світової політики. – 2003. – Вип. 25. – С. 118-131.
125. Подлесный П. Т. Американские ученые о внешнеполитической стратегии президента Дж. Буша-мл. / Павел Терентьевич Подлесный // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2003. – № 4. – С. 91-97.
126. Политика США в меняющемся мире: монография / Отв. ред П. Т. Подлесный. – М.: Наука. – 2004. – 333 с.
127. Полулях Д. Проблемы концептуализации глобального лидерства США [Електронний ресурс] / Д. Полулях, Р. Ходжаев. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/politicamira/clients/tribuna/problema-konceptualizacii-globalnogo-liderstva-ssa>
128. Порядин С. В. США и Европа. Перспективы взаимоотношений на рубеже веков: монография / С. В. Порядин. – М.: Наука. – 2000. – 191 с.
129. Пономарева Е. Г. Босния и Герцеговина: государство без государственности / Е. Г. Пономарева // Вестник МГИМО-Университета. – 2011. – № 1 (16). – С. 64-76.
130. Пономарева Е. Г. Геополитическая битва вокруг Сербии / Е. Г. Пономарева // Политеія. – 2013. – Бр. 5. – С. 281-286.
131. Пономарева Е. Г. Ловушки и дилеммы Мирного соглашения, или Какое будущее ждет Боснию и Герцеговину? / Е. Г. Пономарева // Политеія. Баня-Лука (Республика Сербска). – 2011. – Год. 1, Бр. 2. – С. 219-234.
132. Пономарева Е. Г. Новые государства на Балканах / Е. Г. Пономарева. – М.: МГИМО-Университет, 2010. – 252 с.

133. Пономарева Е. Г. Параметры государственной состоятельности: Босния и Герцеговина / Е. Г. Пономарева // Сравнительная политика. – 2011. – № 3. – С. 86-95.

134. Пономарева Е. Г. Политическое развитие постюгославского пространства (внутренние и внешние факторы) / Е. Г. Пономарева. – М.: МГИМО(У) МИД России. – 2007. – 235 с.

135. Пономарева Е. Г. Проект «Косово» и большая политика / Е. Г. Пономарева // Мир и политика. Ежеквартальное приложение. – 2013. – № 7 (82). – С. 92-111.

136. Потехін О. В. США: присмерки імперської парадигми / Олександр Володимирович Потехін // США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. [Ред. Ю.М. Пахомов]. – К.: Центр вільної преси. – 2013. – С. 144-163.

137. Ржевська Н. Ф. Оновлена стратегія США: реалії та очікування [Електронний ресурс] / Ніна Федорівна Ржевська. – Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua>.

138. Ржевська Н. Ф. Нові вимоги до зовнішньополітичної стратегії Барака Обами: точки зору експертів. / Ніна Федорівна Ржевська // Нова парадигма. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2013. – Вип. 115. – С. 142-150.

139. Рижков М. М. "Grand Strategies": актуалізація американського досвіду стратегічного планування: монографія / Микола Миколайович Рижков. – К.: Алькор. – 2006. – 247 с.

140. Рогов С. М. Вторая администрация Джорджа Буша – младшего / С. М. Рогов // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2006. – № 2/3. – С. 3-30.

141. Романенко С. А. Косово: история, характер и динамика конфликта / С. А. Романенко // Конфликт в Косово и международная безопасность. – М.: Институт экономики РАН. – 2009. – С. 13-58.

142. Руда В. Європейський досвід урегулювання криз: на матеріалі конфлікту в Боснії і Герцеговині (1991-1995 pp.) [Електронний ресурс] / В. Руда. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=61644
143. Рудич Ф. Балканська криза: геополітичний вимір / Ф. Рудич // Віче. – 2000. – № 10. – С. 145-147.
144. Салмин А. М. Современная демократия: очерки становления / А. М. Салмин. – М. – 1997 – 346 с.
145. Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс] / Олександр Семенюк // Відносини Україна – ЄС: в пошуках нової системи європейської безпеки / 2009. – (International Review). – С. 4–14. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06780/review-3.2009.pdf>
146. Семенюта Т. В. Маніпулятивні технології іміджування та лобіювання міжнародно-політичних стратегій США / Т. В. Семенюта // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 68. – І частина. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2007. – С. 140-146.
147. Сіба Н. Барукан о сиру таме но 65 сьо (65 глав про Балкани) / Н. Сіба. – Токіо: Акасі. – 2007. – 364 с. (япон. мовою).
148. Сіновець П. А. Трансформація ядерної стратегії США: теорія та практика / Поліна Андріївна Сіновець // Стратегічні пріоритети – 2009. – № 2 (11). – С. 17-22.
149. Складенко Д. В. Концепція гегемонії в зовнішньополітичній стратегії США по закінченні холодної війни та її європейська складова / Д. В. Складенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2002. – № 34. – Ч. 1. – С. 66-72.
150. Смирнов П. Е. США и Западная Европа: Борьба за влияние в Восточном регионе / П. Е. Смирнов // США: Экономика, политика, идеология. – 1997. – № 6. – С. 38.

151. Смогут ли США изменить мир? Политика США в меняющемся мире / [Ред. П. Т. Подлесный]. – М.: Наука. – 2004. – 333 с.

152. Снайдер Д. Запобігання націоналістичним конфліктам у добу демократизації / Д. Снайдер // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи / Під ред. Д.Гузіні. – К.: АйБі. – 2003. – С. 281-318.

153. Современные международные отношения и мировая политика / [Ред. А .В . Торкунова]. – М.: Просвещение. – 2005. – 990 с.

154. Соглашение Рамбуйе [Электронный ресурс] // ООН, Генеральная Ассамблея Совета Безопасности. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/168/83/PDF/N9916883.pdf?OpenElement>

155. Соколова П. С. Независимость Косово – этап евроатлантической интеграции Западных Балкан / П. С. Соколова // Конфликт в Косово и международная безопасность. – М.: Институт экономики РАН. – 2009. – С. 193- 210.

156. Стенограмма выступления и ответов на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В. Лаврова в ходе совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Македонии А. Милошоским г. Охрид, 20 апреля 2011 года [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступа: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dos.nsf/44a7dafc231dc11ac32576d6002f70c1/df3c6cd77d90f2bec32576d6003ffe2f!OpenDocument>

157. Тарелин А. А. Вопросы внешней политики в президентской кампании – 2008 / Андрей Андреевич Тарелин // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2008. – № 10. – С. 69-76.

158. Терентьев А. А. «Новый мировой порядок» США или европейское мироустройство? / Александр Александрович Терентьев //

Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 7. – С. 31-42.

159. Терентьев А. Американские выборы и внешняя политика / Александр Терентьев // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 1. – С. 95-108.

160. Тіда Д. Юго фунсо – таміндзоку модзаіку кокка но хігекі (Югославський конфлікт: трагедія багатоетнічної, різнопланової держави) / Д. Тіда. – Токіо: Коданся, 1993. – 272 с. (япон. мовою).

161. Трибрат В. В. Содержание и смысл «доктрины Буша» / Владимир Владимирович Трибрат // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2008. – № 1. – С. 65-79.

162. Троицкий М. А. Смогут ли США изменить мир? Политика США в меняющемся мире / М. А. Троицкий // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2004. – № 10. – С. 110-117.

163. Уткин А. И. Американская стратегия для XXI века / А. И. Уткин. – М.: Логос. – 2000. – 270 с.

164. Уткин А. И. Американская империя / А. И. Уткин. – М.: Эксмо. – 2003. – 545 с.

165. Уткин А. И. Внешняя политика президента Б. Обамы / Анатолий Иванович Уткин // Мир перемен. – 2010. – № 1. – С. 111-125.

166. Укрепление мира и стабильности на Балканах [Электронный ресурс] // НАТО на Балканах, брифинг февраль 2005. – Режим доступа: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120103_balkans-r.pdf

167. Финдлей Т. Предотвращение, разрешение вооружённых конфликтов и контроль над ними / Т. Финдлей // МЭМО. – 1996. – № 1. – С. 24-68.

168. Фукуяма Ф. Конец истории? / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 134-148.

169. Хаба К. Того йороппа но міндзоку мондай (Етнічні проблеми об'єднаної Європи) / К. Хаба. – Токіо: Коданся. – 1995. – 296 с. (япон. мовою).
170. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – М.: Российская политическая Энциклопедия. – 2003. – 368 с.
171. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: АСТ. – 2003. – 603 с.
172. Хантінгтон С. Новий світовий порядок у ХХІ ст.: глобальні тенденції та їх значення для України / С. Хантінгтон. // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 7. – С.7-18.
173. Хельберг У. Теоретичні підходи до розумінні європейської безпеки / У. Хельберг // Політичний менеджмент. – 2011. – № 5. – С. 51-59.
174. Храбан І. А. У рамках євроатлантичного партнерства. НАТО, ЄС та європейська оборонна політика / І. А. Храбан // Політика і час. – 2003. - № 1. – С. 64-72.
175. Худолій А. О. Роль стереотипів у політичному дискурсі американських президентів / Анатолій Олексійович Худолій // Політологічний вісник. – Київ, 2011. – № 51. – С. 303-312.
176. Центрально-Восточная Европа во второй половине 20 в. Т. 3.: Трансформация 90-х гг. – М.: Наука. – 2002. – 464 с.
177. Цукімура Т. Міндзоку фунсо (Етнічні конфлікти) / Т. Цукімура. – Токіо: Іванамі сінсьо. – 2013. – 236 с. (япон. мовою).
178. Цуморі С. Барукан о ику. Міндзоку мондай о кангаеру (Подорож через Балкани. Роздуми на тему етнічних конфліктів) / С. Цуморі. – Токіо: Сімул. – 1995. – 274 с. (япон. мовою).
179. Цыганков П. А. Теория международных отношений: Учеб. пособие / П. А. Цыганков. – Гардарики. – 2003. – 590 с.

180. Цыганков П. А. Кеннет Уолц и неореализм в науке о международных отношениях / П. А. Цыганков // Теория международных отношений: Хрестоматия. – М.: Гардарики. – 2002. – С. 89–92.

181. Шаклеина Т. А. Внешнеполитические дискуссии в США: поиски глобальной стратегии / Т. А. Шаклеина // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2002. – № 10. – С. 3-15.

182. Шенин С. Ю. Генезис внешней политики Дж. Буша-мл. / С. Ю. Шенин // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2013. – № 5. – С. 59-72.

183. Шергін С. О. Парадигмальний вимір міжнародних відносин в європейській і американській політичній науці /Сергій Олександрович Шергін / США і світ ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського / [Ред. Ю.М. Пахомов]. – К.: Центр вільної преси. – 2013. – С. 30-55.

184. Шилова А. В. Югославська криза та проблеми її врегулювання / А. В. Шилова // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвід. зб. наук. пр. / [відп. ред. С. В. Віднянський]. – К.: НАН України, Ін-т історії України. – 2001. – С. 144-154.

185. Шилова А. В. Укладення та реалізація Дейтонських угод / А. В. Шилова // Вісник КНУ: Історія. – 2008. – № 94/95. – С. 70-74.

186. Язькова А. А. Балканские страны и процессы трансформации НАТО / А. А. Язькова // Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы. – 2004. – № 11. – С. 11 – 13.

187. Ambrosius L. E. Woodrow Wilson and George W. Bush: Historical Comparisons of Ends and Means in Their Foreign Policies / Lloyd E. Ambrosius // DH. – 2006. – Vol. 30. – N 3. – P. 509–543.

188. Armakolas I. NATO and Western Balkans New Strategic Concept, Old Challenges [Електронний ресурс] / I. Armakolas, B. Feta, J. Radoman, G. Tsourapas // Hellenic Center for European Studies. – 2010. – 16 p. – Режим доступу: http://www.ekem.gr/images/stories/guide_nato_western_balkans.pdf

189. Baldwin A. Neoliberalism and Neorealism and Word Politics / A. Baldwin // *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate* / Ed. by A. Baldwin. – Columbia University Press. – 1993. – P. 3-28.

190. Balfour R. Between engagement and cold feet: ten years of the EU in the Western Balkans [Электронный ресурс] / R. Balfour, C. Stratulat // *The European Future of the Western Balkans* / Ed. by E. Prifti. – The European Union Institute for Security Studies, 2013. – Режим доступа: <http://ceas-serbia.org/root/prilozi/Eviola-Prifti-The-European-Future-Western-Balkans.pdf>

191. Batt J. Introduction: the stabilisation / integration dilemma / J. Batt // *Chaillot Paper. The Western Balkans: moving on.* – Paris: Institute for Security Studies, 2004. – № 70. – P. 7-21.

192. Bildt C. A Second Chance in the Balkans / C. Bildt // *Foreign Affairs.* – 2001. – Vol. 80. – P.148-158.

193. Betts R. K. The Political Support System for American Primacy / Richard K. Betts // *IA.* – 2005. – Vol. 81. – N 1. – P. 1–14.

194. Berlin Plus agreement [Электронный ресурс] // European Parliament. – Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf

195. Bieber F. The Western Balkans are Dead – Long Live the Balkans! Democratization and the Limits of the EU / F. Bieber // *Unfinishe Business: The Western Balkans and the International Community* / Ed. by V. Džihic, D. Hamilton. – Washington: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 3-9.

196. Blueprint for change: Obama and Biden's plan for America. – 2008. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.barackobama.com/pdf/ObamaBlueprintForChange.pdf>

197. Boys J. Exploiting Inherited Wars of Choice. Obama's Use of Nixonian Methods to Secure the Presidency / James Boys // *APR.* – 2014. – Vol. 42. – N 5. – P. 815-840.

198. Božinović D. Regional Political Cooperation in the Western Balkans: Towards the Common Goal of Euro-Atlantic Integration [Электронний ресурс] / Davor Božinović // Political thought. Regional Cooperation in the Western Balkans on the Road to EU and NATO. – Скопје, година 8. – септември 2010. – Р. 13-18. – Режим доступу: <http://www.kas.de/macedonia>

199. Brown Ch. The Poverty of Grand Theory / Chris Brown // European Journal of International Relations. – 2013. – Vol. 19. – P. 483-497.

200. Brzezinski Zb. The Grand Failure: the Birth and Death of Communism in the Twentieth Century / Zb. Brzezinski. – NY, 1989. – 277 p.

201. Bugajski J. Return of the Balkans: Challenges to European Integration and U.S. Disengagement [Электронний ресурс] / J. Bugajski // The Letort Papers. – 2013. – 191 p. – Режим доступу: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?id=165074&lng=en>

202. Bugajski J. Regional Overview [Электронний ресурс] / J. Bugajski // Western Balkans Policy Review 2010. – Р. 1-10. – Режим доступу: http://csis.org/files/publication/100917_Bugajski_WesternBalkansWEB.pdf

203. Bush G. W. State of the Union Address. 2002 / George W. Bush [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129 - 11.html>

204. Bush G. W. UN General Assembly in New York City Address. 2002, 12 September / George W. Bush [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html>

205. Bush G. W. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction. West Point, New York, June 1, 2002 / George W. Bush [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss5.html>

206. Bush G. W. State of the Union. Chamber of the United States House of Representatives, United States Capitol. 2008 / George W. Bush [Электронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2008/01/20080128-13.html>.

207. Chatterjee S. Neo-realism, Neo-liberalism and Security / S. Chatterjee // International studies. – 2003. – Vol. 40, N 2. – P. 125-144.

208. Clinton H. R. Security and Opportunity for the Twenty-first Century / Hillary Rodham Clinton // FA. – September-October 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/translation/237518.html>

209. Clinton H. Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. Speech Secretary of State, July 15, 2009 / Hillary Rodham Clinton [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126085.htm>

210. Clinton H. Remarks on the Obama administration's national security strategy. Brookings Institution. 2010 / Hillary Rodham Clinton [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/05/142312.htm>

211. Clinton H. Remarks to the Center for Global Development. 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/134838.htm>.

212. Clinton H. Leading through Civilian Power: Redefining American Diplomacy and Development / Hillary Clinton // FA. – 2010. – Vol. 89. – N 6. – P. 13-24.

213. Clinton W. J. Confronting Challenges of a Broader World. Address to the United Nations General Assembly, New York City, 1993, September 27 [Электронный ресурс] / W. J. Clinton // U.S. Department of State Dispatch. – 1993. – Vol 4, No 39. – Режим доступа: <http://www.nato.int/docu/review/1995/9501-4.htm>.

214. Conley A. The European Union's policy toward the Western Balkans [Электронный ресурс] / A. Conley // The Western Balkans Policy

Review 2010 / Ed. by J. Bugajski. – Center for Strategic and International Studies, 2010. – P. 11-18. – Режим доступа: http://csis.org/files/publication/100917_Bugajski_WesternBalkans_WEB.pdf

215. Congress and the Nation / Ed. Ann O'Connor, Jon Preimesberger, David Tarr. – Vol. IX: 1993-1996. A Review of Government and Politics. – Washington: CQ Press. – 1998. – 1275 p.

216. Congress and the Nation / Ed. Ann O'Connor, Jon Preimesberger, David Tarr. – Vol. X: 1997-2001. A Review of Government and Politics. – Washington: CQ Press. – 2002. – 1206 p.

217. Contemporary Practice of the United States Relating to International Law [Ed. S.D. Murphy] // AJIL. – 2003. – Vol. 97. – N 2. – P. 419-445.

218. Ćurak N. Bosnia and Herzegovina: The International Administration of a Captured Country / N. Ćurak, S. Turčalo // Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / Ed. by V. Džihic and D. Hamilton. – Washington, DC: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 61-79.

219. Daalder I. America Unbound: the Bush Revolution in Foreign Policy: Monograph / Ivo Daalder, James Lindsay. – Washington: Brookings Institution. – 2003. – 246 p.

220. Daalder I. H. The United States, Europe, and the Balkans / Ivo Daalder. – Washington: The Brookings Institution, 2000 (December). – 17 p. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.brookings.edu/views/articles/daalder/useurbalkch.pdf>

221. Dalby S. Critical Geopolitics: Discourse, Difference and Dissent / Simon Dalby // Environment and Planning: Society and Space. – 1991. – Vol. 9. – No 3. – P. 261-283

222. Dalby S. Geopolitics, Grand Strategy and the Bush Doctrine / Simon Dalby // Institute of Defence and Strategic Studies Discussion Paper. – 2005. – 20 p.

223. Domljan V. The Paralyzed Society: Is a New Beginning Possible? / V. Domljan // Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / Edited by V. Džihic, D. Hamilton. – Washington, DC: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 87-96.

224. Džihic V., Hamilton D. Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / V. Džihic, D. Hamilton // Center for Transatlantic Relations. – 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transatlantic.sais-jhu.edu/publications/Unfinished%20Business>

225. Džihic V. Dilemmas of Young Democracies in the Western Balkans 20 years after Yugoslav Dissolution / V. Džihic // Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / Ed. by V. Džihic, D. Hamilton. - Washington: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 11-16.

226. Džihic V. Kosovo After Independence. Is the EU's EULEX Mission Delivering on its Promises? [Электронный ресурс] / V. Džihic, H. Kramer // International Policy Analysis. – 2009. – 24 p. – Режим доступа: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/06571.pdf>

227. Ellzey G. The Role of the United States Armed Forces, Department of Homeland Security and the United States Intelligence Community. Overview of United States of America's National Security Strategy 2009: Counterterrorism Policy Recommendations and Implications. School of International Studies, Task Force, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dlib.lib.washington.edu/dspace/bitstream/handle/1773/4635/TF_SIS45E_2009.pdf?sequence=1

228. EU-US Summit. Washington, 3.11.2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/110929.pdf

229. EU-Western Balkans Summit – Declaration [Электронный ресурс] // Centro Studi di Politica Internazionale. – 2003. – 3 p. – Режим доступа: <http://www.cespi.it/STOCCHIERO/dossierBalcani/dich-Salonicco.PDF>

230. EU and NATO agree concerted approach for the Western Balkans // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_20312.htm?selectedLocale=en

231. Farer T. To Shape the Nation's Foreign Policy: Struggles for Dominance among American International Relations Scholars / Tom Farer // *Diogenes*. – 2004. – N 51. – P. 71-84.

232. Ford P. K. “Yes We Can” or “Yes We Did”? Prospective and Retrospective Change in the Obama Presidency / Pearl K. Ford, Tekla A. Johnson, Angie Maxwell // *Journal of Black Studies*. – 2010. – Vol. 40. – N 3. – P. 462-483.

233. Freidel F. The Presidents of the United States of America / Frank Freidel, Hugh Sidey. – The White House Historical Association. – 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/1600/presidents/georgewbush>

234. Gagnon Ch. Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia / Ch. Gagnon // *Global Dangers: changing dimensions of international security* / Ed. by S. M. Lynn-Jones, S. E. Miller. – MIT Press. – 1995. – P. 331-368.

235. Gelazis N. Addressing the Core Challenges for European Integration in the Western Balkans: Innovative Approaches to NATO and EU Enlargement / N. Gelazis // *Unfinishe Business: The Western Balkans and the International Community* / Edited by V. Džihčić, D. Hamilton. – Washington: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 231-238.

236. Gordon H. Ph. U.S. Policy in the Balkans / H. Ph. Gordon // U.S. Department of State. – 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2011/166109.htm>

237. Griffiths M. Rethinking International Relations Theory: Monograph / Martin Griffiths. – Houndmills: Palgrave Macmillan. – 2011. – 226 p.

238. Greenwood D. The Western Balkans candidates for NATO membership and partnership / D. Greenwood. – The Centre of European Security Studies. – 2005. – 112 p.

239. Haass R. The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance? / Richard Haass // FA. – 2008. – Vol. 87. – № 3. – P. 44-56.

240. Hagel Ch. A Republican Foreign Policy [Электронный ресурс] / Chuck Hagel // FA. – 2004. – July/August. – Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/59921/chuck-hagel/a-republican-foreign-policy>

241. Henriksen T. American Power after the Berlin Wall: Monograph / Thomas H. Henriksen. – N.Y.: Palgrave Macmillan. – 2007. – 250 p.

242. Hooper J. Kosovo: America's Balkan Problem / J. Hooper // Current History. – 1999. – April. – P.159-164.

243. Howard I. Unfinished Business: Civil Society / I. Howard // Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / Ed. by V. Džihic, D. Hamilton. – Washington: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 35-47.

244. Hustings D. D. Innovation and precedent in the Kosovo war: the impact of Operation Allied Force on US foreign policy / D. D. Hustings // International Affairs. – 2009. – Vol. 85. – No. 3. – C. 531-546.

245. Ikenberry J. American Grand Strategy in the Age of Terror / John Ikenberry // Survival. – 2001/2002. – Vol. 43. – N 4. – P. 19-34.

246. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars: Monograph / John Ikenberry. – Princeton: Oxford. – 2002. – 309 p.

247. Ikenberry J. America's Imperial Ambition / John Ikenberry // FA. – 2002. – N 81. – P. 44-60.

248. Jovic D. Croatian EU Membership and the Future of the Balkans / D. Jović // *Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community* / Ed. by V. Džihic, D. Hamilton. – Washington: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 201-209.

249. Kagan R. America's Crisis of Legitimacy / Robert Kagan // *FA*. – 2004. – Vol. 83. – N 2. – P. 65–76.

250. Kagan R. Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order / R. Kagan. – N.Y. – 2003. – 26 p.

251. Kesler Ch. I am the change: Barack Obama and the crisis of liberalism: Monograph / Charles R. Kesler. – New York: Broadside Books. – 2012. – 276 p.

252. Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century / H. Kissinger. – N. Y. – 2001. – 17 p.

253. Konitzer A. Serbia between East and West [Электронный ресурс] / A. Konitzer // *Russian History*. – 2011. – Vol. 38, issue 1. – P. 103-124. – Режим доступа: <http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/10.1163/187633111x549623?crawler=true>

254. Kopstein J. The Transatlantic Divide over Democracy Promotion / Jeffrey Kopstein // *The Washington Quarterly*. – 2006. – Vol. 29. – N 2. – P.85-98.

255. Krauthammer C. The Unipolar Moment Revisited / C. Krauthammer // *The National Interest*. – 2002. – Winter. – P. 5–17.

256. Kugler R. L. Policy Analysis in National Security Affairs: New Methods for a New Era / Richard L. Kugler. – Washington: National Defense University Press. – 2006. – 546 p.

257. Kupchan Ch. The Fourth Age: The Next Era in Transatlantic Relations / Charles A. Kupchan // *The National Interest*. – 2006. – September-October. – P. 77-83.

258. Kupchan Ch. The End of the American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-first Century: Monograph / Charles A. Kupchan. – Knopf Doubleday Publishing Group. – 2007. – 416 p.

259. Kupchan Ch. The Illusion of Liberal Internationalism's Revival / Charles A. Kupchan, Peter L. Trubowitz // IS. – 2010. – Vol. 35. – N 1. – P. 95-109.

260. Lake A.D. Regional Orders: Building Security in a New World / David A. Lake, Patrick M. Morgan. – Pennsylvania State University Press. – 1997. – 424 p.

261. Lahneman W. Changing Power Cycles and Foreign Policy Role / W. Lahneman // Power Realignments: Asia, Europe, and North America International Political Science Review. – 2003. – Vol. 24. – P. 97–111

262. Lazic B. The Western Balkans on the Euro-Atlantic "Way" [Электронный ресурс] / B. Lazic // The Balkans and the Future of Euro-Atlantic Integration. Atlantic voices. – 2012. – Vol. 2, Issue 2. – P. 3-6. – Режим доступа: http://issuu.com/atlantic_treaty_association/docs/vol._2__no._2__feb_2012_?e=4418932/3000358

263. Leffler M. The Foreign Policies of the George W. Bush Administration: Memoirs, History, Legacy / Melvyn P. Leffler // DH. – 2013. – Vol. 37. – N 2. – P. 190–216

264. Lind M. For Liberal Internationalism / Michael Lind // The Nation. 14.07.2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newamerica.net/node/8388>

265. Lisbon Summit Declaration // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nato.int/cps/en/natohq/index.htm>

266. Lunacek U. Kosovo–Serbia: Will They Ever Come to Terms? What is the European Union's Role? / U. Lunacek // Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / Ed. by V. Džihic, D.

Hamilton. – Washington: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 149-157.

267. Mabee B. Understanding American Power: the Changing World of US Foreign Policy: Monograph / Brian Mabee. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. – 2013. – 283 p.

268. Makul A. Can the European Public Block the Enlargement to the Western Balkans? [Электронный ресурс] / A. Makul // Policy Paper. Institute of International Relations, 2014. – 8 p. – Режим доступа: <http://www.iir.cz/article/can-the-european-public-block-the-enlargement-to-the-western-balkans>

269. Mandate for Leadership Project, Priorities for the President-Heritage Foundation 2001 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.heritage.org/mandate/priorities.html>.

270. Mansfield E. D. Democratic transitions, institutional strength, and war / E. D. Mansfield, J. Snyder // International Organization. – 2002. – Vol. 56. – N 2. – P. 297-337.

271. Mearsheimer J. J. Structural realism / J. J. Mearsheimer // International Relations Theories: Discipline and Diversity / Ed. by T. Dunne, M. Kurki, S. Smith. – Oxford University Press. – 2010. – P. 71-88.

272. Mearsheimer J. J. The Only Exit From Bosnia [Электронный ресурс] / J. J. Mearsheimer // The New York Times. – 1997. – October 7. – Режим доступа: <http://www.nytimes.com/1997/10/07/opinion/the-only-exit-from-bosnia.html>

273. Mearsheimer J. J. The Case for Partitioning Kosovo / J. J. Mearsheimer // NATO's empty victory: a post-mortem on the Balkan War / Ed. by T. G. Carpenter. - Washington: CATO Institute. – 2000. – P. 133-138

274. Mearsheimer J. J. Why is Europe Peaceful Today? / J. J. Mearsheimer // European Political Science. – 2010. – Vol. 9, No. 3. – P. 387-397.

275. Mearsheimer J. The Tragedy of Great Power Politics: Monograph / John Mearsheimer. – N.Y.: Norton and Company. – 2001. – 553 p.
276. Mearsheimer J. J. Lying in International Politics / John J. Mearsheimer. 2004 [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.learnedhand.com/mearsheimer_lying.htm
277. Membership Action Plan (MAP) [Электронный ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm
278. Myers R. U.S. Foreign Policy in the Twenty-First Century: The Relevance of Realism / R. Myers. – Baton Rouge. – 1999. – 145 p.
279. National Defense in the Second Term, Council on Foreign Relations. – Washington, 17 Feb. 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.cfr.org/publication/7858/national
280. National Strategy of the United States. 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09>
281. Nye J. S. U.S. Power and Strategy After Iraq / Joseph S. Nye // Foreign Affairs. – 2003. – July/August. – Vol. 82. – No. 4. – P. 60-73.
282. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye. – New York: Public Affairs. – 2004. – 191 p.
283. Nye S. J. Understanding International Conflict and Cooperation: An Introduction to Theory and History / Joseph S. Nye, David A. Welch. – New York: Longman. – 2012. – 384 p.
284. Obama B. A Stronger Partnership with Europe for a Safer America / Barack Obama, Joseph Biden. 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.barackobama.com/pdf/Fact_Sheet_Europe_FINAL.pdf
285. Obama B. Speech to the UN General Assembly. 2009, 23 September / Barack Obama [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nytimes.com/2009/09/24/us/politics/24prexy.text.html?pagewanted=2&_r=1
286. Obama B. Address before a Joint Session of the Congress on the

State of the Union. 24.02.2009 / Barack Obama [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.presidency.ucsb.edu/ws/print.php?pid=85753

287. Obama B. Remarks at the Department of State [Electronic Resource] / Barack Obama. 2011, 19 May // Online by Gerhard Peters and John Woolley. The American Presidency Project [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=90397&st=arab+world&st1>

288. Obama's address to parliament // NDTV. 2010, 8 November / Barack Obama [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ndtv.com/article/india/full-text-obamas-address-to-parliament-65093>

289. Owen D. Balkan Odyssey / D. Owen. – L.: Harcourt Brace, 1995. – 389 p.

290. Petritsch W. Confronting Conflicting Memories in the Balkans / W. Petritsch // Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / Edited by V. Džihic, D. Hamilton. – Washington: Center for Transatlantic Relations. – 2012. – P. 17-26.

291. Powell C. Powell Says Iraq's Non-compliance with UN Rulings Concerns All. 2002 / Colin Powell [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://Canberra.usembassy.gov/hyper/2002/0905/epf402.htm>

292. Powell C. Press Conference on Iraq Declaration. 2002 / Colin Powell [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2002/16123.htm>

293. Powell C. Address to the UN Security Council. 5 February 2003 / Colin Powell [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/02/20030205-1.html>

294. Report of the Quadrennial Defense Review 2001. – Washington: Department of Defense. – 2001. – 71 p.

295. Rice C. Promoting The National Interest / Condoleezza Rice // Foreign Affairs. – 2000. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/55630/condoleezza-rice/campaign-2000->

promoting-the-national-interest

296. Sakellariou A. Obama's Policy in the Western Balkans: Following Bush's Steps / A. Sakellariou // Center for Strategic & International Studies. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csis.org/blog/obamas-policy-western-balkans-following-bushs-steps>

297. Schmidt B. The Bush Doctrine and the Iraq war: Neoconservatives vs. Realists / Brian Schmidt, Michael Williams // Security Studies. – 2008. – Vol. 17. – № 2. – P. 191-220.

298. Schultz B. Obama's Political Philosophy: Pragmatism, Politics, and the University of Chicago / Bart Schultz // Philosophy of the Social Sciences. – 2009. – Vol. 39. – N 2. – P. 127-173.

299. Shelest H. International Community Reactions to the Independence Proclamations of Kosovo, South Ossetia and Abkhazia / Hanna Shelest // The Balkans and Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea / Ed. by Ivan Biliarsky, Ovidiu Cristea and Anca Oroveanu. – Cambridge Scholars Publishing. – 2012. – P. 239-255

300. Shelest H. Transformation of the NATO Partnership Concept in the Post-Soviet Space: Is Membership the Only Option? / Hanna Shelest // Newcomers no more? Contemporary NATO and the Future of the Enlargement from the Perspective of "Post-Cold War" Members / Ed. by R. Czulda and M. Matej. – International Relations Research Institute in Warsaw. – 2015. – P. 275-287.

301. Strategy and Progress Reports // Офіційний сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/index_en.htm

302. Stromseth J. E. Law and Force after Iraq: A Transitional Moment / J. E. Stromseth // AJIL. – 2003. – Vol. 97. – N 3. – P. 628-642.

303. Sullivan J. U.S. Foreign Policy in the 21st Century - Priorities, Goals, and Accomplishments. Speech Director of Policy Planning, Washington,

DC, January 15, 2013 / Jake Sullivan [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/r/pa/ime/202881.htm>

304. Taylor P. J. A Theory and Practice of Regions: The Case of Europe / Paul J. Taylor // Environment and Planning: Society and Space. – 1991. – Vol. 9 (2). – P.183–195.

305. The National Security Strategy of the United States. - Washington: The White House, 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>

306. The National Security Strategy of the United States. - Washington: The White House, 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/178>

307. The National Security Strategy of the United States. Washington: The White House, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

308. The National Security Strategy of the United States. Washington: The White House, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

309. Trifkovic S. Debate on U.S. Kosovo Policy Brewing in Washington / S. Trifkovic // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chroniclesmagazine.org/index.php/2007/11/05/debate-on-us-kosovo-policy-brewing-in-washington>

310. U.S. Human Rights and Democracy Strategy Supporting Human Rights and Democracy. Washington, 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/g/drl/rls/shrd/2006/>.

311. U.S. Official on Obama's Foreign Policy Priorities. Washington Foreign Press Center, 01 July 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://translations.state.gov/st/english/texttrans/2014/07/20140702303143.html#axzz3PAaDdLTW>

312. Walker R. B. Inside/Outside: International Relations as Political Theory / Robert Walker. - Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 248 p.
313. Walt S. International Relations: One Vision, Many Theories / S. Walt // Foreign Policy. – 1998. – P. 29-46.
314. Walt S. Beyond Bin Laden / S. Walt // International Security. – 2001/2002. – Vol. 26. – N 3. – P. 56-78.
315. Waltz K. The Emerging Structure of International Politics / Kenneth N. Waltz // Foreign Affairs. – Vol. 79. – № 2. – P. 44-79.
316. Waltz K. Structural Realism after Cold War / Kenneth N. Waltz // International Security. – 2000. – Vol. 25. – № 1. – P. 5-41.
317. Western Balkans. European Social and Economic Committee [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.western-balkans>
318. Yannis A. Kosovo under international administration: An unfinished conflict / A. Yannis. – Athens: Eliamep, 2001. – 172 p.

ДОДАТОК ДО ДИСЕРТАЦІЇ

Список опублікованих праць за темою дисертації

у наукових фахових виданнях України:

1. Козловська Ю. І. Відносини США з країнами Західних Балкан в умовах глобальної кризи (2008-2013 роки) / Ю. І. Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18. – № 2 (18). – Ч. 3. – С. 155-161.
2. Козловська Ю. І. Західні Балкани в зовнішньополітичній стратегії США в постбіполярний період: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / Ю. І. Козловська // Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. – 2015. – № 8. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2569
3. Козловська Ю. І. Політика адміністрації Б. Клінтона щодо регіону Західні Балкани / Ю. І. Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2014. – Т. 19. – № 1. – С. 104-109.
4. Козловська Ю. І. Політика адміністрації Дж. Буша відносно Західнобалканського регіону (1988-1992 рр.) / Ю. І. Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2012. – Т. 17. – № 2 (16). – С. 179-186.

в іноземних виданнях:

1. Козловская Ю. И. Политика администрации Джорджа Буша-мл. в отношении региона Западные Балканы / Ю. И. Козловская // Қазіргі заманғы маңызды мәселелер = Актуальные проблемы современности. – Караганда, 2014. – № 3(5). – С. 74-79.

інші публікації з теми дисертаційної роботи:

1. Козловська Ю. І. Теорія неореалізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин та зовнішньої політики держав / Ю. І. Козловська // Вісник Одеського національного університету. – 2015. – Т. 20. – Вип. 1 (22). – С. 90-95.

опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Козловська Ю. І. Кризи на Західних Балканах та політика США за Б. Клінтона: уроки для України / Ю. І. Козловська // Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи. Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 14-15 травня 2015 р. – Житомир – Вінниця: Publisher Scientific, 2015. – С. 28-30.
2. Козловська Ю. І. Політика США щодо регіону Західні Балкани: безпековий вимір / Ю. І. Козловська // Міжвідомча наукова конференція «США і Європа в сучасних трендах міжнародної безпеки: концептуальні та прикладні аспекти». 2 червня 2016 р. – Київ: Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. – 2016. – № 11.
3. Козловська Ю. І. Регіон Західні Балкани в зовнішній політиці США: Проблеми і перспективи / Ю. І. Козловська // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції. 15 травня 2015 р. – Львів – Ч. 2 – С. 194-198.
4. Козловська Ю. І. Регіон Західні Балкани: сучасність і перспективи розвитку у порівнянні підходів американських адміністрацій / Ю. І. Козловська // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття. Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 15-16 грудня 2017 р. – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 83-86.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладено у доповідях на Міжвідомчій науковій конференції «США у сучасних міжнародних трансформаціях: концептуальний і прикладний виміри» (Київ, 20 березня 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи» (Житомир, 14-15 травня 2015 р.), Другій

міжнародній науково-практичній конференції «Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство» (Львів, 15 травня 2015 р.), Третій міжнародній науковій конференції «Міжнародна інформаційна і кібербезпека: сучасні виклики і загрози» (Київ, 7 грудня 2016 р.), 72-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, 29 листопада – 1 грудня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Київ, 15-16 грудня 2017 р.).